

**EBEVEYN TUTUMLARININ KARİYER
KAYGISI İLE İLİŞKİSİNDE ÖZ-YETERLİK,
AKTİF BAŞA ÇIKMA VE OLUMLU GELECEK
BEKLENTİSİNİN ARACILIK ROLÜ**

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

Doktora Tezi

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

2024

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK EĞİTİMİ BİLİM DALI

**EBEVEYN TUTUMLARININ KARİYER KAYGISI İLE İLİŞKİSİNDE ÖZ-
YETERLİK, AKTİF BAŞA ÇIKMA VE OLUMLU GELECEK BEKLENTİSİNİN
ARACILIK ROLÜ**

(Investigation of the Mediating Role of Self-Efficacy, Active Coping and Positive Future
Expectation in the Relationship Between Parental Attitudes and Career Anxiety)

DOKTORA TEZİ

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

Danışman: Prof. Dr. Adem PEKER

Erzurum
Ocak, 2024

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Ebeveyn Tutumlarının Kariyer Kaygısı ile İlişkisinde Öz-Yeterlik, Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılık Rolü” başlıklı çalışması 22/01/2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Doç.Dr. Eyüp ÇELİK <i>Sakarya Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Danışman:	Prof. Dr. Adem PEKER <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Doç.Dr. Mehmet Emin TURAN <i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇİFTÇİ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Doç. Dr. Mehmet Buğra ÖZHAN <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

.... / / 202..

Prof. Dr. Adnan KÜÇÜKOĞLU

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Doktora Tezi olarak sunduğum “Ebeveyn Tutumlarının Kariyer Kaygısı ile İlişkisinde Öz-Yeterlik, Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılık Rolü” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

22 / 01 / 2024

Aslı Islak İmzalıdır
Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Akademik kariyerime başladığım ilk günden beri bilgisini, tecrübesini ve desteğini esirgemeyen saygı değer tez danışmanım Prof. Dr. Adem PEKER'e tüm destekleri için teşekkür ederim. Süreçte tez izleme komitemde yer alarak beni motive eden ve akademik bilgileri ile destekleyen hocalarım, Muhammet ÇİFTÇİ ve Mehmet Buğra ÖZHAN hocama da teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca her bunaldığımda hem akademik hem de sosyal yönden destekçim olan kardeşim ve doktora yol arkadaşım Sümeyye BİLGİZ AKBAYIR'a ve babam Musa BİLGİZ'e teşekkür ederim. Son olarak bu süreçte her zaman destekçi olan eşime, anneme, kardeşlerim, Zehra ve Zeynep'e teşekkür ederim.

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

ÖZ

DOKTORA TEZİ

EBEVEYN TUTUMLARININ KARIYER KAYGISI İLE İLİŞKİSİNDE ÖZ-YETERLİK, AKTİF BAŞA ÇIKMA VE OLUMLU GELECEK BEKLENTİSİNİN ARACILIK ROLÜ

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

Ocak 2024, 149 Sayfa

Amaç: Kariyer süreci, geleceğe yönelik net olmayan bir durumu içermesi ve yaşamın büyük bir kısmını etkileyebilmesi gibi nedenlerden dolayı, ergenlerin kaygı hissetmesine yol açabilmektedir. Bu araştırma ergenlerin kariyer kaygısı ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkide kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracılık etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın diğer amacı ise ergenlerin cinsiyetleri ve okul türüne göre kariyer kaygısındaki farklılaşmayı incelemektir.

Yöntem: Araştırma, kariyer kaygısını sosyal bilişsel kariyer kuramı bağlamında etkileyebilecek değişkenleri bütüncül bir şekilde görebilmek adına, Hayes'in önerdiği Model 80' e göre tasarlanmıştır. Veri toplamak için kullanılan araçlar; 'Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği', 'Kariyer Keşfi Öz-yeterliği Ölçeği', 'Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma Ölçeği', 'Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği' ve 'Kariyer Kaygısı Ölçeği'dir. Araştırmaya 870 lise son sınıf öğrencisi katılmıştır. Bu katılımcıların 475'i (%54.6) kız, 395' i (%45.4) ise erkektir.

Bulgular: Yapılan korelasyon analizi sonucunda kariyer kaygısı ile destekleyici ebeveyn tutumu, aktif başa çıkma becerileri, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisi arasında negatif yönde, düşük ve orta derecede anlamlı; müdahale edici ve ilgisiz ebeveyn tutumlarının ise pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Ebeveyn tutumları ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünün varlığına ilişkin hipotezler doğrulanmaktadır. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise, kızların kariyer kaygısının erkeklerden daha fazla olduğudur. Ayrıca yerel yerleştirme ve yetenek sınavları ile kabul alan okullardaki öğrencilerin kariyer kaygılarının, merkezi yerleştirme sınavları ile kabul alan okullardaki öğrencilerin kaygılarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuçlar: Araştırma bulguları, ebeveyn tutumları, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin, ergenlerin kariyer kaygısı üzerinde etkili olabileceğini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer kaygısı, ebeveyn tutumları, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma, olumlu gelecek beklentisi

ABSTRACT

DOCTORAL DISSERTATION

INVESTIGATION OF THE MEDIATING ROLE OF SELF-EFFICACY, ACTIVE COPING AND POSITIVE FUTURE EXPECTATION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL ATTITUDES AND CAREER ANXIETY

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

January 2024, 149 Pages

Purpose: The career process can cause adolescents to feel anxiety because it involves an unclear situation for the future and can affect a large part of their life. This research aims to determine the mediating effect of career exploration self-efficacy, active coping with career indecision, and positive future expectations on the relationship between adolescents' career anxiety and parental attitudes. The other purpose of the research is to examine the differences in adolescents' career anxiety according to their gender and school type.

Method: The research was designed according to Model 80 proposed by Hayes to see the variables that may affect career anxiety in the context of social cognitive career theory holistically. Data collection tools consist of 'Career-Related Parental Support Perception Scale', 'Career Exploration Self-Efficacy Scale', 'Active Coping with Career Indecision Scale', 'Positive Future Expectation Scale', and 'Career Anxiety Scale'. A total of 870 adolescents, 475 (54.6%) of whom were female and 395 (%45.4) of whom were male, participated in the study.

Findings: As a result of the correlation analyses, a low and moderately significant negative relationship was detected between career anxiety and supportive parental attitude, active coping skills, career exploration self-efficacy, and positive future expectations. On the other hand, a positive and low-level significant relationship was observed between career anxiety and intrusive and indifferent parental attitudes. Hypotheses regarding the mediating role of career exploration self-efficacy, active coping with career indecision, and positive future expectations in the relationship between parental attitudes and career anxiety are confirmed. Another finding of the research is that girls have more career anxiety than boys. Finally, it appears that the career anxiety of students in schools that admit students through local admission and aptitude tests is higher than that of students who admit students through standardized admission exams.

Conclusions: Research findings indicate that parental attitudes, career exploration self-efficacy, active coping with career indecision, and positive future expectations influence adolescents' career anxiety.

Keywords: Career anxiety, parental attitudes, career exploration self-efficacy, active coping with career indecision, positive future expectations

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş	1
Problem Durumu	1
Ebeveyn Tutumları ve Kariyer Kaygısı.....	4
Ebeveyn Tutumları, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Olumlu Gelecek Beklentisi ve Kariyer Kaygısı İlişkisi.....	11
Ebeveyn Tutumları, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma, Olumlu Gelecek Beklentisi ve Kariyer Kaygısı	16
Araştırmanın Amacı	20
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	21
Araştırmanın Sınırlılıkları	23
Araştırmanın Varsayımları.....	24
Terim ve Tanımlar.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	25
Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar	25
Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı.....	25
Kariyer Kaygısı	26
Kariyer Kaygısını Etkileyen Unsurlar	29
Yapılan Araştırmalar	44
Kariyer Kaygısına Dair Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	44
Kariyer Kaygısına Dair Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	54

Yöntem	54
Araştırma Modeli	54
Araştırmada Önerilen Model.....	54
Evren ve Örneklem.....	57
Veri Toplama Araçları	59
Kişisel Bilgi Formu	59
Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği	59
Kariyer ve Yetenek Gelişimi Öz-yeterliği Ölçeği.....	60
Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği.....	60
Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma Ölçeği	61
Kariyer Kaygısı Ölçeği.....	61
Veri Toplama Süreci	62
Verilerin Analizi.....	62
Tek Değişkenli Normallik Analizleri	63
Çok Değişkenli Normallik Analizleri	63
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	66
Bulgular	66
Ergenlerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Cinsiyetleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin	
Bulgular	66
Öğrencilerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Okul Türleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin	
Bulgular	66
Araştırmanın Değişkenlerine Dair Korelasyon Bulguları	67
Destekleyici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide Kariyer Keşfi Öz-	
yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı	
Rolüne Dair Bulgular	68
Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide Kariyer Keşfi Öz-	
yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı	
Rolüne Dair Bulgular	72
İlgisiz Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide Kariyer Keşfi Öz-yeterliği,	
Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolüne	
Dair Bulgular.....	75
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	78
Tartışma ve Sonuç	78
Öğrencilerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Cinsiyetleri Açısından Farklılaşması	78

Öğrencilerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Okul Türü Açısından Farklılaşması	79
Destekleyici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Keşfi Öz-Yeterliği ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü.....	79
Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Keşfi Öz-Yeterliği ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü.....	81
İlgisiz Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Keşfi Öz-Yeterliği ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü.....	83
Destekleyici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü	85
Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü	87
İlgisiz Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü	89
Öneriler.....	90
Gelecekte Çalışma Yapacak Araştırmacılar İçin Öneriler	90
Konu Uzmanlarına Yönelik Öneriler	91
KAYNAKÇA	93
EKLER	122
EK-1. Kişisel Bilgi Formu	122
EK-2. Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği	123
Ek-3. Kariyer ve Yetenek Gelişimi Öz-yeterliği Ölçeği	124
Ek-4. Kariyer Kararsızlığı ile Başa Çıkma Ölçeği	125
EK-5. Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği	126
EK-6. Kariyer Kaygısı Ölçeği	127
EK-7. Ölçek İzinleri	128
EK-8. Atatürk Üniversitesi Etik Kurul Onay Belgesi	133
EK-9. Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzinleri.....	134
ÖZGEÇMİŞ	137

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetine Ait Betimsel Bulgular.....	58
Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okullarına Ait Betimsel Bulgular	58
Tablo 3. Kullanılan ölçme araçlarına ilişkin tek değişkenli normallik değerleri	63
Tablo 4. Ergenlerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Cinsiyetleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	66
Tablo 5. Ergenlerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Okul Türleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin T-Testi Sonuçları	66
Tablo 6. Modelde Yer Alan Değişkenlerin Korelasyon Değerleri, Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları	67
Tablo 7. Destekleyici Ebeveyn Tutumunun, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılığı ile Kariyer Kaygısı Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri.....	71
Tablo 8. Müdahale Edici Ebeveyn Tutumunun, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılığı ile Kariyer Kaygısı Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri	74
Tablo 9. İlgisiz Ebeveyn Tutumunun, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılığı ile Kariyer Kaygısı Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri.....	77

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. <i>Kariyer Kaygısını Sosyal-Bilişsel Kariyer Kuramı Doğrultusunda Açıklamak için</i> <i>Sunulan 1. Model</i>	56
Şekil 2. <i>Kariyer Kaygısını Sosyal-Bilişsel Kariyer Kuramı Doğrultusunda Açıklamak için</i> <i>Sunulan 2. Model</i>	56
Şekil 3. <i>Kariyer Kaygısını Sosyal-Bilişsel Kariyer Kuramı Doğrultusunda Açıklamak için</i> <i>Sunulan 3. Model</i>	57
Şekil 4. <i>Örneklem Sayısının Belirlenmesine İlişkin G*Power Analizi</i>	59
Şekil 5. <i>Normal P-P Plot Grafiği</i>	64
Şekil 6. <i>Saçılım Grafiği</i>	64
Şekil 7. <i>Destekleyici Ebeveyn Tutumu ile Kariyer Kaygısı Arasında Kariyer Keşfi Öz- yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Etkisine Ait Standardize Edilmemiş (Estimate) Regresyon Katsayıları</i>	70
Şekil 8. <i>Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ile Kariyer Kaygısı Arasında Kariyer Keşfi Öz- yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Etkisine Ait Standardize Edilmemiş (Estimate) Regresyon Katsayıları</i>	73
Şekil 9. <i>İlgisiz Ebeveyn Tutumu ile Kariyer Kaygısı Arasında Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Etkisine Ait Standardize Edilmemiş (Estimate) Regresyon Katsayıları</i>	76

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Problem Durumu

İnsanlar hayatları boyunca birçok zorlu karar verme süreci yaşamaktadır. Kişisel kararlar, eğitsel kararlar, mesleki kararlar ve beraberinde kariyer seçimlerine dair kararlar bu zorlu süreçlerden bazılarıdır. Karara ilişkin duygular, düşünceler ve eylemler bu süreçlerin zorluk düzeyini artıran temel etmenler arasındadır. Bunların yanı sıra, kişilerin içinde bulunduğu gelişim dönemleri ve bu dönemlerin görevlerini yerine getirme çabası da süreci güçleştirmektedir. Özellikle lise yıllarının da içinde bulunduğu, ergenlik döneminde yaşanan duygu durumu değişimlerinin etkisi ile süreç daha karmaşık bir hale dönüşebilmektedir. Kimlik bunalımı ve eğitsel süreçlerde yaşanan sorunlar bu durumu etkilemekle birlikte, kariyer kararlarına dair temel konulardan olan meslek seçimi ve beraberindeki eylemler de süreç açısından oldukça zorlayıcıdır.

Ergenlik dönemine dair yapılan birçok araştırmada, eğitsel ve mesleki seçimler yapmak ergenliğin önemli bir gelişim görevi olarak görülmektedir. Bu görevlerden bazıları, mesleki ilgi alanları hakkında farkındalık geliştirmek, gelecekteki kariyerleri hakkında planlamalar, araştırmalar yapmak ve kariyer kimliklerini netleştirmektir (Kracke, 1997; Rogers vd., 2008). Ergenlerin, kariyer sürecinin keşfetme aşamasında olduğu belirtilmektedir. Bu süreçte ergenlerin; ilgi alanları, yetenekleri ve değerlerine dair araştırmalar yapması, gelişim görevlerine ilişkin süreci kolaylaştırırken, ergenin yaşadığı kariyer kararsızlığı bu süreci daha karmaşık hale getirmektedir (Nalbantoğlu-Yılmaz & Çetin-Gündüz, 2018b). Bu kararsızlık durumu; okul terki (Kahn vd., 2002) ve depresyon (Walker & Peterson, 2012), iyi oluş düzeyinin düşmesi (Creed vd., 2005) gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir.

Ergenlerin hissettiği bu kariyer kararsızlığı aynı zamanda, onların stres ve kaygı seviyelerini artırabilmektedir (Multon vd., 2001; Vignoli, 2015). Kaygı, çocukluk ve ergenlik döneminde oldukça yaygın olarak görülmekte olup bireylerin gerçek veya yaşanması olası bir tehdiye ilişkin beklentilerinden kaynaklanan bir duygudur (Leung vd., 2010). Nitekim ergenlerin ruhsal problemlerinin incelendiği bir araştırmada, kaygı bozukluğunun en yaygın sorun olduğu belirtilmektedir (Kessler, 2012). Öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarının incelendiği

benzer bir araştırma bu durumu desteklemekte olup, katılımcıların yarısından fazlasının geleceğe dair kaygı yaşadıklarını belirtmiştir (Türküm vd., 2002). Bu gelecek kaygıları arasında yer alan temel kaygılardan birisi de kariyer kararı verme sürecinde oluşabilmektedir.

Kariyere ilişkin kaygılar, iş ve meslek hayatına yönelik bir gelecek yönelimi geliştirmek, ileriye bakmak ve geleceğe hazırlanmak için önemli olan bir duyguyu ifade etmektedir (Peila-Shuster, 2018). Gençlerin alacakları bu karar, yalnızca mesleki gelecekleri ile ilişkili olmayıp, aynı zamanda fizyolojik, psikolojik, toplumsal ve genel yaşam kaliteleri ile yakından ilişkilidir (Büyükgöze-Kavas, 2012). Kariyere ilişkin kaygı; iş görüşmelerinde, iş kaybı olması durumunda, mesleklere ilişkin değerlendirmelerde, bölüm veya alan seçimi gibi stresli yaşam olayları karşısında sıklıkla gelişebilen bir durumdur (Pisarık vd., 2017). Bu durum, huzursuzluk ve gerginliğe yol açmasının yanı sıra (Basmacı vd., 2017), insanların dikkat odaklarını, problem çözme becerilerini ve düşünme becerilerini sınırlandırarak bilişsel bir güçlük durumu da oluşturabilir. Nihayetinde ise kişilerin geleceğe dair karar alma becerilerini etkileyebilir (Campagna & Curtis, 2007). Kişilerin doyum vermeyen bir karardan kaynaklı hayal kırıklığı yaşaması, eğitim sürecine yapılan yatırımların boşa gitmesi ve zaman kaybı gibi durumlar ise kariyer kaygısının diğer olumsuz sonuçları arasındadır. Tüm bu güçlükler düşünüldüğünde, kariyere dair alınacak kararlar ve bu kararlara dair sonuçlar insanlar için daha ciddi bir duruma dönüşerek, stres ve sağlıksız kaygı düzeyini artırabilir (Gati & Tal, 2008; Diaz & Murguía, 2015).

Kariyer sürecinde yaşanan bu sorunların, bireylerin süreç içerisinde yeni kariyer planları oluşturularak aşabileceği belirtilse de bu durum birey için çeşitli zorlukları da beraberinde getirebilir (Sharf, 2013). Özellikle genç nüfusun fazla olduğu, gelişmekte olan Türkiye gibi ülkelerde geleceği inşa edebilmek, zorlu ve mücadele etmeyi gerektiren bir süreci içermektedir. Bu çaba gerektiren süreç, ergenlik döneminde daha da zor bir duruma dönüşmektedir. Ergenler bu dönemde fiziksel, sosyal ve duygusal değişimlere ayak uydurmaya ve geleceği adına önemli kararlar almaya çalışmaktadır. Tüm bu gelişim görevlerine, kariyere dair karar verme süreci de eklenmekte ve bu da yaşanan kaygının artmasına yol açabilmektedir (Çivilidağ & Durmaz, 2021; Yıldırım-Kurtuluş vd., 2022).

Ergenlerin lise yıllarında, gelecekte yapacakları mesleklere yönelik karar verme sorumluluğunun olması ve ailelerinin beklentileri gibi nedenlerin varlığı, hissettikleri kariyer kaygısını artırabilmektedir (Özyürek, 2013). Ayrıca müfredat ve eğitim programlarının sık sık değişmesi, sınav sistemlerinde yapılan güncellemeler, ekonomik koşulların belirsizliği ve istihdam oranının düşüklüğü gibi nedenler de bu kaygıyı artırarak, ergenlerin isteklerine uygun

meslek seçimi yapamamalarına yol açabilmektedir (Doğan & Üstün, 2015; Vignoli, 2015). Bu yıllarda ergenler, istenilen bölümü ya da üniversiteyi kazanamayabilir. Hedeflenen ekonomik düzeye ve yaşam şartlarına ulaşamamaya dair olumsuz düşüncelere de sahip olabilir (Aydın & Çiftel, 2013). Bu durum öğrencilerin istihdam edilmeye veya üniversite eğitim planlarını aktifleştirmeye dair kararlarına yoğunlaştığı, lise yıllarının son sınıflarına doğru giderek artmakta ve önem kazanmaktadır (Rogers vd., 2008; Rowland, 2004). 2022 yılı TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) istatistikleri de genç nüfusun % 19,4'ü işsizlik sorunu ile karşı karşıya kaldığını belirtmekte olup, bu durum da hissedilen kaygıyı artırabilmektedir. Tüm bu gerekçelerle ergenlerin, lise yıllarında kariyer kaygısı oluşumuna dair hissettiği bu sorunların çözülmesi beklenmektedir. Aksi halde sorunlar büyüyerek üniversite yıllarına yayılmakta ve üniversite öğrencilerinin mesleklerine ilişkin kararsızlık durumlarından sıklıkla şikâyetçi olmasına veya pişman olmasına yol açabilmektedir (Bilgiz-Öztürk & Karabacak-Çelik, 2023; Erdurcan & Kırdök, 2017; Mutlu, 2018).

Kariyer kaygısı ve kararsızlığı kaynaklı sorunların oluşmaması adına bu kariyer durumlarının altında yatan nedenlerin bilinmesi, bireyin kaygısını yönetebilmesine yardımcı olacaktır (Dugas vd., 2004). Bu gerekçelerle kaygının boyutlarını, bireylerin hayatlarına olan etkilerini ve nedenlerini bilmek; kariyer kaygısını kontrol edebilmek ve kariyerle ilgili zorluklara ve görevlere uyum sağlayabilmek giderek daha önemli hale gelmektedir (Shin & Lee, 2019). Bu doğrultuda kariyer kaygısına dair yapılan araştırmalar incelendiğinde; kaygının kariyer öz-yeterliği (Cırcır vd., 2023; Elfina & Andriany, 2023), kariyer kararsızlığı ve belirsizlikleri (Daniels vd., 2006; Şeker, 2020), sosyal destek ve ebeveyn desteği (Lent vd., 2016; Şama, 2020), ebeveyn beklentileri (Salimi vd., 2005), bilişsel çarpıtmalar (Pisarik vd., 2017), kişilik özellikleri (Kayadibi, 2019; Söner & Yılmaz, 2022), umut (Cırcır vd., 2023), gelecek zaman algısı (Çağlayan-Tunç vd., 2022), yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerin (Daniels vd., 2011) yanı sıra intihar (Onyishi, 2023) gibi daha kritik yaşam olayları açısından da ele alındığı görülmektedir. Tüm bu araştırmalar kariyer kaygısının, hem bireysel-bilişsel hem de sosyal değişkenler kapsamında incelenebildiğini açıklamaktadır.

Yaşanabilecek bu olumsuz durumları en aza indirmek ve kariyer kaygısında etkili olabilecek bilişsel-bireysel, sosyal ve davranışsal faktörlerin neler olduğunu anlamak adına çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır (Lent vd., 2017). Bu kuramlardan birisi olan sosyal bilişsel kariyer kuramı (Lent vd., 2000), bireyin kariyer karar verme sürecini etkinleştirebilmek adına bilişsel faktörler arasında kabul edilen öz-yeterlik ve sonuç beklentilerini incelemektedir. Ergenlerin kariyer kaygısında etkili olabilecek bireysel unsurlar arasında değerlendirebilen

cinsiyetin, toplumsal cinsiyet algısının yansımaları ile değişkenlik gösterdiği söylenebilir (Lim & Lee, 2021). Bir diğer etkili olabilecek durum ise ergenlerin eğitim gördükleri okul türleri olabilir. Liseye yerleşme puanı düşük öğrencilerin, mesleki karar verme güçlüğü konusunda daha fazla zorlandığı ve mesleki karar verme sürecindeki bilgi eksikliğini daha fazla hissettiği belirtilmektedir (Fidan, 2019). Bu durum öğrencilerin geçmiş başarılarının; öz-yeterlikleri, sorunlar karşısında aktif başa çıkabilmeleri, geleceğe dair bakış açıları ve nihayetinde kariyere dair kaygıları ile olan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Tüm bu bireysel-bilişsel değişkenlerin her birinin, çevresel etkiler olan bağlamsal destekler ve engellerle birlikte, eğitsel ve mesleki seçimleri belirginleştirmeye yardımcı olduğu belirtilmektedir (Lent vd., 2010). Bu bakış aynı zamanda ergenlerin kariyer gelişimine farklı boyutlardan bakabilmeye ve gelecekteki kariyer hedeflerine ulaşma yolundaki potansiyellerini en üst düzeye çıkarabilmeye yardımcı olmak açısından da oldukça önemlidir (Sawitri & Creed, 2016).

Her yıl üniversite yerleştirme sınavına giren, çoğunluğunu ergenlerin oluşturduğu yaklaşık üç milyon adayın, kariyer sürecindeki çevresel ve bilişsel-bireysel faktörlerin varlığının neler olduğunun bilinmesi süreci kolaylaştırabilecektir. Bu nedenle ergenlerin kariyer kaygısı incelenirken; mesleki keşifler yapması, hedef belirlemesi, süreçte yaşanabilen olumsuzluklarla başa çıkması, ebeveynlerin olumsuz etkilerini azaltabilmesi ve geleceğe dair olumlu bakabilmesi gibi faktörlerin incelenmesi oldukça önemlidir. Bir başka ifade ile bu kaygının altında yatan bilişsel ve sosyal faktörlerin neler olduğunun belirlenmesine ve sorunlara sosyal bilişsel kariyer kuramına dayalı kapsamlı çözüm önerileri üretilebilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gerekçelerle yapılan araştırma kapsamında, ergenlerin kariyer kaygısı; kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerileri, olumlu gelecek beklentileri (bilişsel-bireysel faktörler) ve destekleyici, müdahale edici, ilgisiz ebeveyn tutumları (çevresel faktörler) açısından incelenmektedir.

Ebeveyn Tutumları ve Kariyer Kaygısı

Ergenlik yılları gençlerin ailelerinden bağımsızlaşıp, akranları ile daha yakın ilişkiler kurduğu bir dönemi temsil etmektedir. Fakat hem daha önce kurulan ebeveyn çocuk etkileşiminin varlığı, hem de dönemin zorlu ve kaygılandırıcı yapısı nedeni ile ebeveynlerin çocukları üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür. Ergenler geleceğe adım attıkları bu yolda ebeveynlerini rol model almakla birlikte, onların kendilerine karşı benimsediği davranış ve tutumlardan da etkilenmektedir. Bu durum onların sosyal ve kişisel gelişimlerini etkilemenin yanı sıra, akademik ve kariyer gelişimlerinde de etkili olmaktadır.

Özellikle Türkiye gibi kolektivist kültürlerde ailenin kariyere ilişkin kararlar vermede önemli faktörlerden biri olduğu bilinmektedir. Bu tür ailelerde yetişen çocukların kariyer seçimlerinde, ebeveynlerin beklentilerini dikkate alma olasılıklarının, bireyci toplumlardan daha yüksek olabileceği iddia edilmektedir (Kim vd., 2016; Lent vd., 2003; Vautero, 2020). Bu bağlamda yapılan bir araştırmada, kolektivist kültürlerin bir özelliği olarak ebeveynlerin desteği ve onlarla olumlu ilişkiler geliştirmenin, öz-yeterlik ve kariyer karar verme süreci üzerindeki etkisinin önemi açıklanmaktadır (El-Hassan & Ghalayi, 2020). Fakat kariyer psikolojisi alanındaki ilk çalışmalar incelendiğinde bu faktörlerden ziyade çoğunlukla, bireyin kariyer kararı vermedeki ilgi ve değerlerine, kişilik özelliklerine veya genetik yapısına odaklanıldığı görülmektedir. Yapılan güncel çalışmaların artması ile birlikte, sosyal beklentilerin de kişilerin kariyer gelişiminde oldukça önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir (Erol & Özdemir, 2019; Fouad vd., 2010).

Sosyal bilişsel kariyer kuramı, bu güncel çalışmalara katkı sağlamakta olup, bireysel-kişisel ve çevresel-bağlamsal faktörlerin kişilerin kariyer gelişimlerini etkileyebildiğini belirtmektedir. Bu etmenlerin kişilerin kariyer gelişimlerine destek sağlaması ya da engel oluşturması, bireylerin kendisine ve çevrelerine yönelik inançları ile yakından bağlantılıdır. Bağlamsal destek olarak nitelendirilen çevresel faktörler, sosyal etkilerin kariyer gelişiminin birçok aşamasına dahil olduğunu açıklayan bir perspektiften türetilmiştir (Lent & Brown, 1996; Lent vd., 2000). Bu etkileri bağlamsal kılan; aileler, akranlar, okul psikolojik danışmanları, medya ya da öğretmenler gibi sosyal faktörlerin bireylerin kariyer seçimlerine olan olumlu veya olumsuz tepkileridir. Bu çevresel etkiler, diğer faktörlerle birlikte hareket eden ve bireyi çevreleyen unsurlar olarak açıklanabilir.

Ebeveynler, bu faktörler arasında kişiye etki kaynağı en fazla olan unsurlardandır. Ayrıca ailenin ilgiler ve hedefler, hedefler ve eylemler, eylemler ve başarılar arasındaki ilişkilere aracılık eden güçlü bağlamsal belirleyicilerden de olduğu belirtilmektedir (Bryant vd., 2006; Hamamcı vd., 2013; Paa & McWhirter, 2000; Reisberg vd., 2011). Aslında ergenler bu dönemde ebeveynlerinden kısmen uzaklaşmış olsa da, yetişkinliğe ilişkin görevlerini gerçekleştirebilmek adına, çocukken iş dünyasına dair ilk rol modelleri olan ebeveynlerinin davranışlarını (Totan & Yöndem, 2007) daha etkili, destekleyici ve istikrar unsuru görmekte ve erken aile ilişkileri yoluyla kariyere dair süreçleri öğrenmektedir (Bryant vd., 2006; Paloş & Drobot, 2010; Perrone vd., 2007; Sauermann, 2005). Bu gerekçeler ışığında ergenlik döneminde dahi, ailenin etkisinin kariyer gelişimi üzerinde akran grubundan daha etkili olduğu belirtilmektedir (Paa & McWhirter, 2000).

Hayatın birçok alanında etkili olan ebeveynler, çocuklarının yaşamlarına zorluk katan durumları kolaylaştırabildiği gibi, olumsuz etkileyebilme potansiyeli de olan kaynaklar arasındadır. Ebeveynlerin kariyere ilişkin süreçler karşısındaki beklentilerinin yoğun olması ve zaman zaman çocukla uyumsuz olabilmesi, bu olumsuz etkiyi daha da güçlendirmektedir. Bir başka ifade ile ebeveynler, ergenlerin eğitim ve meslek seçimlerini, mesleklere dair bilgi düzeylerini ve taleplerini olumlu açıdan etkilemekle birlikte; mesleki karar verme güçlüklerine de yol açabilmektedir. Bu güçlüklerden birisi olan kariyere dair kaygının gelişiminde, azalmasında ve sürdürülmesinde de ebeveynlerin davranışlarının önemli derecede etkili olduğu belirtilmektedir (Kalliope & Psychogios, 2008).

Ebeveynlerin çocukları için önemli bir rol model konumunda olması, durumu açıklayan temel faktörler arasındadır (Fouad vd., 2008). Benzer şekilde çocuklarına duygusal ve mesleki bilgi desteği sağlayabilecek olması, doğrudan ya da dolaylı olarak kariyer kararlarını etkileyebilmesi gibi nedenlerde ebeveynlerin kritik konumunu etkilemektedir (Gibson, 2004). Bir başka ifade ile sosyal bilişsel kariyer kuramı kapsamında bağlamsal değişkenler olarak sınıflanabilecek ebeveynler, sosyal destek ve engeller kategorisinde yer alabilmekte (Lent vd., 2000) ve ergenlerin kariyere ilişkin kararlılık düzeyi veya karar kaygısını etkileyebilmektedir (Fort & Murariu, 2018). Lent vd.'nin (2016), önerdiği sosyal bilişsel kariyer kuramına dair bütüncül model de bireylerin algıladığı sosyal desteğin; kariyer kararsızlığı, kariyer araştırma eylemleri ve kariyer kaygısını etkilediği belirtilmektedir.

Yapılan araştırmalar benzer şekilde, ebeveynlerin çocuklarının kariyer kararları ve kaygıları üzerindeki etkisini birçok açıdan ele almıştır. Bu araştırmalar, ebeveynlerin tutumlarının veya bağlanma biçimlerinin çocuklarının kariyer kararlılığı ile ilişkili olduğunu destekler niteliktedir (Cenkseven-Önder, 2010; Demir, 2020). Ayrıca bu sosyal destek ebeveyn tutumları açısından farklı boyutlarda incelenmiş ve bu durumun kariyer kaygısına olan etkisi de tespit edilmeye çalışılmıştır (Akbaş & Okutan, 2020). Boerchi ve Tagliabue (2018) de bu boyutları incelemiş ve ergenlerin ebeveynlerinin kariyerle ilgili davranışlarını destekleyici, müdahale edici ve ilgisiz olarak algıladığını açıklamıştır. Bu araştırmalar genel bir çerçevede hazırlanmış olsa da sosyal bilişsel kariyer kuramına dair değişkenler olan öz-yeterlik, başa çıkma ve geleceğe dair beklentilerin kariyer kaygısına olan etkisi, bağlamsal değişkenler olan ebeveyn tutumları açısından incelenmemiştir. Oysaki Türk ebeveynler kültürel özellikleri dolayısı ile çocuklarının gelişim görevlerinin çoğunluğu hakkında fikir belirtmekte ve onları etkileyebilmektedir. Bu nedenle onların çocukları üzerindeki tutumlarının sosyal faktör bağlamında değerlendirilmesi ve ergenlerin bilişsel-bireysel özelliklerinin bu sosyal

değişkenler açısından kariyer kaygısına olan etkisinin incelenmesi, alanyazındaki bu boşluğu doldurabilecektir. Aşağıda bu tutumlar ve tutumların sebep olabileceği kariyere ilişkin davranışlar incelenmektedir.

Destekleyici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı.

Güçlü bir aile destek sistemi, çocuk ve ergenlerin yeterlik duygularının olumlu bir şekilde gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu ailelerde yetişen çocuklar, kendilerine güvenmeyi ve azimli olmayı öğrenmektedirler (Şirin, 2021). Bu da zorlukları normal kabul etmelerini; onları bir öğrenme, gelişme ve sınırları aşma fırsatı olarak algılayabilmelerini sağlamaktadır. Üstelik bu tür becerileri hayatlarının sadece bir alanında değil tüm alanlarında da uygulayarak, ‘yapabilirim’ ruhunu geliştirmektedirler (Joseph, 2012). Bu alanlardan birisi olan eğitim ile ilgili etkinlikler de çocukların ebeveynlerinin kendi özerkliklerini destekleyici olarak algılaması, duygusal ve bilişsel olarak refaha erişmesine, kalıcı öğrenmeye ve başarı seviyesinin artmasına yardımcı olmaktadır (Katz vd., 2018). Bunun yanı sıra ebeveynlerin çocukları ile açık iletişim stratejileri geliştirmesi, çocuklarının kariyer olgunluğunu, öz-yeterliliğini, azmini, motivasyonunu, değerlerini ve kariyer seçeneklerini keşfetmesini de etkileyebilir. Bu süreçlerdeki olumlu ebeveyn modellemeleri, kariyer hedeflerinde anlam ve amacın rolüne ilişkin tutumların geliştirilmesinde de etkili olabilecektir (McLaren, 2011)

Ergenlerin, ebeveynlerinden gördükleri kariyer desteğine dair yapılan araştırmalarda ortaya çıkan temalar incelenerek, destekleyici ebeveynlik hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün olabilir. Çocuklarına gerektiğinde oryantasyon ve araçsal destek sunmak, çocuklarının kendi seçimlerini yapmalarına izin vermek, mesleki fırsatlara ilişkin farkındalık oluşturmak, onların mesleki ilgi ve becerilerini keşfetmelerine yardımcı olmak destekleyici ebeveynliği açıklayan eylemler arasındadır (Dietrich & Kracke, 2009; Kracke & Noack, 2005; Michael vd., 2015; Phillips vd., 2001). Bu tarz ebeveynlik aynı zamanda hoşgörülü, sevecen, uyarıcı ve performansı yönlendiren eylemleri de içermektedir. Ayrıca destekleyici ebeveynler; çocuklarının kararlarına güven duymakta, onlara sevgi göstermekte, çocuklarının kişisel ve mesleki açıdan başarılı olmalarını istemekte ve bu yönde somut eylemlerle onları desteklemektedir (Paloş & Drobot, 2010).

Bu bilgilerden yola çıkıldığında, ergenlerin özerkliklerini sınırlamayan, onları kariyer seçim sürecinde aktif olabilmeleri için motive eden ve destekleyen ebeveyn tutumunu, destekleyici olarak nitelendirmek mümkündür. Bu ebeveynlik biçimi, sosyal bilişsel kariyer kuramına göre olumlu bağlamsal bir yordayıcı olarak değerlendirilmekte olup, ergenlerin

bilişsel-bireysel özelliklerini ve davranışlarını olumlu olarak etkileyebilmektedir. Tüm bu durumlar ise kariyere dair olumlu sonuçlar elde edebilmek için önemlidir.

Müdahale edici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı.

Ebeveynlerin çocuklarının kariyerlerine dair beklentileri, eylemleri ve tutumları birçok durum açısından farklılık göstermektedir. Bu tutumlardan birisi ebeveynlerin, ergenin mevcut durumu ile orantısız eylemler sergilediği, ona karşı ezici ve müdahale edici bir biçimde davranmasını içermektedir. Bu durum ergenin kaygı ve depresiflik düzeyini artırmakta ve kariyer uyum sürecini olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Zhou vd., 2023). Olumluluk eşiğini aşarak onların kariyer süreçlerine müdahale eden ebeveynler ise, müdahale edici ebeveyn tutumu kapsamında değerlendirilmektedir.

Müdahale edici tutum ebeveynlerin, kendi tercihlerini çocuklarına aktarmaya çalıştığı, öğrencilerin kariyer hazırlıkları ve seçimleriyle ilgili kontrol edici davranışları içermektedir (Dietrich & Kracke, 2009). Bu ebeveynler, çocukla ilgili gerekli bilgileri öğrenerek çocuğa kendileri aktarırlar. Bu tutum ise çocukların; bilgi toplama düzeylerine, tecrübe edinme ve motivasyonel durumlarına etki ederek, onların kendilerini keşif sürecini, içsel motivasyonlarını, özerkliğini ve özgüven gelişimini olumsuz etkilemektedir. Tüm bunlar çocukların girişimcilik duygularını olumsuz etkilemekte ve potansiyellerinin açığa çıkarılmasına engel olabilmektedir (Carr vd., 2021; Guan vd., 2015; Kesici vd., 2008). Yapılan bir araştırmada ebeveynlerin çocuklarının ev ödevlerine yardım etmesi ve notlarını kontrol etmesinin, sınıftaki genel başarı durumu ile olumsuz ilişki içinde olduğu belirtilmektedir (Froiland vd., 2013). Bu durum, ergenlerin özerklik algılarının zedelenmesi ve bu tutumun müdahalecilikle ilişkilendirilmesi ile açıklanmaktadır (Froiland 2011).

Gençler tarafından algılanan otoriter ebeveynlik, gencin ebeveynlerine karşı hissettiği güveni zayıflatmakta (Bell, 2008) ve aile içi ilişkilere zarar vermektedir. Bu nedenle bu katılım sürecinde ebeveynler çocukları adına seçimler yapmak yerine, onların seçimleri karşısında kendilerini daha bilinçli ve yetkin olarak algılamalarına yardımcı olmalıdır (Boerchi vd., 2019). Fakat 12. sınıf öğrencileri ile yapılan bir araştırma, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kariyer seçimi yaparken ailelerinin hayalindeki mesleklere yönlendirildiklerini açıklamaktadır. Öğrenciler kariyer seçimi kararlarında etkili olan faktörlerin başlıcasının, ebeveynlerinin hayalindeki meslek olduğunu yani doğrudan kendi tercihleri olmadığını belirtmektedir (Tanhan & Yılmaz, 2017).

Çocuklarına sorunlarını çözmesi ve karar vermesi için yeterli özerklik vermeden, aşırı ilgili ve aşırı kontrollü ebeveynliği ifade eden helikopter ebeveynlik de müdahale edici bir anlayışı içermektedir (Lee & Kang, 2018). Bu tutumu benimseyen ebeveynlerin, çocuklarının eğitimcilerine, hatta mezun olduktan sonraki olası iş sahalarına bile fazlaca müdahale ettiği belirtilmektedir. Bu eylemler ise nihayetinde çocukların bağımsız yetişen bireyler olmasına engel olabilmektedir (Mortimer vd., 2016). Yapılan araştırmalarda bu durumu destekler nitelikte olup, ebeveynlerinin kendilerini kontrol edip denetlediklerine ilişkin algısı olan, bir başka ifade ile onları otoriter olarak algılayan çocukların, planlama becerilerinin, kariyer bilgi düzeyinin, ilgisinin ve gelecekle ilgili zaman perspektifinin azaldığı belirtilmektedir (Kutlu & Apaydın, 2019). Ayrıca gözden kaçırılmaması gereken hususlardan birisi de, ailelerinden gelen yönlendirmelere maruz kalan gençlerin, kariyerlerine dair yaptığı tercihlerden dolayı mutsuz olabileceğidir (Koçyiğit & Eğinir, 2015).

Yapılan diğer araştırmalar benzer şekilde, yüksek düzeyde ebeveyn beklentisine sahip bireylerin yaşam doyumlarının düşük olabileceğini, daha yoğun depresif belirtiler sergileyebileceğini ve kariyerleri ile ilgili karar vermede daha fazla sorun yaşayabileceğini belirtmiştir (Lee vd., 2022). Öğrencilerin tercihlerine dair kararlılık düzeyleri de ebeveynlerin kararı çocuklarına bırakmaması, kendi tercihlerini onlara aktarmaları ya da onlara kendi tercihleri yönünde baskı yapma davranışlarından etkilenebilmektedir (Çınar, 2011). Ayrıca, otoriter ebeveynliğin, kariyere dair kaygılar üzerinde olumsuz doğrudan bir etkisi olduğu da belirtilmektedir (Cheung vd., 2014). Örneğin McLeod ve arkadaşları (2007), kontrolcü ebeveynlik ile çocuk kaygısı arasında orta büyüklükte bir ilişki bulmuşken, ebeveynin ilgisizliği veya reddi durumlarının çocukların kaygısı açısından düşük bir ilişkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkıldığında ergenlerin özerkliklerini sınırlayan, kariyer seçim sürecinde çocuklarının fikirlerini ve ilgilerini arka plana atarak, kendi isteklerini aktarmaya çalışan ebeveyn tutumunu, müdahale edici olarak nitelendirmek mümkündür. Bu ebeveynlik biçimini sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından, olumlu olmayan bağlamsal bir yordayıcı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle bu tutumun ergenlerin, bilişsel-bireysel özelliklerini ve davranışlarını da olumsuz olarak etkileyebileceği söylenebilir. Tüm bu durumlar ise kariyere dair olumsuz sonuçların varlığını artırabilecektir.

İlgisiz ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı.

Ebeveyn tutumlarından bir diğeri ilgisiz aile tutumudur. Bu tutum, ebeveynlerin çocuklarının kariyer hedeflerine ulaşmaları için yardım sunmaması veya engel koymaması durumlarını temsil etmektedir (Boerchi & Tagliabue, 2018). Ebeveyn katılımının olmaması; onların ilgisizliğini, finansal destek eksikliğini, çocuklarla geçirilecek zamanının yetersizliğini veya ebeveynlerin çocuklarının kariyer gelişim sürecine verdikleri önemin düşüklüğünü açıklamaktadır (Dietrich & Kracke, 2009).

Bu ebeveyn katılımı eksikliği, kariyerle ilişkili sürece karşı gerçek ilgisizlik veya düşük önem vermekten kaynaklanabilmektedir. Fakat bazen ebeveynler isteseler de çocuklarına gerekli desteği sağlayabilecek eğitim seviyesine, bilgi ve beceriye, zamana ve finansal güce sahip olamayabilirler. Bu tür bağlamsal engeller, onların eğitsel ve kariyere ilişkin süreçlerine dâhil olma kapasitelerini zorlayabilmekte veya isteklerini azaltabilmektedir (Bartel, 2010; Irwin & Elley, 2013; Keller & Whiston, 2008). Bu da ergenlerin kariyer gelişimindeki ilerlemesini azaltarak, daha geçici ve istikrarsız kariyer yollarının oluşumuna yol açabilmektedir (Mortimer vd., 2002).

Ebeveynlerin ilgisiz olmasının temel nedenlerinden birisi de alanyazında, ebeveynlerin üniversiteye gitmemiş veya lisans derecesi almamış olması ile açıklanmaktadır. Bu şekilde eğitim alan öğrenciler, birinci nesil öğrenci olarak tanımlanmaktadır (Jehangir, 2010). Yapılan araştırmalar birinci nesil öğrencilerin, kariyer hedeflerine ulaşma konusunda, ebeveynleri bu süreçlerden geçmiş ve ilgili olan öğrencilere kıyasla daha çok engel ve zorlukla karşı karşıya kaldığını belirtmektedir (Gibbons & Shoffner, 2004). Bu öğrencilerin algıladığı engellerin artması ise olumsuz kariyer sonucu beklentilerinin gelişmesine sebep olabilmektedir (Ma & Shea, 2021). Alanyazında yapılmış araştırmalarda, kariyer sonuçlarına dair bu durumu açıklar niteliktedir. Örneğin, ebeveynlerinin ilgisiz tutuma sahip olduğunu belirten öğrencilerin sürekli kaygı puanlarının, demokratik tutuma sahip ebeveynleri olduğunu belirten öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Şanlı-Kula & Saraç, 2016). Bir başka araştırmada ise kız öğrencilerin ebeveynlerinin ilgisiz tutumlarının ve genel kaygı düzeylerinin, başarısız olma korkusu ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmiştir (Vignoli vd., 2005).

Bu bilgilerden yola çıkıldığında ergenlerin kariyer seçim sürecinde; yetenek, ilgi ve isteklerini fark etmeyerek, onların ihtiyaçları için yeterli zamanı ayırmayan ebeveyn tutumunu, ilgisiz tutum olarak nitelendirmek mümkündür. Bu ebeveynlik biçimini, sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından, olumsuz bağlamsal bir yordayıcı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle bu ilgisiz tutumun ergenlerin, bilişsel özelliklerini ve davranışlarını olumsuz olarak

etkileyebildiği de söylenebilir. Tüm bu durumlar ise kariyere dair olumsuz sonuçların varlığını artırabilecektir.

Ebeveyn Tutumları, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Olumlu Gelecek Beklentisi ve Kariyer Kaygısı İlişkisi

Sosyal bilişsel kariyer kuramının temelinde, kariyere dair sonuç çıktılarını etkileyebilen (Creed vd., 2006; Gati & Saka, 2001) temel özelliklerden birisi olan öz-yeterlik, kariyer kararına ilişkin ana unsurlar arasındadır. Bu çalışmada öz-yeterlik kavramı ilk olarak, kariyer sürecindeki keşfedici ve araştırıcı eylemlerin etkileri açısından ele alınmaktadır. Çünkü bireylerin bu eylemlere dair öz-yeterlik inançlarının güçlü olmasının, süreci daha verimli ve etkin kılabilceği düşünülmektedir. Bu süreci sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından etkileyebilecek temel unsurlarından birisi de ‘gelecek beklentisi’dir. Öz-yeterliğin etkileri ve gelecek beklentilerinin olumlu olmasının birlikteliğinin, kişinin geleceğine ve kariyerine dair kararsızlık ve kaygı durumlarını yordayabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında ergenlerin kariyer kaygıları ve ebeveyn tutumları arasındaki bilişsel yapıların bu iki kavramın birlikteliği ile incelenmesi öngörülmüştür.

Öz-yeterlik inançları, bireylerin sahip olduğu yetenekleri en üst seviyede kullanabileceğine, özelliklerini geliştirebileceğine ve gelecekte başarılı olma ihtimallerini yükseltebileceğine dair kişisel inançlarını ifade etmektedir (Lent vd., 2005; Lent & Brown, 2006). Öz-yeterlik inançlarının işlevsel hale getirilmesi için gerekli bazı görevler vardır. Bunlar, bir görevi gerçekleştirebilme yeteneğinin değerlendirilmesini kapsayan göreve özgü öz-yeterlik, engellerin üstesinden gelmeye yardımcı başa çıkma yeterliği, süreci tamamlamak için gerekli olan ilerlemeyi yönetme yeteneğini açıklayan süreç yeterliği ve olumsuz koşullar karşısında büyümeye yönelik ısrarlı davranışlara ilişkin öz düzenleyici yeterlik olarak tanımlanmaktadır (Lent & Brown, 2006). Bu yeterlikler düşünüldüğünde bu araştırma kapsamında hem göreve özgü, hem de başa çıkmaya dair öz-yeterliğin etkileri incelenmektedir.

Kariyer keşfi öz-yeterliği kavramı da bu temel yeterlikler arasında nitelendirilmekte olup; bireylerin, kariyer araştırma faaliyetlerine etkin bir biçimde katılma yeteneklerine duydukları güven derecesini ifade etmektedir (Nota vd., 2007). Bireylerin yeteneklerinden şüphe duyarak, olumsuz sonuçlar beklediği faaliyetlerde gelişim gösterebilme ihtimali azalmaktadır. Bu nedenle keşfe dair öz-yeterliğin güçlü olmasının, kariyer keşfini güçlendirebileceği söylenebilmektedir (Lent vd., 2002). Kariyer keşif davranışının her yaşta ve gelişim döneminde ortaya çıktığı kabul edilmekle birlikte, bireylerin önemli yaşam kararlarına yaklaştıkları ilk aşamalardan olan geç ergenlik ve erken yetişkinlik dönemlerinde belirginleştiği

kabul edilmektedir (Lent vd., 1999). Bir başka ifade ile ergenlikte, kariyer kimliğini netleştirmek, mesleki ilgi alanları hakkında farkındalık kazanmak ve gelecekteki kariyerleri hakkında daha fazla düşünerek kariyer planlama ve kariyer araştırması gibi eylemlerde bulunmak temel görevler arasındadır (Rogers & Creed, 2011).

Sosyal bilişsel kariyer teorisinde ifade edildiği üzere, gençlerin belirlediği kariyer hedeflerine yönelik ilerleme kaydetmesi; kariyer seçim eylemlerini, kariyer planlama ve kariyer araştırması gibi kariyer davranışlarını gerektirmektedir (Lent vd., 1994). Çünkü bireyin kariyer yolunda alacağı kararlara çoğunlukla bilgi arama ve keşfetme faaliyetleri rehberlik etmektedir (Kracke vd., 2002). Bu keşif süreci, bireylerin kişisel özellikleri, iş alanları ve mesleklere ilişkin bilgi toplama ve analiz etme faaliyetlerini içermektedir (Li vd., 2015). Daha genel bir ifade ile bu araştırma faaliyetleri, benliğin ve çevrenin araştırıldığı karmaşık ve psikolojik bir süreci içermektedir (Gamboa vd., 2013). Bireyler bu tür bilgileri araştırarak, olası kariyer fırsatlarını daha iyi analiz edebilir ve kariyer geçişlerindeki zorluklara kendilerini daha iyi hazırlayabilirler (Li vd., 2015).

Ergenler, kendi ilgi ve yeteneklerini, mesleki ilgi alanlarını ve iş dünyasını araştırdıklarında, üniversite eğitimlerine veya mesleki süreçlerine daha iyi uyum sağlamakta ve seçimlerine karşı bağlılık geliştirmektedir (Germeijs & Verschueren, 2007; Kracke & Schmitt-Rodermund, 2001). Bu keşif sürecine gencin çevresi de önemli katkılar sunmaktadır. Bu destekçiler; uzmanlar (Mutlu vd., 2019), öğretmenler, arkadaşlar ya da ebeveynlerden oluşmaktadır (Casas & Blanco-Blanco, 2017; Turan vd., 2014). Bireylerin algıladığı sosyal desteğin, kariyere dair süreçleri etkilediğini açıklayan birçok araştırmanın yanı sıra ailenin bu destek için temel nitelikte yer aldığı da belirtilmektedir (Paa & McWhirter, 2000). Ergenlerin kariyer gelişim sürecinde birincil destek kaynağı olan ebeveynler, çocuklarının kariyer gelişimine doğrudan etkileri ve katılımları nedeniyle kariyerle ilgili araçsal ve sosyal duygusal katkı sağlamaktadırlar (Garcia vd., 2015).

Üniversite tercihlerini yapan Türk öğrencilerin meslek seçim kararlarında; ilk olarak ailelerinin, ikinci olarak kendi kararlarının ve üçüncü düzeyde de aileleri ile birlikte aldıkları kararların etkili olduğunu belirten güncel araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu bulgular da, gençlerin meslek seçimlerinde ebeveynlerin önemli etkisini pekiştirmektedir (Bölükbaş, 2018). Öğrenciler bu kararları alırken ebeveynleri onlar açısından bir destek olabileceği gibi, bazen de engel oluşturabilir (Zhao vd., 2012). Kariyer engelleri, kariyer ve akademik öz-yeterliğin önündeki engellerden oluşur. Seçtiği kariyer için çabalayan bir öğrencinin akranlarının veya ebeveynlerinin itirazlarıyla karşılaşması ve maddi sorunlar bu

engellere örnektir (Lent vd., 2001). Gençlerin algıladığı bu engeller ve yetersiz destek, öz-yeterliliğin olumsuz etkilenmesine neden olarak, süreçteki davranışların gerçekleşme ihtimalinin azalmasına neden olabilir (Williams & Bond, 2002). Bu nedenle sosyal destek ve engellerin; gençlerin kariyer kararsızlıkları, kaygıları (Guerra & Braungart-Rieker, 1999; Şama, 2020) ve kariyer kararlarına ilişkin öz-yeterlik becerileri ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Lent vd., 2003).

Çocuklarına karşı ilgili ve cesaretlendirici ebeveynler ise, bilgi ve beceri aktarımları ile sözel ikna kaynağı olarak gençlerin öz-yeterlik inançlarını güçlendirmektedir. Bu sözel ikna gençlerin motive olmasına, güven kazanmasına ve davranışsal stratejileri benimsemesine yardımcı olarak, nihayetinde mesleki kimliklerini güçlendirebilmektedir (Bandura, 1997; Chen & Solberg, 2018). Yapılan çalışmalar da bu durumu desteklemekte olup, ergenlerin algıladıkları kariyer keşfi yeterliğinin, algılanan aile sosyal desteği ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Turan vd., 2014).

Aileden algılanan destek öz-yeterlik becerilerini güçlendirerek, keşfetmeye yönelik davranışlarda bulunma olasılıklarını artırmaktadır (Solberg vd., 1995). Çünkü bilgi edinmek yalnızca meslek seçimi öncesinde değil, seçilen mesleğe ilişkin pratik uygulamaların veriminde de oldukça önemlidir. Örneğin, bir öğretmen adayı staj yaparak mesleğe ilişkin pratik ve teorik uygulama bilgileri arasındaki etkileşimini daha güçlü hale getirmekte bu da kariyer hayatına dair kaygısının azalmasına etki edebilmektedir (Daniels vd., 2006). Lent ve arkadaşlarının (2018), yaptığı meta analiz çalışması da bu bilgiyi destekler nitelikte olup, meslek seçimine bağlı yapılan eylemler ve hedefler arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Yapılan bir araştırmada da kariyer kararı yetkinlik beklentisi fazla olan gençlerin, yetkinlik beklentisi daha düşük olan öğrencilere kıyasla, hissettikleri sürekli kaygının daha az ve olumlu duygulanım düzeylerinin daha fazla olduğu belirtilmektedir (Işık, 2012). Ayrıca öz-yeterliğin, iş yaşamındaki stres faktörleri, tatmin ve bağlılık üzerindeki etkisinde aracı rol oynadığını ve olumsuz durumları azaltarak, kaygıyla başa çıkmaya yardım ettiği de belirtilmektedir (Jex & Bliese, 1999). Bandura benzer şekilde (1999), kişilerin bir davranışı gerçekleştirebileceklerine dair yeterlik düzeylerinin yüksek olmasının bireylerin kaygı ve stres seviyelerinde düşmeye neden olabileceğini belirtmiştir.

Kariyer keşfi, ebeveyn tutumları ve kaygı arasındaki ilişkisinin incelendiği bir başka araştırmada, otoriter ebeveynliğin kaygıya olan etkisinde, kariyer hazırlığı eksikliğinin aracı rol oynadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu araştırmada kariyere ilişkin hazırlık yapmanın, otoriter ebeveyn tutumuna sahip olmaktan daha güçlü bir etki ile kaygıya etki edebileceği de

belirlenmektedir (Cheung vd., 2014). Başka bir araştırma da İtalyan ergenlerle yapılmış olup, ergenlerin kariyer arama öz-yeterliklerinin, aile desteği ve kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini bulmuştur (Nota vd., 2007). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, kaygı seviyesi daha yüksek olan öğrencilerin, kariyer araştırma durumlarının yetersiz olduğunu ve kariyer araştırma eylemlerinin artmasının, kariyer kararsızlığını azalttığı bulgusuna erişilmiştir (Park, vd., 2016). Vignoli'nin (2015), yaptığı bir çalışmada, kariyer kaygısının, kariyer keşfi ile kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkiye pozitif anlamlı aracı etkisi olduğunu belirtmiştir. Demirtaş ve Kara'nın (2022) yaptığı güncel araştırmanın sonuçları da kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği olmasının, kariyer keşfi ve işsizlik kaygısı arasında kısmi aracı bir role sahip olduğunu açıklamaktadır.

Öz-yeterlik becerilerinin ebeveynlerin varlığı ve desteği ile bu sürece önemli etkisinin olduğu bilinmekle birlikte, doğrudan ve dolaylı olarak sonuç beklentileri aracılığıyla da hedef ve eylemlere katkı sağladığı belirtilmektedir. Sonuca dair beklentiler, insanların bir aktiviteyi gerçekleştirmek için kendilerini yetkin gördükleri ve eylemlerinin olumlu sonuçlar üretmesini beklediği faaliyetlere, kalıcı biçimde ilgi duymalarına motive edebilmektedir (Lent, vd., 2016). Başka bir ifade ile olumlu sonuç beklentileri, insanların belirli eğitsel ve mesleki hedeflere doğru yönelmesine yardımcı olurken, olumsuz sonuç beklentileri bireylerin potansiyellerini sınırlandırarak, fırsatların geri çevrilmesine yol açabilmektedir (Lent & Brown, 1996).

Geleceğe dair olumlu inançlar, yüksek öğrenim için uzun vadeli planlar, kariyer ile ilgili olumlu düşünceler, eğitsel süreçte daha iyi sosyal ve duygusal uyum ve benlik algısının yeterliliği gibi durumlarla ilişki içindedir (Catalano vd., 2004). Ayrıca algılanan aile desteğinin artması, bireylerin olumlu gelecek beklentileri için önemli bir etkiye sahiptir (Taş & Özmen, 2019). Yapılan çalışmalarda bu durumu desteklemektedir. Nitekim Baş ve Altun (2020), ebeveyn tutumlarının destekleyici olduğunu ifade eden öğrencilerin, geleceğe dair beklenti puanlarının, kararsız tutuma sahip ebeveynleri olduğunu bildiren öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Neuenschwander ve Hofmann'ın (2021), ergenlerin kariyer kararı ve uyumlarında, ebeveyn desteğinin hafifletici etkilerini sosyal bilişsel bir perspektiften incelediği görülmektedir. Bulgularında ise ebeveynlerin, ergenlerin kariyer kararlarında oldukça önemli rolleri olduğu ve ergenlerin olumlu kariyer karar sonuçları elde etmelerine yardımcı olmak için bazı destekleyici eylemlerde bulunabildikleri açıklanmıştır. Ergenin ilgilendiği meslekler ve iş alanları hakkında araştırmalar yapmasını teşvik etmek, onların ilgi alanları ve becerileri hakkında konuşmak, zorunlu eğitim sonrası alternatif yollarına ilişkin farkındalık kazandırmak bu eylemler arasındadır (Crowley & High, 2018).

Öz-yeterlik ve olumlu sonuç beklentilerinin birlikteliğinin, kişilerin kariyer karar verme davranışlarının gerçekleşmesini ve sonuca ulaşmalarını kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Tüm bu süreçte kişilerin çevrelerinden algıladığı destek ve engeller ise hem doğrudan hem de öz-yeterlik ve sonuç beklentileri aracılığı ile kariyer karar verme sonucunu etkilemektedir (Lent, vd., 2016). Yapılan bir araştırma bu durumu açıklar nitelikte olup, öğrencilerin sonuç beklentilerinin, öz-yeterliklerinden etkilendiği ve öğrenme tükenmişliği ve kariyer umudunu etkilediğini belirtmektedir (Chen & Hung, 2023). Büyükgöze-Kavas'ın (2011), önerdiği sosyal bilişsel kariyer temelli model de benzer şekilde, çeşitli ebeveyn tutumlarının, kariyer kararsızlığı üzerindeki etkisi; kariyer karar verme öz-yeterliği ve kariyer sonuç beklentilerinin dolaylı ve anlamlı etkisi ile doğrulanmıştır. Kariyer kaygısı da kariyer karar verme durumuna ilişkin bir sonuç niteliği taşımakta olduğu için geleceğe dair olumlu sonuç beklentilerinin, kariyer kaygısını etkileyebilecek bir unsur olduğu söylenebilmektedir. O halde ebeveynlerden algılanan desteğin keşif öz-yeterliğine ve gelecek beklentilerine (Arslansan, 2022; Baş & Altun, 2020) etki ettiği bu durumun ise gencin stres, korku ve kaygı gibi rahatsız edici duygusal uyarım durumlarını azaltabildiği belirtilmektedir (Chen & Solberg, 2017).

Özetle sosyal bilişsel kariyer kuramda da belirtildiği üzere, olumlu karar verme sonuçlarından olan azalmış kaygı ve artan karar verme becerilerinin; kariyer araştırmalarına aktif katılımı sağlayacak öz-yeterliğin yüksek olmasının ve olumlu sonuç beklentilerinin varlığının yanı sıra bu süreci destekleyici çevrenin etkisi ile oluşabileceği belirtilmektedir (Lent vd., 2017). Sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından yapılan çalışmalar incelendiğinde, ebeveynlerin bağlamsal etkisi sıklıkla vurgulanmış olmasına karşın (Lent & Brown, 2001; Lent vd., 2016) bu tutumların farklılaşmasının etkileri incelenmemiştir.

Bu çalışma ile ebeveyn tutumları; kariyer keşfine dair öz-yeterlik ve olumlu gelecek beklentisinin, kariyer kaygı düzeyi yüksek bir grup olan lise son sınıf öğrencileri açısından incelenmektedir. Böylece ergenlerin kariyer kaygılarını yordayan sosyal ve bilişsel-bireysel değişkenlerin etkisi, Türk örneklem grubu açısından bir model bağlamında analiz edilebilecektir. Bu gerekçelerle, kariyere dair keşif öz-yeterlik inancı ve olumlu gelecek beklentisinin önemine yeniden vurgu yapmak ve bu kavramların, farklı ebeveyn tutumları ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkisine daha derinden bakabilmek adına bu kavramlar araştırmada aracı değişken olarak incelenmiştir.

Ebeveyn Tutumları, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma, Olumlu Gelecek Beklentisi ve Kariyer Kaygısı

Ergenlerin geleceğe dair umut ve beklentileri, içinde bulundukları toplumun refah seviyesinden etkilenmekte ve toplumların geleceğini etkilemektedir. Bu beklentilere birçok duygu ve düşünce eşlik etmektedir. Bu duygulardan birisi olan ve sık sık görülen kaygı, erken yıllarda başlamakta ve kariyer yolundaki birçok basamakta hissedilmektedir. Bu uzun, yorucu ve kişilerin yaşamlarını büyük ölçüde etkileyen yolda verilecek olumsuz tepkilerin nedenlerinin incelenmesi, süreci ve sonucu olumlu bir şekilde yönetebilmek adına oldukça önemlidir.

Ergenlerin ve genç yetişkinlerin kariyer gelişimini sosyal-bilişsel bir davranış çerçevesinde açıklayan sosyal bilişsel kariyer kuramı, bu zorlu sürecin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu kurama göre, bireylerin kariyer seçim süreçleri, kariyer ilgi alanlarının gelişimi, kariyer hedeflerinin seçimi ve bu hedeflere yönelik eylemleri; kişisel, çevresel ve davranışsal değişkenlerden etkilenmektedir. Bu kuram kariyer kararı verme durumunu düzenleyen üç önemli bilişsel kavrama odaklanmıştır (Ali vd., 2005; Lent vd., 1994). Bunlar bireysel belirleyiciler olarak tanımlanmakta olup; bireylerin mesleki karar verme durumlarına ilişkin algılarını içeren yetkinlik beklentileri, bu karara ilişkin olası sonuç beklentileri ve karara ulaşmalarına yardımcı olacak kişisel hedefleri içermektedir (Lent, 2005).

Bilişsel belirleyicilerden birisi olan engellerle veya sorunlarla başa çıkma öz-yeterliliği (Hackett & Byars, 1996), belirli bir görev veya içeriğe özgü tanımlanan öz-yeterlikten ayırt edilmektedir (Bandura, 1997; Lent vd., 2000). Bu öz-yeterlik biçimi, kişinin eylemlerini engelleyen ve zorlaştıran stresli olaylar karşısında sergilediği yetenekleri ile ilişkilidir (Lent & Brown, 2000). Kişiler yaşamları süresince herhangi bir stres durumu ile karşılaştığında, önce mevcut tehdidin potansiyelini analiz ederek, birincil bir değerlendirme yapar. Ardından bu tehditle başa çıkmak için sahip olduğu başa çıkma seçeneklerini ve bunların etkinlik düzeylerini belirleyerek, ikincil bir değerlendirme yapmaktadır (Lazarus & Folkman, 1984). Bu süreçlerden oluşan başa çıkma kavramı, Lazarus ve Folkman (1984) tarafından, bireylerin potansiyellerini zorlayan veya aşan stresli durumları yönetebilmek adına gösterdiği bilişsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlanmaktadır. Yüksek başa çıkma becerileri, engelleri daha az algılamaya ve olumsuzluk hissinin azalmasına yardımcı olmaktadır (Lent vd., 2000; 2001).

Bandura (1997), yüksek öz-yeterliliğe sahip bireylerin karşılaştığı zorluklarla yüzleşirken daha fazla enerjiye sahip olduğunu belirtmektedir. Yapılan araştırmalarda olumsuz başa çıkma becerilerinin; bireylerin depresif belirti yaygınlığı, depresyon puanları ve stresleri açısından olumsuz ve önemli etkiye sahip olduğu görülmüştür (Choi vd., 2003; Kaya vd., 2007;

Muris vd., 2001). Ayrıca stresle aktif başa çıkma tarzları ile depresyon, stres ve kaygının negatif; pasif başa çıkma yöntemleri ile depresyon, stres ve kaygının pozitif ilişkili olduğu belirtilmektedir (Ülev, 2014).

Kariyer kararsızlığı da yaşam içindeki bu stres verici olaylar arasında olup, aynı zamanda endişe uyandıran bir deneyim olarak kabul edilmektedir (Creed vd., 2016). Hatta kişiler kariyer yolculuğunda çeşitli kararlar almış olsalar bile, alınan kararlar onların nihai kararı olmak zorunda değildir. Çünkü bu süreç, belirsizliklerin sıkça yaşandığı, uzun ve kaygı verici bir dönemi kapsamaktadır (Wagrowska, 2020). Bireylerin kariyer karar verme sürecinde yaşadığı sorunları çözümüleme becerisi ve süreçte karşılaşılan olumsuz duyguları azaltma çabası ise, kariyer kararsızlığı ile başa çıkma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Lipshits-Braziler, vd., 2015). Bu beceri, ergenlerin öz-yeterliliklerine olan inançlarını güçlendirmeye katkı sağlayarak, seçim hedeflerini belirginleştirmelerine ve hedeflerine yönelik çabalarına yardım edebilecektir. Nitekim yapılan araştırmalarda, ergenlerin kariyer kararına ilişkin yetkinliklerinin, aktif başa çıkma tarzına sahip olması ile pozitif, olumsuz başa çıkma biçimleri ile negatif ilişkisi olduğu belirtilmektedir (Bahadır & Sürücü, 2018). Thomas vd.' de (2017), akademik stres düzeyi yüksek öğrencileri desteklemek için hazırlanacak stratejilerin temelinde, aktif başa çıkma stratejilerinin olması gerektiğini belirtmektedir.

Bu durumun aksinde ise, yaşanan endişeler ve belirsizlik, bireylerin hayatları için oldukça önemli olan kariyer kararı karşısında doğru olmayan seçimler yapmasına, karar almayı ertelemesine ya da sorumluluğu başkaları ile paylaşmasına yol açabilmektedir. Eğer kişi düzenleme yerine karar vermeyi ertelemeyi seçerse, daha yoğun kararsızlığa ve kaygılı olmaya yönelik adımlar atmaktadır. Tüm bunlar eğitime devam oranının ve mezun olma ihtimalinin azalmasına yol açabilmektedir. Bu sorunların çözülmesinin ve oluşma sıklığının azalması için öğrencilerin bu tür istenmeyen durumlarla nasıl başa çıktığı, hangi müdahalelerin daha etkili olduğuna dair soruların cevabı aranmalıdır (Bullock-Yowell vd., 2015; Fluharty vd., 2021; Miu vd., 2008; Perez & Gati, 2017).

Bu etkili başa çıkma tarzlarında ergenin mikro sisteminde önemli figürlerden olan anne ve babaların, maddi ve manevi açıdan önemli rolü olduğu bilinmektedir (Vondracek vd., 1999; Huang vd., 2022). Kariyerle ilgili ebeveyn desteğinin, öğrencilerin kariyer engelleri ile başa çıkma yeterliliğine ilişkin algılarını etkilediği ve eğitime dair algılanan engelleri azalttığı belirtilmektedir (Raque-Bogden vd., 2013). Bir diğer ifade ile sosyal destek oluşturma ve engellerle başa çıkma müdahaleleri, öğrencilerin kariyer seçim engelleriyle başa çıkmalarına yardımcı olmak için kullanılabilecek öğeler arasındadır (Brown & Lent, 1996). Bu becerileri

aktif kullanan kişiler aynı zamanda, durumun çoğunlukla değişime uygun olduğunu düşünür ve sosyal desteklerinin varlığını hisseder (Holahan & Moos, 1987). Bu sayede sosyal destek kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan ebeveynler, çocuklarının yaşamlarındaki zorluklarla yüzleşme yetkinliğini artırarak (Leung vd., 2010), akademik deneyimin getirdiği zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır (Fiorini vd., 2017).

Ebeveynler tarafından sağlanan destek ve deneyimler, ergenlerin kariyer planlamaları için bir keşif duygusu geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu da ergenlerin kariyerleri için daha fazla kariyer netliğine sahip olmasına ve daha az kararsızlık yaşamalarına sebep olmaktadır (Kush & Cochran, 1993). Yapılan araştırmalarda bu durumu desteklemekte olup, kariyer seçiminde aile etkisi alt boyutu, kariyer karar verme güçlüklerini pozitif yönde ve anlamlı yordamaktadır (Dursun & Kara, 2019). Bir başka araştırmada da öğrencilerin algıladığı sosyal desteğin, başa çıkma becerilerine olan olumlu etkisinin, stresi olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Ezeofor vd., 2022). Ebeveyn desteğinin farklı eğitim düzeylerindeki öğrencilerin kariyer karar verme zorluklarını etkileme durumunun incelendiği bir araştırmada, ebeveynlerden algılanan desteğin kariyer karar verme güçlükleri üzerinde negatif ve doğrudan etkisi olduğunu açıklamıştır. Öte yandan, ebeveynlerin müdahaleci veya ilgisiz olarak algılanmanın ise kariyer karar verme güçlükleri üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğu açıklanmıştır (Parola & Marcionetti, 2021).

Ergenlerin başa çıkma stilleri ve ebeveyn tutumlarının etkisinin incelediği bir başka araştırmada, ebeveynlerini daha sıcak ve destekleyici olarak algılayan gençlerin daha fazla sorun odaklı başa çıkma tutumuna sahip olduğu belirtilmektedir (Dusek & Danko, 1994). Benzer şekilde ebeveynlerini daha ılımlı olarak tanımlayan ergenlerin, ebeveynlerinin daha sert ve baskıcı olarak tanımlayan ergenlere kıyasla, stres veren yaşam sorunları karşısında daha başarılı başa çıkma becerilerine sahip olduğu ve depresyon puanlarının düştüğü belirtilmiştir (Wagner vd., 1996). Bu araştırmalardan anlaşılacağı üzere sert ve baskıcı ebeveynler, çocuklarının kariyer seçimleri üzerinde bir engel oluşturmaktadır. Bu durum bireylerin kariyer geleceklerine ilişkin algılarını da etkilemektedir.

Kariyer seçim süreçlerinde algılanan engeller ne kadar az olursa, kariyerlerinin geleceğine dair düşüncelerinin olumlu olma olasılığı da artmaktadır (Perrone vd., 2004). Bir başka ifade ile, ergenlerin ebeveynleriyle arasındaki ilişki ne kadar destekleyici ve güvenilir olursa, umutlarını güçlü kılan olumlu davranış örüntüleri sunma ihtimalleri de artmaktadır (Iovu vd., 2018). Lent ve arkadaşları da (2016), sosyal bilişsel kariyer kuramı çerçevesinde

sonuç beklentilerini, olumlu ya da olumsuz sosyal etkiler ve öz değerlendirici faktörler gibi durumların, eylemlere dair etkilerine ilişkin beklenen sonuçlar olarak tanımlamaktadır.

Kişilerin geleceğe dair beklentileri, gelecekle ilişkili görüş ve kaygılarını içeren bilişsel haritalardır (Şimşek, 2012). Bu süreçte, kişiler geleceği bilişsel şemaları ile inşa etmekte ve karşılaşılabileceği olası senaryolar için başa çıkma stratejilerini devreye sokabilmektedir (Trommsdorff, 1994). Bireyler çeşitli olaylar veya çevresel koşullara karşı etkili bir şekilde başa çıkabileceğini düşünür ve inanırsa, karşılaştığı sorunları engel olarak tanımlama olasılığı daha düşük olacaktır (Swanson vd., 1996). Bu nedenlerden dolayı kariyere dair süreci olumlu olarak etkileyecek bir unsur olan olumlu gelecek beklentisi, kişilerin karşılaştığı engellerin üstesinden gelmeleri ile olumlu bir etkileşim halindedir.

İnsanların kariyerleri boyunca karşılaştıkları stresli olaylarla başa çıkabilmesi, performanslarını etkileyerek, kaygı seviyelerini azaltabilmektedir. Bu da nihayetinde sürecin sonundaki performansa olumlu etki edebilmektedir (Stump vd., 1987). Bu durum, bireylerin kariyer geliştirme sürecinde karşılaşılabilecekleri zorluklarla baş edebilme inançlarını olumlu olarak etkileyerek, kariyer geliştirme görevlerini başarılı biçimde sonuçlandırmaya dair düşüncelere yardımcı olabilmesi ile açıklanmaktadır (Eryılmaz & Mutlu, 2017). Yapılan araştırmalar da kariyer kararı verme sürecinde yaşanan güçlüklerin çoğunlukla verimli olmayan başa çıkma stratejilerinin kullanımı ile ilişkili olduğu, verimli, aktif ve destek arama becerilerinin içinde olduğu stratejilerin ise kariyer kararsızlıklarının üstesinden gelmek için daha etkili olduğu belirtilmektedir (Lipshits-Braziler, vd., 2017). Ayrıca bu süreçteki olumlu gelecek beklentilerinin varlığının da kariyer kararsızlıkları ve kaygısını azaltmak için önemli bir etkiye sahip olduğu açıklanmaktadır (Cırcır vd., 2023; Park vd., 2020).

Kişilerin yaşadıkları bu tür olaylar karşısındaki tepkileri, algılanan tehdit ile orantısızsa ve başa çıkma becerilerine dair öz-yeterlikleri konusunda yetersizlik hissediliyorsa, yaşayacakları kaygı zamanla nevrotik bir duruma dönüşebilmektedir (Pisarık, 2017). Bu durumun kronikleşmemesi için olumlu gelecek beklentilerinin varlığı da önemli bir unsur olup, bu bakış açısına ergenlikte sahip olmak, yetişkinliğe geçiş sürecini daha da kolaylaştırabileceği için oldukça önemli bir konudur (Schmid, vd., 2011; Trempala & Malmberg, 2002). Rathore ve Jain'in (2022), yaptığı bir araştırma da bu durumu desteklemekte olup, gençlerin kariyer kaygısının öz-yeterlik inançları ile negatif ilişkili olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca bu kişilerin geleceğe dair belirsizlikler karşısındaki tolerans düzeylerinin düşük olması da kaygı seviyelerinin artması ile ilişkili bulunmuştur. Bireylerin kariyer kararı alırken yaşayabileceği belirsizliklere karşı sergileyebileceği tolerans düzeyi aynı zamanda üretken ve etkili başa çıkma

tarzları ile ilişkilidir (Wagrowska, 2020). Bu açıklamaları destekleyen bir araştırmada da akademik stresi etkileyen unsurlar incelenmiş, öğrencilerin kaygı seviyesinin, sorun odaklı başa çıkma stiline ve önemli kişilerden algılanan sosyal desteğin stres için önemli yordayıcılar olduğu belirtilmiştir (Renk & Smith, 2007).

Constantine ve arkadaşları tarafından yapılan çalışma (2005), ergenlerin algıladığı ebeveyn desteğinin, kariyer netliğini pozitif olarak yordadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla ergenlerin hem başa çıkma becerilerinin varlığı hem de geleceğe dair olumlu bakış açısına sahip olması ebeveynlerin desteği ile güçlendikçe, kariyer kaygılarının azaldığı söylenebilmektedir. Nitekim Shen vd., (2014), ebeveyn baskısına maruz kalmanın meslekler üzerindeki; öz-yeterlik, sonuç beklentisi ve ilgiler üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Burada sonuç niteliğinde olan kaygı, belirsizlikler ve kontrol gücünü değerlendirme ile yakından ilgilidir. Özetle, kişi eğer algıladığı olumsuz durumlar karşısında başa çıkma becerilerini yetersiz görerek onları kontrol edemeyeceğine inanırsa, durumu karamsar bir bakış açısı ile değerlendirebilir, bu ise nihayetinde kaygı seviyesini artırabilir (Kenny & Claudius, 2020; Maner, 2009).

Sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından yapılan çalışmalarda, ebeveynlerin bağlamsal etkisi sıklıkla vurgulansa da (Ferry vd., 2000; Lent vd., 1994; Zhang vd., 2019), Türk kültüründe yaşayan ergenler için son derece önemli olan ebeveyn tutumlarının farklılaşmasının, kariyer kaygısına olan etkileri incelenmemiştir. Mevcut çalışmada ergenlerin ebeveyn tutumlarının kariyer kaygısına olan etkisinde, kariyer kararsızlıklarına karşı aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin seri aracılık etkisi incelenmektedir. Böylece ergenlerin kariyer kaygılarını yordayan farklı sosyal ve bilişsel-bireysel değişkenler arasındaki etkileşim, kuramsal bir çerçeveden bütüncül bir biçimde ele alınabilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, ebeveyn tutumları ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkide kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin seri aracılık etkisini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Ergenlerin kariyer kaygı düzeyleri, cinsiyetleri açısından farklılaşmaktadır.

H₂: Ergenlerin kariyer kaygı düzeyleri, okul türleri açısından farklılaşmaktadır.

H₃: Destekleyici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolü vardır.

H₄: Müdahale edici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolü vardır.

H₅: İlgisiz ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolü vardır.

H₆: Destekleyici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolü vardır.

H₇: Müdahale edici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolü vardır.

H₈: İlgisiz ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolü vardır.

Araştırmanın Önemi ve Gerekeçesi

Türk eğitim sistemindeki ortaöğretim öğrencileri birçok gelişim görevi ile karşılaşmaktadır. Bu görevler çoğunlukla; eğitsel, kişisel, sosyal ve kariyere dair süreçlerle ilişkilidir. Kariyere dair görevlerden olan; mesleki araştırmalar yapmak, kişisel yeterliliklerin farkında olmak, planlar yapmak, hedefler belirlemek ve netleştirmek gibi durumlar ise lise yıllarında zorlayıcı olabilmektedir. Lise son sınıftaki ergenler ise, üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanmakta ve bu görevlerle daha yoğun bir biçimde karşılaşmaktadır. Bu öğrencilerin bazıları henüz kariyere dair kararlarından yeterince emin olamamaktadır. Bazıları ise kararlarını oluşturmuş olmasına rağmen, çeşitli sorunlarla karşılaşmakta ve bu sorunları nasıl çözeceklerini bilememektedir. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde, geleceğe dair düşüncelerin yoğunlaştığı ve sınav kaygısının arttığı lise son sınıfta, kariyer kaygısının yüksek olması beklenmeyen bir durum değildir. Bu nedenle yapılan araştırma kapsamında lise son sınıfta eğitim gören ergenlerin kariyer kaygısı incelenmektedir.

Yapılan güncel araştırmalarda, özellikle mezuniyet aşamasına yaklaşan son sınıf öğrencilerinin istihdam kaygılarının diğer sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden daha fazla olduğu belirtilmektedir (Aydın & Çiftel, 2013; Değirmencioğlu, 2022; Moyne vd., 2018; Süner, 2019; Yavrutürk, 2023). Bu öğrenciler aynı zamanda, mesleki süreç açısından da diğer öğrencilere kıyasla daha belirgin bir kariyer seçim sürecine sahiptir (Samancı, 2023). Bu durum

bir ikilem gibi gözükmemekte olup, bu da lise son sınıf öğrencilerinin kariyere dair kaygılarının incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kariyer kaygısına dair yapılan araştırmalar incelendiğinde, çalışmalarda sayıca az olsa da nitel yöntemlerin kullanıldığı (Yavrutürk, 2023) ve çoğunlukla korelasyon veya regresyon analizinin yapıldığı nicel yöntemlerin kullanıldığı (Elfina & Andriany, 2023; Gönüllüoğlu & Çakmak, 2022; Kayadibi, 2019; Söner & Yılmaz, 2022; Şama, 2020) görülmektedir. Bu çalışmalarda kariyer kaygısına sebep olabilecek faktörleri kapsayan bir model önerisi sunulmadığı görülmektedir. Bu da kariyer kaygısına dair önleyici ve müdahale edici çalışmalarının yetersiz kalmasına yol açabilmektedir. Kariyer kaygısında etkili olan faktörlerin belirlenmesi; önleyici çalışmaların gerçekleştirilmesi ve etkili olabilmesi adına oldukça önemli bir katkı sunmaktadır.

Sosyal bilişsel kariyer kuramına göre; bireysel özellikler (kişilik özellikleri, yeterlilikler, bilişsel ve duygusal özellikler vb.), çevresel özellikler (aile, arkadaşlar, ekonomik koşullar vb.) ve davranışlar (hedefler oluşturma ve seçim yapma) karşılıklı etkileşim halinde bireyin kariyere dair karar verme sürecini ve kariyer kaygısını etkilemektedir (Lent vd., 2000; Lent vd., 2016; Lent & Brown, 2019). Geçmişte bu çerçevede yapılmış araştırmaların çoğunda bireylerin, bilişsel-bireysel özelliklerinin kariyer seçim süreçlerine olan etkisi incelenmiş ve çevresel faktörlerin etkisi çoğunlukla zayıf kalmıştır (Gerçek, 2018; İngeç 2022; Kayadibi, 2019; Lent vd., 2016; Şeker, 2020; Yayla, 2023). Bu çalışmada ise, çevresel faktörler ebeveyn tutumları açısından incelenmiştir. Çünkü bireylerin kariyer yaşantılarının temel taşlarından olan akademik yeterliklerinde anne-baba desteği ve ilgisinin önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir (Kautish vd., 2021).

Türkiye’de yapılmış araştırmalar da ergenlerin kariyer seçim süreçlerinde, ebeveynlerinden etkilendiğini belirtmektedir (Bakır & Büyükgöze-Kavas, 2021; Ulaş vd., 2017). Fakat yapılan araştırmaların birçoğu, ebeveynlerin kariyer sürecine etkisini çoğunlukla tek bir boyut açısı ile veya genel bakış açısı yoluyla (Bi & Wang, 2023; Rogers & Creed, 2011; Şama, 2020), değerlendirmekte olup ebeveyn tutumları açısından incelememiştir. Ebeveynlerin etkisinin incelendiği araştırmalar olsa bile bu çalışmalarda, kariyer karar verme süreçlerine dair çeşitli durumlar incelenmiş olup; ebeveynlerin kariyer kaygısına olan etkisi incelenmemiştir (Aktaş, 2018; Dietrich & Kracke, 2009; Dursun & Kara, 2019; Hughes & Thomas, 2003). Bu araştırmada kariyer kaygısında etkili olabilecek çevresel faktörler, farklı ebeveyn tutumları açısından ele alınarak, çalışmaya özgün bir bakış getirmektedir.

Sosyal bilişsel kuram bağlamında yapılan birçok araştırmada (Lent vd., 2001; 2013), öz-yeterlik; bilişsel-kişisel özellikler bağlamında ele alınmakta ve ilgili alana dair öz-yeterlik ve başa çıkma öz-yeterliliği şeklinde iki boyut olarak açıklanmaktadır (Lent vd., 2016). Bu öz-yeterlik durumları ise ikinci aşamada sonuç beklentilerini etkileyerek ve nihai kariyer sonucunu belirleyebilir. Bu üç değişkenin bir arada olduğu çalışmalar sayıca sınırlı olmakla birlikte (Lent vd., 2001; Lent vd., 2016), bu değişkenlerin farklılaşan ebeveyn tutumları açısından kariyer kaygısı üzerindeki etkisi bütüncül bir şekilde incelenmemiştir. Bu nedenle, yapılan araştırma sosyal bilişsel kariyer kuramı alt yapısındaki, teorik yapıların genişletilmesine de katkı sunabilecektir.

Tüm bu gerekçelerle, araştırma kapsamında; ebeveynlerinden etkilenme olasılığı oldukça yüksek olan ve sonuca yaklaşma endişesi ile yoğun kaygı hissedebilecek bir grup olan lise son sınıf öğrencilerinin kariyer kaygıları incelenmektedir. Bu kaygıyı oluşturabilecek mekanizmalar ise sosyal bilişsel kariyer kuramının, öz yönetim modeline ilişkin kavramlar ışığında değerlendirilmektedir. Bu bakış açısı sosyal bilişsel kurama ilişkin teorik çerçeveyi daha da genişletebilecektir. Bu kapsamda sosyal ve bağlamsal destek ve engeller; ebeveyn tutumları bağlamında, bilişsel-bireysel faktörler kariyer keşfi öz-yeterliliği, başa çıkma becerileri ve olumlu gelecek beklentileri açısından değerlendirilerek kariyer kaygısı açısından incelenmektedir. Ayrıca bu kariyer kaygısında etkili olabilecek çevresel ve bilişsel-bireysel faktörlerin etkileşimi aracı değişkenlerle incelenerek, alanyazına kapsamlı bir model sunulmakta ve bu yönüyle de diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu model aracılığı ile ergenlerin, gelecekte yaşayabileceği kariyer karar güçlükleri azalabilir ve mevcut kaygı düzeylerinin kontrol altına alınması sağlanabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma, Erzurum il merkezinde eğitim gören son sınıf lise öğrencilerini içermekte olup, örneklem grubunun bulunduğu evren ve sınıf düzeyi açısından sınırlıdır.
2. Araştırmada edinilen veriler, 2021-2022 eğitim öğretim yılının bahar döneminde toplanmış olup, bu zaman dilimi açısından sınırlılığa sahiptir.
3. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise, verilerin öğrencilerin öz-bildirimini ölçmeyi amaçlayan araçlar ile elde edilmiş olmasıdır.

Araştırmanın Varsayımları

1. Araştırmaya dahil olan örneklem grubunun, katılımı gönüllülük esası dikkate alınarak gerçekleştirilmiş olup, katılımcıların verdiği yanıtları içtenlikle verdikleri varsayılmaktadır.

Terim ve Tanımlar

Kariyer: Super (1990), kariyer kavramını gelişimsel bir açıdan ele almış ve bireyin yaşamı boyunca kariyerine dair karşılaştığı her olayın toplamı olarak tanımlamıştır.

Kariyere Dair Ebeveyn Tutumları: Ebeveynlerin kariyerle ilgili davranış ve tutumları, ebeveynlerin çocuklarının kariyer gelişimini yönlendirebilmek adına uygulamaya çalıştığı davranışları açıklamaktadır (Parola vd., 2023).

Kariyer Kaygısı: Kariyer kaygısı, kariyer kararı verme durumu ile ilişkili sıkıntı olarak tanımlanmaktadır. Kaygı bu süreci engelleyebilecek nitelikte kişisel ve duygusal bir faktör olarak kavramsallaştırılmaktadır (Chartrand vd., 1990).

Kariyer Keşfi Öz-yeterliği: Kişilerin farklı kariyer keşif faaliyetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirme yeteneğine olan inancı, kariyer keşfi öz-yeterliği olarak tanımlanmaktadır (Solberg, vd., 1995; Solberg 1998).

Kariyer Kararsızlığı ile Başa Çıkma Becerileri: Bu beceriler kişilerin kariyer kararı sürecinde karşılaştığı güçlükleri çözme sürecindeki çabaları ve yaşanan olumsuz duyguları azaltmak olarak tanımlanmaktadır (Lipshits-Braziler vd., 2015).

Gelecek Beklentisi: Gelecek beklentileri, çeşitli olayların gelecekte gerçekleşebilme ihtimaline ilişkin inançlar olarak tanımlanmaktadır (Oettingen & Mayer, 2002).

İKİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı

Sosyal bilişsel kariyer, 1994 yılında Lent, Brown ve Hackett tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, kişilerin özellikleri (içsel, bilişsel ve duygusal durumlar), çevresel faktörler ve davranışlarının etkileşimine odaklanan Bandura'nın üçlü nedensellik modeline dayanmaktadır (Lent & Brown, 1996). Kişilerin akademik ve kariyere dair davranışlarını araştırmak ile ilgilenmektedir (Lent & Brown, 2006, 2008, 2013).

Sosyal bilişsel kariyer kuramı, bireyin özellikleri ve mesleğin özelliklerinin eşleştirilmesini temel alan özellik etmen kuramı ve diğer gelişimsel bakış açıları ile çeşitli yönlerden örtüşmektedir. Örneğin, özellik etmen kuramında olduğu gibi, sosyal bilişsel kariyer kuramı da ilgilerin, yeteneklerin ve değerlerin kariyer gelişim sürecinde önemli rolü olduğunu kabul etmektedir. Ancak sosyal bilişsel kuramı hem bireylerin kişisel görüşleri, yeterlik durumları, gelecek beklentileri, eylemleri gibi durumları incelerken hem de çevrenin desteği ve engelleri ile ilgilenerek diğer kuramlardan dinamikleşmekte ve farklılaşmaktadır (Lent & Brown, 2019; Lent 2021).

Kuramda belirtilen kariyer ve akademik ilişkiler başta; kişilerin belirli alanlara olan ilgisini, seçimini ve girişimini destekleyen veya engelleyen faktörlerin açıklanması bağlamında ele alınmıştır (Lent vd., 1994, 2000). Günümüzde bu modellerin çeşitli konularda yetersiz kaldığı belirtilerek, kariyer öz yönetim modelinde, insanların okuldan işe geçişi gibi yaşam geçişlerinin oluşumunu incelerken; öz-yeterlik durumu, kariyer araştırması, sorunlarla başa çıkabilmesi, gelecek beklentilerine, karar verme ve kaygı gibi kariyer geliştirme görevlerine katılım süreçlerinin anlaşılmasına odaklanılmaktadır (Lent & Brown, 2013; Lent vd., 2016). Bu araştırma kapsamında, bilişsel-bireysel değişkenlerin (kariyer keşfi öz-yeterliği, aktif başa çıkma becerisi, olumlu gelecek beklentisi) çevresel değişkenlerin (destekleyici-müdahale edici-ilgisiz ebeveyn tutumları) kariyer kaygısı ile olan ilişkileri sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin öz yönetim modeli temel alınmaktadır.

Kariyer Kaygısı

İnsanların günlük hayatlarının büyük bir kısmını geçirdiği, kariyer seçimleri ile şekillenen iş yaşantıları; yaşam biçimlerini, ekonomik kazançlarını, sosyal statülerini ve psikolojik iyi oluşlarını etkileyen önemli bir zaman dilimini kapsamaktadır. Yaşamda bu denli öneme sahip kariyer seçimi ve mesleki yaşantılar konusunda bir netliğe varamamak, kişilerin kendilerini kaygılı hissetmesini etkileyebilmektedir (Jung vd., 2015). Kaygı, gerçek ve acil bir tehdidin varlığından ziyade, geleceğe yönelik bir tehdit beklentisinin varlığı ve kontrol eksikliğinin algılanması gibi durumları kapsamaktadır (Barlow, 2002). Kariyer süreci de, bireyde geleceğe yönelik net olmayan bir durumu içermesi ve gelecekteki yaşamının büyük bir kısmına etki edecek olması gibi nedenlerden, gençlerin panikli ve kaygılı bir duygu durumuna sahip olmasını etkileyebilir (Kayadibi, 2019; Pisarik, vd., 2017; Tsai vd., 2017). Mezuniyet sonrası uygun bir biçimde istihdam edilememe düşüncesine dair stres ve işleri sürdürmeye yönelik baskılar da potansiyel işgücü olan öğrenciler arasında kariyerle ilgili kaygı yaratabilmektedir (Kautish, vd., 2021).

Tüm bu faktörlerin yanı sıra, kişinin aile üyelerini hayal kırıklığına uğratabileceği, aldığı kariyer kararı sonucunda ailesinden uzakta kalması gerekebileceği şeklindeki düşünceler de kariyer kaygısına zemin oluşturmaktadır. Bireyin yaşadığı genel kaygıların ve meslek seçim sürecine dair olumsuz düşünce biçimlerinin de kariyer sürecinde kaygıya neden olabileceği belirtilmektedir (Ciminli, 2023; Vignoli vd., 2005). Saka vd., (2008) de, kaygının kariyer karar verme sürecinde önemli bir engel olabileceğini ve kariyer danışmanlığı sırasında incelenmesi gereken temel unsurlardan birisi olduğunu belirtmektedir. Çünkü kariyer kaygısı ve kararsızlığı sorunları çözilemeyen bireylerin, yüksek düzeyde eğitimleri ve bilgi birikimleri olsa bile; topluma aktif katkı sağlamakta güçlük yaşayabileceği bilinmektedir (Daniels vd., 2011).

Kariyer kaygısının oluşumunda etkili olabilecek unsurlar birçok çalışma ve bakış açısı ile incelenmiştir. Bu araştırmalardan birisi, kaygıyı ilk olarak karar verme sürecine başlamadan önceki stres ve kaygı duygularını içeren süreç açısından ele almıştır. İkinci faktör, seçimle ilgili belirsizliklerden kaynaklanan kaygıyı içermekte olup, bu durum kişilerin gelecekleri ile ilgili belirsizlikleri, kararsız bir durumda olmalarına ilişkin kaygılarını ve belirsizliğe karşı toleransın yetersizliği gibi durumlarla açıklanmaktadır (Boo vd., 2021). Kariyer süreçleri için gerekli bilgi ve yeterlilikler konusunda farkındalıkların eksik olması da temel sorunlar arasındadır. Bu sebepler, gençlerin istihdam alanları hakkında kaygı ve panik yaşamasını etkilemektedir (Sun & Yuen, 2012). Bir diğer faktör, kişinin potansiyeline uygun gördüğü diğer seçenekleri kaybetme korkusunu içeren, seçime dair kaygıları kapsamaktadır. Son faktörde ise sonuca dair

kaygılar bulunmakta olup, kişinin seçtiği meslekteki beklenti ve tercihlerini yerine getirememesine dair korku ve endişeleri bulunmaktadır (Boo vd., 2021). Ayrıca kariyer kaygısı ele alınırken kaygının boyutlarına atıfta bulunularak, kişilerin zihninde gelecekteki kariyerlerine dair kaygı ve endişe oluşturan ruminatif düşüncelerin bulunduğu, zaman zaman duygusal taşmaların yaşanabildiği ve bu durumlara somatik ve davranışsal belirtilerin eşlik edebildiği belirtilmiştir. Tüm bunlar o anda bir şey olmaksızın yaşanmakta ve bireyleri yakın zamanda gelebilecek bir tehlikenin varlığına ikna etmektedir (Priastanti & Pratitis, 2020).

Kariyer kaygısında etkisi olduğu düşünülen unsurlar boyutlar oluşturularak üniversite öğrencileri açısından bir başka çalışmada da ele alınmıştır. Bu boyutlardan ilki, bireylerin mesleklerini yaparken sahip olmaları gereken liderlik becerileri, iş arkadaşları ile etkileşim kurabilme gibi temel yetenekleri içermektedir. İkincisi bireylerin istihdamına ilişkin akılcı olmayan inançlarını kapsamakta olup, mezunların çalışma ortamlarında karşılaşılabilecekleri zorluklara ilişkin düşüncelerini ifade etmektedir. Son olarak, üniversite öğrencilerine sağlanan mesleki eğitime ilişkin durumun incelenmesi belirtilmiş olup bu süreçte, edinilen pratik ve teorik bilgilerin incelenmesi gerektiği belirtilmiştir (Tsai vd., 2017).

Türkiye’de yapılmış benzer bir araştırma da üniversite öğrencilerinin istihdam edilebilme durumlarına ilişkin hissettikleri kaygıyı besleyen bazı kategorileri açıklamıştır. Bunlardan ilki, öğrencilerin iş hayatına atılabilmeleri için bilgi ve beceri düzeylerinin yeterliliği ile ilişkilidir. Bir diğer kategori, öğrencilerin mezuniyet sonrası istedikleri ya da eğitimini aldığı işte çalışabilme durumlarına ilişkin kaygılarını içermektedir. Öğrencilerin önemli bir bölümü de, cinsiyetleri ya da kayırmacılıkla ilgili yaşayabilecekleri endişelerini ifade etmiştir. Son olarak, mezun olan öğrenci sayısının günden güne artmasına rağmen, işe alım sayılarının benzer seviyede kalması ve ülkenin değişkenlik gösteren sosyo-ekonomik yapısının da kaygı uyandıran kategoriler arasında olduğu belirtilmiştir (Bozgeyikli vd., 2022).

Bu çalışmada ele alınan kariyer kaygısının da iki boyutu bulunmaktadır. Bu iki boyutta hem ergenin bireysel olarak kaygıdan etkilenme durumunu, hem de sosyal kaynakların kariyer kaygısı üzerindeki etkisine vurgu yapılmaktadır. Bunlardan ilki meslek seçimi kaygısıdır. Bu boyut, ergenlerin seçeceği mesleğin kendilerine uygun olup olmadığını, mutlu olmama endişesini, işi başaramama düşüncesini, engellerin ve kriterlerin çokluğunu içermektedir. İkinci boyut ise, meslek seçimi konusunda aileden onay alma ihtiyacı, aileyle yaşanacak olası anlaşmazlık ve kendini yeterince ifade edememe neticesinde oluşabilecek kaygıyı açıklayan ailenin etkisi faktörüdür (Nalbantoğlu-Yılmaz & Çetin-Gündüz, 2016). Ergenlerin her iki boyut açısından da sahip olabileceği bu kaygılı sürecin varlığı ise hem yeni kararsızlıklar açısından

hem de kaygıyı giderecek eylemlerin oluşmasına engel olması açısından önemlidir (Weinstein vd., 2002).

Krumboltz (1992), kariyer seçimine dair kaygıyı açıklamak için *zeteofobi* terimini kullanmaktadır. Yunancadan çevrilen bu kavram, araştırma korkusu anlamını da taşımaktadır. Bu da kariyer kararsızlığı ile kaygıları arasındaki yakın bağlantıyı açıklamaktadır. Krumboltz bu kavramı tanımlarken birtakım gerçeklere de değinmektedir. Bu gerçekler insanların büyük çoğunluğunun karşılaştığı ve dahil olduğu “Büyüyünce ne olmak istiyorsun?” sorusunun altında yatan mekanizma ile açıklanmaktadır. Bu soruya "Doktor olacağım" gibi hızlı ve ebeveynlerinin onayını alabilecek şekilde cevap veren çocuklar, “Bilmiyorum” cevabını veren çocuklara kıyasla daha fazla onay ve takdir görmektedir. Fakat bu küçük çocuğun şu anda verdiği kararın 20 yıl sonraki kariyer seçimi ile aynı seçimde olma ihtimalinin oldukça zayıf olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durumda sorunun cevabını henüz netleştirememiş çocuğun daha makul olduğu belirtilmektedir. Alternatifler arayabilen, çevresini gözlemleyen ve bunu erken yaşlarda yapabilen çocukların sosyal desteğinin az olmasının şaşırtıcı olduğu düşünülmektedir. Sonuç itibarı ile özellikle çok küçük yaşlarda kendinden emin bir biçimde ifade edilen ve destek alan kariyer hedeflerinin, keşifler sonucunda oluşmadığı varsayımı yaşanabilecek çatışmaları da beraberinde getirebilmektedir. Öte yandan (Krumboltz, 1993), kararı erteleyenler çevrelerinden kaygı uyandırıcı uyarılara maruz kalarak, baskı ile seçim yapabilmekte ve bu da içsel endişelerle ilişkilendirilmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında insanların kariyer kararını vermemiş hatta vermiş dahi olsa kariyere dair kaygılar ya da zeteofobi taşıdığı belirtilmektedir.

Birçok farklı eğitim kademesi için oldukça önemli olan kariyer süreci ve beraberinde gelişebilecek kaygılar, gelişim görevleri açısından ergenlik döneminde diğer dönemlere kıyasla daha yoğun hissedilebilmektedir. Çünkü bu dönem gelecek adına düşünme, planlar yapma ve geleceğe dair beklentilerin varlığı açısından oldukça kritik bir önem taşımaktadır (Yıldırım-Kurtuluş, 2022). Sosyal bilişsel kariyer kuramında da gençlerin mezuniyetleri sonrasında kaygı ve depresyon seviyelerinde artış olmaması adına kariyer süreçlerinin;

- a) Olumlu ve gerçekçi öz-yeterlik ve sonuç beklentilerine sahip olunması.
- b) Kariyer ve akademik alanlarda ilgi alanlarının belirlenmesi.
- c) Bu ilgi alanları ve kariyer hedefleri arasında ilişkilerin olması.
- d) Belirlenen hedeflerin eyleme dönüşmesi.
- e) Karşılaştığı engelleri aşabilme gücü ve süreçte karşılaşılan sorunların giderilmesi.

f) Geleceğe dair beklentileri

g) Bireysel ve kariyere yönelik tutumu etkileyen bağlamsal destek ve engellerin farkında olunması gibi kapsamlı bir modelde ele alınması gerektiğini açıklamaktadır (Lent & Brown, 2013; Lent vd., 1999; Lent vd., 2016).

Özetle, ergenlerin gelecekleri hakkında düşünceleri, farklı kültürlerde de oldukça benzer nitelikte olup; bireysel, eğitsel, çevresel ve kariyere ilişkin konuları içermektedir. Ergenlerin gelecek hedeflerini belirleyerek, bu hedefleri üretken bir yetişkinliğe doğru olumlu davranışlara dönüştürmenin önemi ise oldukça büyüktür. Bu da ergenlerin gelişimsel süreçlerinde geleceğe yönelik beklentilerinin sosyal ve bilişsel boyutları açısından araştırılması için bir gerekçe oluşturmaktadır (Schmid vd., 2011). Sosyal bilişsel kariyer kuramı da bireylerin kariyer gelişimlerinde bireysel ve çevresel faktörlerin etkileşiminin bireyin kariyer gelişimine sistematik biçimde bakabilmesine yardımcı olmaktadır (Wang vd., 2022).

Kariyer yolculuğunda kritik dönemleri içeren ergenlik döneminde, sürecin başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için kariyer kaygı düzeyine etki edebilecek bilişsel-kişisel ve sosyal kaynaklarının farkında olunması gerekmektedir. Bu faktörlerin bilinmesi ergenin hem kariyer karar verme durumlarını hem de kariyere dair kaygılarını kontrol edebilmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda ilgili kısımda kariyer kaygı sürecinde etkisi olabilecek çeşitli değişkenler incelenmektedir.

Kariyer Kaygısını Etkileyen Unsurlar

Kariyere dair strese ve kaygıya sebep olan faktörler sosyal bilişsel kariyer kuramı çerçevesinde incelendiğinde, hem bilişsel-bireysel hem de bağlamsal faktörlerin varlığının önemli olduğu görülmektedir. Bilişsel-bireysel özellikler kapsamında; cinsiyet, kişilik özellikleri, öz-yeterlik düzeyi, başa çıkma becerileri, kişinin geleceğe dair umudu ve bekleyişi gibi faktörler yer alabilmektedir. Öte yandan bağlamsal faktörler kapsamında, kişinin kariyer serüvenine destek olan veya süreci olumsuz etkileyen çevrenin etkisi dikkat çekmektedir. Bu çevresel faktörler arasında sıklıkla vurgulanan ebeveynler ve ebeveynlik tarzları da kaygı açısından önemlidir. Bu kuramsal yapıda aynı zamanda bu faktörlerin birbiri ile olan etkileşiminin kariyer sürecine yönelik hedeflere, eylemlere ve sonuçlara olan etkisi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda belirlenen bilişsel-bireysel ve sosyal özellikler daha detaylı incelenerek kariyer kaygısı ile ilişkili faktörler değerlendirilmektedir.

Cinsiyet.

Cinsiyet genellikle kişilerin biyolojik yönü ile ilişkili gibi görünse de sosyal bilişsel kariyer kuramı, bu yapının psikolojik ve sosyal yönlerinin kariyere olan etkisi ile ilgilenmektedir. Çünkü cinsiyet biyolojik boyutunu aşarak, sosyal kültürel özelliklerin yüklendiği toplumsal cinsiyet kavramı ile başka bir anlam yüklemesine sahiptir. Sosyal yapı, cinsiyet kavramına yüklediği bu anlamın etkisiyle; bireylerin maruz kalabileceği öğrenme fırsatlarını, çevrenin verdiği dönütleri ve geleceğe ilişkin beklentilerinin değişimini etkileyebilmektedir.

Sosyal bilişsel kariyer kuramı bağlamında yapılmış bir araştırmada bu durumu doğrulanmakta olup, erkek öğrencilerin fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarındaki kariyer öz-yeterlik düzeyinin, kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Ergün, 2019). Bu bulgu, Türkiye’de mühendislik alanında bağlamsal destek ve engel olabilecek rol modellerin çoğunluğunun erkeklerden oluşması ile açıklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda mühendislik alanındaki kız öğrencilerin öz-yeterliklerini olumsuz olarak etkileyebilen bir unsur olarak da değerlendirilmektedir (Korkut-Owen vd., 2014).

Türkiye’de özellikle bazı meslek gruplarında, mesleği tercih eden kişilerin cinsiyetleri arasında da farkın yüksek olduğu görülmektedir. TÜİK Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri (2020) incelendiğinde, bu farkı görebilmek mümkündür. Bu verilere göre Türkiye’deki erkek polis sayısı kadın polis sayısının ortalama 11 katı kadardır. Bu durum başka meslek gruplarında da görülmektedir. Mecliste erkek milletvekili temsil oranı %82.7 iken, kadın vekil oranı %17,3 lük bir temsil düzeyine sahiptir. Cinsiyetin farklılaştığı bu mesleki oranlar günümüze doğru genel olarak azalmış olsa da hala meslek grupları arasında farkın yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka TÜİK raporu (2022) ise yükseköğretim mezunu yirmi beş yaş üstü kişilerin 2008 yılında toplum nüfusuna oranının kadınlarda %7.6, erkeklerde %12.1 olduğu 2021 yılında ise bu oranların kadınlar için %20.9 ve erkekler için %25.1 olduğu belirtilmektedir.

Kadın ve erkeklerin çalışma hayatındaki yerine ilişkin algı, günümüzde azalmış olsa da hala devam etmektedir. Bu olumsuz bakış açısı kızların, kariyer karar verme güçlükleri ve kariyer kaygıları ile ilişkili bir unsur niteliğindedir. Nitekim yapılan çeşitli araştırmalarda da kız öğrencilerin kariyer ve geleceğe dair kaygısının, erkek öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulgusuna erişilmiştir (Daniels vd., 2011; Kayadibi, 2019; Şama-Çiçek & Zeren, 2023; Şanlı-Kula & Saraç, 2016). Lent ve arkadaşları da (1996), erkek öğrencilerin matematik alanında öz-yeterlik algılarının daha güçlü olduğunu ve sonucunda da daha az kaygı

belirttiklerini ifade etmektedir. Kariyer kararsızlığını etkileyen faktörleri inceleyen Hacker vd. (2013), ise olumsuz duygulanımın kadınlarda erkeklerden daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bu durum ise kariyere dair kararsızlığı etkileyebilecek bir faktör olarak açıklanmaktadır.

Tüm bu durumlar genel olarak değerlendirildiğinde bu farklılıkların nedeni toplumsal cinsiyet algısı etrafında açıklanabilmektedir. Çünkü toplumun bireylere yüklediği cinsiyet rol beklentileri, onların farklı yaşam evrelerindeki görev ve davranışlarını etkileyebilmektedir (O'Neil & Denke, 2016). Toplumsal cinsiyet algısı etrafında ele alınabilecek bu algılar, çoğu zaman kariyer sürecinde yaşanabilecek stres durumu ile ilişkilidir. Bu strese yol açabilecek düşünceler de kariyer sürecindeki birçok genç kadın için daha fazla kararsızlık ve kaygı ile ilişkilendirilmektedir.

Kariyer Keşfi Öz-yeterliği ve Kariyer Keşfi Eylemleri.

Öz-yeterlik kavramı, bireylerin çeşitli davranışları veya bu davranışların sentezini gerçekleştirebilme yetisine ilişkin inançlar olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışlara dair öz-yeterlik beklentileri düşük olursa, kişiler bu davranışları sergilemekten kaçınabilmekte ve bu performansın azalmasına yol açabilmektedir. Oysa öz-yeterliğin artması, davranışların gerçekleştirilmesinde olumlu (Bandura, 1997), kariyere dair kaygılar açısından olumsuz bir unsur niteliğindedir (Cırcır, 2023). Bu nedenle öz-yeterlik teorisinin temel dayanağı, bireyin ulaşmak istediği sonuçları, kontrol edebilme yetisinin var olduğudur (Tarigan & Wimbarti, 2011). Bu nedenle kişilerin kariyer sürecine dair öz-yeterliklerinin geliştirilmesi, kariyere dair sonucu önemli derecede etkileyebilmektedir.

Bandura (1986), bireylerin kariyere dair öz-yeterlik beklentilerini geliştirmek adına dört farklı kaynağı açıklamaktadır. Bunlardan birincisi, kişilere aktif kazanım sağlamak adına yapılacak uygulamaları içermekte olup, en etkili yöntem olarak belirtilmektedir. Bu beceri, bireylerin kişisel ve mesleki alanlarda farkındalıklarını artırabilmek adına; uzman kişiler tarafından hazırlanan seminerler, çalıştaylar ve katılımcılara gelecekte bu davranışları oluşturabilme becerileri hakkında doğrudan geri bildirim sağlanması ile oluşturulabilmektedir. İkinci beceri, dolaylı deneyim kazanmaya yardımcı davranışlardan oluşup, insanların karmaşık hedef davranışları sergileyen modelleri gözlemlemesi ile gerçekleşir. Bu gözlemler, hedef davranışa ilişkin rol oynayan birini izleyerek, genel bilgi sahibi olmayı ve iletişim becerilerine dair farkındalık kazandırmaya yardımcı olabilir. Öz-yeterlik gelişimi adına üçüncü kaynak olan sözel ikna ise kariyer danışmanlarının, bireylerin ilgi duyduğu alanlara dair kariyer arama davranışları hakkında bilgi aktardığı veya danışanları kariyer keşif davranışlarına teşvik ettiği

durumları içermektedir. Bandura son olarak, fizyolojik uyarılma kaynağından bahsetmiştir. Bu kaynak, kişilerin stres ve kaygı durumlarında gelişen psikosomatik belirtileri, gevşeme eğitimi gibi bedene yönelik müdahaleler ile problem durumunu kontrol altına almayı içermektedir. Tüm bu beceriler ise bir kişinin kariyer araştırma faaliyetlerine dair başarılı sonuçlar üretebilme becerisine olan inancı (Solberg vd., 1994; Solberg, 1998), kariyer keşfine dair öz-yeterlik ile ilişkilidir. Bu inançları artırarak, kariyer sürecinde yaşanabilecek streslerin ve kaygıların indirgenebilmesi temel varsayımlar arasındadır (Solberg vd., 1994).

Gelişen dünyanın ekonomik ve teknolojik açılardan getirdiği değişikliklerin birçok belirsizliklere ve güçlüklerle yol açabildiği bilinmektedir. Bu da insanların, eğitim sürecinden kariyer sürecine uzanan yolda istihdam edilebilirlik düzeyini artırmak için yeterince hazırlanmasına ve proaktif kariyer keşif eylemlerinin önemine dikkat çekmektedir. Sahip olunan beceriler, kariyere dair sonuçlar olan karar verebilme, meslek edinme, bir başarı edinme ve kaygı gibi değişkenleri etkileyebilmektedir (Chartrand vd., 1990; Taber & Blankemeyer, 2015). Daha geniş bir bakış açısından bakıldığında ise kariyere dair keşif becerileri ve öz-yeterliği düşük bireylerin, bu süreçte gereken beceri ve faaliyetleri gerçekleştirebilme kapasitelerine yeterince güven duymadığı belirtilmektedir. Bu da kişilerin mesleki kararsızlık düzeylerini artırabilmektedir. Mesleki kararını henüz netleştirememiş bireylerin kariyer serüvenlerine dair kaygı yaşadığı bilgisi doğrultusunda da (Şama, 2020), kararsızlık düzeyinin azalmasının kaygı durumlarının azaltılabilmesi açısından önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Park vd., 2016; Solberg vd., 1994).

Gati, Krausz ve Osipow (1996)'un geliştirdiği 'Mesleki Karar Verme Zorlukları Taksonomisi' bireylerin bilgi eksikliklerinin olmasının, mesleki karar verme sürecinde çeşitli zorluklara yol açtığını belirtmiştir. Bu bilgi eksikliklerini ise; bireylerin kendilerine, mesleklere ve ek bilgi edinme yollarına ilişkin bilgi eksiklikleri şeklinde üç bakış açısından açıklamışlardır. Bireyin kendisi ile ilgili bilgi yetersizlikleri, tercihlerine dair bilgi eksikliği ("Ne istiyorum?") ve algıladığı yeteneklerine dair bilgi eksikliği ("Ne yapabilirim?"), şeklinde bir ayrıma sahiptir. Bu iki alt durum bireyin şu anda yaşadığı bilgi eksikliğinin yanı sıra, geleceğe dair algıladığı belirsizlik ve zorluklar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Benzer şekilde, meslekler hakkında bilgi eksikliği kategorisinde de mesleki alternatiflerin neler olduğuna ilişkin bilgi eksiklikleri ve alternatiflerin özelliklerine dair bilgi eksiklikleri açıklanmıştır. Bu iki alt kategorinin her birisi ise yine bireyin şu andaki ve gelecekteki bilgi eksikleri olarak ikiye ayrılmıştır. Son olarak ek bilgi edinme yollarına dair bilgi eksikliği kategorisinde ise, bireyin kendi hakkında bilgi edinme

yolları olan kariyer danışmanlığı gibi hizmetlerin sunulduğu, kariyer merkezlerine başvuru yetersizliğine dair konular açıklanmaktadır.

Bu bakış açısında benliğe ilişkin keşifler, bireylerin ilgi alanlarını, yeteneklerini, kariyere ilişkin hedeflerini veya değerlerini detaylı bir şekilde inceleyebilme imkânı sunmaktadır. Bu da bireyin kim olduğuna ilişkin algılarının, gelecekteki kariyerlerine olan etkisine farkındalık oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Çevresel araştırmalarda ise, işler, meslekler ve organizasyonlar hakkında bilgi edinme süreci bulunmaktadır. Bireyler bu süreçte çalışma dünyasındaki mevcut imkânları veya eğitim ve kariyer seçeneklerini keşfedebilmektedir. Özetle bireylerin uygun iş olanaklarının neler olduğunun farkında olması ve daha iyi istihdam edinebilmelerinde, hem bilişsel-bireysel hem de çevresel keşiflerin önemli olduğu belirtilmektedir (Guan vd., 2015; Marcionetti & Rossier, 2016).

Hirschi ve arkadaşlarının (2011), kariyer hazırlığı sürecinde aktif katılımın yordayıcılarını ve sonuçlarını araştırdığı çalışmada, kişisel-çevresel keşif ve aktif kariyer planlanması açısından; katılımın, kariyer kararlığında ve uyumunda artışa neden olduğu belirtilmektedir. Çünkü bu keşif davranışları, bireylere kendileri için uygun iş fırsatlarını belirlemesinde, daha iyi istihdam alanları elde etmesinde ve kariyer geçişlerindeki belirsizlikler karşısında aktif baş etme gibi konularda yardımcı olmaktadır (Guan vd., 2014). Bu bulguları destekler nitelikte bir araştırmada da kendilerine ait bir kariyer planı oluşturan öğrencilerin, henüz bir kariyer planı olmayan öğrencilere kıyasla kariyer keşif öz-yeterliklerinin yüksek olduğu belirtilmektedir (Kabadayı & Şahin, 2019). Bu keşifleri artırmayı amaçlayarak, üniversitedeki kariyer dersinin etkisini inceleyen bir araştırmada, alınan dersin öğrencilerin kariyer öz-yeterliğini geliştirebileceği belirtilmektedir (Wei, 2022). Nitekim kariyer eğitimine katılan üniversiteli öğrencilerin, eğitim aldıktan sonraki kaygı düzeylerinin, eğitim sürecindeki bilgi seviyesindeki artışla birlikte, eğitim öncesindeki kaygı düzeylerine kıyasla anlamlı bir şekilde azaldığı da bu durumu desteklemektedir (Peng, 2005). Benzer bir araştırmada da kariyer planlama programının kariyer keşif öz-yeterliğini artırmak adına fayda sağladığı ve bunun kariyer araştırma eylemlerine ve sonuçlarına olan etkisi belirtilmektedir (Tarigan & Wimbari, 2011). Bu nedenle uygun bireysel ve sosyal destekler sunularak gereken zaman ve enerji harcanırsa bu beceriler zamanla geliştirilebilmektedir.

Bu araştırmalarda kariyer keşfine ve öz-yeterliğine etkisi olan bir diğer faktör ise, sosyal faktörler olup, ebeveynlerin çocuklarının kariyer keşiflerine ve keşif öz-yeterliklerine etkisi açıklanmaktadır. Bu destekte ebeveynlerin nasıl bir tutum takındığının önemli olduğu da yapılan araştırmalarca desteklenmiştir. Dietrich ve Kracke'nin (2009) araştırmasında, ergenler

ile yaptığı araştırmada, kariyer keşfi ve kariyer karar verme güçlükleri arasındaki ilişki, bu araştırma ile benzer şekilde, ebeveyn tutumları açısından incelenmiştir. Bu çalışmanın bulgularında, destekleyici ebeveynler kariyer keşif davranışları ile pozitif ve anlamlı bir ilişki içinde iken, müdahaleci ve ilgisiz ebeveyn tutumları kariyer karar verme güçlüğü ile ilişkili bulunmuştur.

Kariyer keşfi ve bu keşfe dair öz-yeterlik inancı oldukça önemli ve geliştirilebilen bir yapı olmasına rağmen, yapılan araştırmalar öğrencilerin kariyer yollarında hala istenen düzeyde bilgi ve beceri birikimine sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu araştırmaların birisinde meslek seçimine dair kararı verme aşamasında olan ve meslek liselerine kaydolun öğrencilerle yapılan bir araştırmada, öğrencilerin kendi özellikleri, mesleklerin özellikleri ve bu süreçte aldıkları rehberlik desteğinin düzeyi incelenmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, öğrencilerin benliklerine ilişkin, mesleklere dair ve kayıt yaptırdıkları meslek liselerine ilişkin bilgi seviyelerinin yetersiz olduğu saptanmıştır. Ayrıca öğrenciler ilköğretim sürecinde karşılaştıkları mesleki rehberlik çalışmalarının da yetersiz olduğunu belirtmiştir (Hepkul, 2014). Öz-yeterlik kavramının temel alındığı bir çalışmada da geliştirilen öz-yeterlik ölçeği iki faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler kariyer karar verme öz-yeterliliği ve başa çıkma yeterliğidir (Lent vd., 2016). Bu çalışmalar da değerlendirildiğinde, kişilerin öz-yeterlikleri kariyer keşfi ve karar verme sürecinde gelişecek başa çıkma becerileri açısından incelenmelidir.

Kariyer Kararsızlığı ile Aktif başa Çıkma.

Kariyer kararları, ergenlerin hayatlarında aldıkları en zor ve karmaşık kararlardan birisi olup, ergenler sıklıkla bu sorunlarla baş etmek için hazırlıksızdır (Marcionetti & Rossier, 2016). Gençlerin bu tür durumlarda aceleyle alabileceği birçok karar, çoğunlukla kendileri ve meslekler hakkında yeterince iyi araştırma yapmamaları ve kariyer kararsızlığı (Campagna & Curtis, 2007; Germeijs, vd., 2006) ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim kariyer kararsızlığı da genel olarak mesleki veya eğitsel alanlara dair seçim yapamamak ya da seçim yapmayı gerektiren bir durumda belirsizlikler ve gecikmeler yaşamak olarak tanımlanmaktadır (Crites, 1969; Xu & Bhang, 2019). Mesleki ve kariyer gelişim sürecindeki bilgi eksikliği ise bireylerde kaygı oluşumunda etkili bir unsurdur. Bu nedenle kariyer kaygısı, mesleki karar verme sürecinde yaşanan güçlükler ve kariyer kararsızlığının bir devamı şeklinde tanımlanabilmektedir (Pisarik vd., 2017; Vignoli, 2015).

Kaygı ve kariyer kararsızlığına odaklanan çeşitli çalışmalar da bu durumu desteklemektedir. İncelenen çalışmaların sonuçları, genellikle kariyer kararsızlığı ile kaygı

arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Daniels vd., 2011; Dickinson & Tokar, 2004; Mojgan vd., 2011; Vignoli, 2015). Farklı bakış açıları ile yapılan bu çalışmalarda, kariyer kararsızlığı ve kaygı arasındaki ilişki çeşitli bakış açıları ile açıklanmaktadır. Bu araştırmaların birçoğunda kararsız kişilerin kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Germeijs vd, 2006; Miller vd., 2014; Vignoli, 2015). Şama-Çiçek ve Zeren'in (2023), yaptığı güncel araştırmada da aynı bulgu mevcut olup, çalışmacılar, kararsızlığın sebep olacağı belirsizliklerin, ergenlerin kariyer kaygısına etki ettiğini belirtmektedir. Öte yandan bireylerin kaygı düzeylerinin kontrol edilmesi ile kararsızlık seviyelerinde azalma yaşanabileceğini belirten araştırmalar da mevcuttur (Campagna & Curtis, 2007; Fuqua, vd., 1987). Bu iki durum arasında net bir ayırım yapmaktan ziyade kaygı ve kararsızlık durumlarının sebepsel sürecinin bir döngüsellik içerisinde olduğu; karar vermeyi etkileyen kaygının, karar verme sonucunu da etkilediği düşünülebilir. Bu durum ise nihayetinde yeni kaygılara sebep olabilir şeklinde açıklanabilmektedir (Tsai vd., 2017).

Yapılan araştırmalar da bu iki durumun birbiri ile sarmal bir yapıda olduğunu desteklemektedir. Üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmının mesleki geleceklerine ilişkin kaygı yaşadığı belirtilmekte olup (Bilgin, 2001), bir başka araştırmada (Atik & Yalçın, 2010) üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun, kariyer belirsizliğine ilişkin sorunlar yaşadığı belirtilmektedir. Kariyer kararsızlıkları ile kontrollü biçimde başa çıkılması ise, kişilerin hissedeceği kaygının azalmasına yardımcı olabilir (Turan, 2017). Fakat üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, öğrencilerin büyük çoğunluğunun kariyer engelleri karşısında zorlandığı ve başa çıkamadığı belirtilmiştir. Kariyer sürecinde lise öğrencilerine kıyasla daha uzun bir süreçten geçmiş olan bu öğrenciler de sorunlar karşısında başa çıkmak için yeterli kaynakları olmadığını belirtmektedir (Erus & Zeren, 2017). Bu kaynaklar kişinin öz-yeterlikleri ile ilişkilendirilmektedir.

Başa çıkma becerileri alanyazında çoğunlukla “problem odaklı” ve “duygu odaklı” başa çıkma becerileri olarak iki kategoride değerlendirilmektedir. Problem odaklı beceriler kişinin kontrollü kaldığı, bilinçli çabalar kullandığı, stres kaynaklarını en aza indirmeye veya etkisiz hale getirmeye odaklandığı işlevsellikle ilgili süreçleri içermektedir (Lazarus & Folkman, 1984; Folkman vd., 1986; Windle & Windle, 1996). Duygu odaklı başa çıkma becerileri ise, stresli bir olay karşısında duruma yol açan sorunları doğrudan çözmek yerine, stres karşısındaki duygusal tepkilerin azaltılmasına odaklanır. Bunun için kişiler dikkatlerini başka bir noktaya odaklayarak sorundan kaçmaya çalışmaktadır (Folkman & Lazarus, 1980). Bu beceri genelde kısa vadeli iyi oluş durumuna etki ederken, problem odaklı başa çıkma becerisi uzun vadede

daha etkilidir (Nielsen & Knardah, 2014). Yapılan bu çalışmada aktif başa çıkma becerileri, problem odaklı başa çıkma adına kullanılmıştır. Çünkü aktif başa çıkma becerileri, konuyu veya konuyla ilgili olumsuz duyguları değiştirerek, stresi etkileyen unsurlara bilişsel ve davranışsal yanıtlar sunmaktadır. Bu beceriler; plan yapmayı, yardım aramayı, sorunun olumlu yönlerini fark edebilmeyi ve sorunu kabul etmeyi içermektedir (Zimmer-Gembeck & Skinner, 2016).

Yapılan araştırmalar, işlevsiz başa çıkma tarzları ile kaygı belirtileri arasında ilişki olduğunu belirtmektedir (Coolidge vd., 2000). Bu durum kariyer karar verememe durumları için de benzer şekilde açıklanmakta olup, bu karar karşısında kaygı hissedenden bireyler çoğunlukla sorunu çözmek yerine, etkisiz başa çıkma stratejileri kullanabilmektedir (Lipshits-Braziler vd., 2015). Ayrıca gençlerin kariyerlerindeki bu tür stres verici ve zorlayıcı olaylarla başa çıkma becerilerine dair güven duyguları, öz-yeterlikleri açısından da değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle zorluklar ve stresli durumlarla karşılaşan öz-yeterliliği yüksek bireylerin kaygıyı daha az bir düzeyde tehdit edici olarak algıladığı ve yönettiği belirtilmektedir (Müceldili vd., 2023). Ayrıca kararsız danışanların, kendilerine güven duygularının yetersiz olduğu ve etrafındaki insanlara karşı bağımlı olabildiği de açıklanmaktadır (Germeijs vd, 2006). Argyropoulou ve arkadaşlarının (2007), ergenlerin kariyer kararsızlıklarını incelediği araştırma da bu durumu desteklemektedir. Buna göre kariyer kararını netleştirmiş ergenlerin, öz-yeterlik düzeylerinin ve başa çıkma durumlarının, kararsız öğrencilerinden daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Özetle etkin başa çıkma stratejileri kullanılan kişiler, olumsuz duygu durumlarına neden olacak bilişsel, çevresel ve biyolojik etkenler üzerinde koruyucu rol üstlenebilmektedir (Coolidge vd., 2000).

Kişilik Özellikleri.

Kişilik özelliklerinin bir kısmı biyolojik faktörlerden, bir kısmı çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Bu çevresel faktörler; hissedilen duygulardan, yaşamdaki olaylara verilen tepkilerden, düşüncelerden ve ebeveynlerin çocuğu yetiştirirken takındığı tutumlardan etkilenmektedir (Burger, 2006). Bu yapı zaman ve duruma karşı nispeten kararlılığı olan, düşünme, hissetme ve davranış biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliklerin bireylerin davranışına ilişkin performanslarını kolaylaştırmak, zorlaştırmak veya duygusal başa çıkma eğilimlerini devreye sokmak sonucunda kariyer uyumunu etkilediği belirtilmektedir (Lent & Brown, 2013; Penn & Lent, 2019). Çünkü bireylerin yaptığı işler, yalnızca bir gelir kaynağı niteliği taşımamaktadır. Bu süreç kişilerin kimliklerinin temel bir bölümü ile bütünleşmektedir. Bu nedenle, kişilik özellikleri ve kariyer başarısı arasında, dinamik bir etkileşimin varlığını söylemek mümkündür (Sutin vd., 2009).

İnsanların kişilikleri ve mesleğin gerektirdiği özelliklerin etkileşimi uyumlu ise meslekten alınacak verim ve iş doyumunun artması beklenmektedir. Bu nedenle meslek seçim sürecinde ilgi ve yeteneklerin yanı sıra kişilik yapılarına ilişkin farkındalık oluşturulmalıdır (Pişkin, 2016). Özellikle ergenlerin erken yıllarda yapılan kariyer keşiflerinin, mesleki karar verme durumunun, iş hayatındaki performansının ve kariyer değişikliklerinin varlığında kişiliğin önemi açıklanmaktadır (Yeşilyaprak, 2016). Çeşitli araştırmalarda, ergenlerin temel kişilik özelliklerinin, kariyer gelişimi ile anlamlı ilişkilere sahip olduğunu açıklamaktadır (Hirschi vd., 2011). Bu araştırmalardan birisinde sosyal bilişsel kariyer kuramına ait kariyer öz yönetim modeli temel alınmış olup, kişilik özelliklerinin, kişilerin duygusal başa çıkma becerilerini aktifleştirerek, davranışsal süreçlerini kolaylaştırabildiği ve bunun da kariyer uyumunu etkilediği belirtilmektedir (Lent & Brown, 2013).

Kişilik özelliklerinin beş temel kategoride incelendiği ve bunların, nevroitiklik, dışa dönüklük, yeniliğe açıklık, uyumluluk ve sorumluluk olarak tanımlandığı görülmektedir. Nevrotiklik, dışa dönüklük ve sorumluluğun kariyere dair sonuçlarla daha yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir (Penn & Lent, 2019). Kişilik özelliklerinin kariyer olgunluğuna etkisinin incelendiği bir araştırma bu durumu açıklar nitelikte olup, kariyer olgunluğu için en yüksek etkinin nevroitiklik açısından olduğu, ardından sırası ile dışa dönüklük, yeniliğe açıklık, uyumluluk ve sorumluluk şeklinde etkisinin olduğu görülmektedir (Atli, 2017).

Bu kişilik özelliklerinden birisi olan sorumluluk, bireyin kendi eylem ve yetkilerinin farkında olarak, bunların sonuçlarını kabul edebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle bireylerin, başarılı kariyer süreçlerinde sorumluluk duygu ve davranışlarının olduğu belirtilmektedir (Özen, 2013). Sorumluluk düzeyi yüksek kişilerin, kariyer keşifleri yapma, hedefler oluşturma ve bu hedefleri izleme aşamalarında daha aktif olduğu belirtilmektedir. Bu kişilik özelliği baskın bireylerin, organize olma ve azim düzeyleri yüksek olduğu için geçmiş kararlarında da başarılı olduğu, bunun ise öz-yeterlik algılarına etki ettiği belirtilmektedir (Lent & Brown, 2013). Aynı zamanda sorumluluk düzeyi yüksek olan bireylerin, kariyer hedeflerini belirlerken, planlı ve kararlı olması nedeniyle kendilerine ve çevrelerine dair araştırmalar yapma konusunda başarılı olduğu belirtilmektedir (Lee vd., 2023). Ayrıca bu kişiler, kariyer keşifleri konusunda daha fazla özgüvenli ve iyimser olabilmektedir (Lent vd., 2016). Yapılan bir başka araştırmada da sorumluluk düzeyi daha düşük olan ergenlerin, kariyer kararı puanlarının ve kariyer kaygısı puanlarının, sorumluluk düzeyi daha yüksek olanlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir (İlhan & Yüksel-Şahin, 2023). Bu bilgilerden yola çıkarak,

daha fazla sorumluluk sahibi ve yeniliğe açık kişilik yapısındaki öğrencilerin, kariyer planlamaları konusunda daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür (Rogers vd., 2008).

Dışa dönüklük ve uyumluluğun ise, olumlu duygulanım ile ilişkili olduğu ve kalıcı etkilerinin karar verme sürecini kolaylaştırdığı söylenebilir (Penn & Lent, 2019). Bu kişilik özelliği yüksek olan bireylerin; bilgi arama, çevreyi keşfetme, yaratıcılık, hayal gücünün yüksek oluşu ve meraklılık gibi özellikleri açısından güçlü olduğu belirtilmektedir. Bu da gençlerin yeni bakış açılarını kullanmasını, ilgilerinin gelişmesini ve işe katılım oranlarının artmasını sağlamaktadır (Bozioneles, 2004; Lee vd., 2023). Nitekim yapılan araştırmalarda, dışa dönüklük seviyesi az olan utangaç öğrencilerin, kariyerlerine dair bilgi arayışlarının daha sınırlı olduğu ve daha fazla kararsızlık yaşadığı belirtilmektedir (Philips, vd., 1988). Ayrıca bu kişilik özelliklerinin güçlü olmasının, ergenlerin kariyer kararını olumlu etkilediği de açıklanmaktadır (Lounsbury vd., 2005).

Temel bir kişilik özelliği nevrotiklik olup, bu özelliği baskın olan kişilerin kendilerini huzursuz, stresli ve kaygılı hissettiği belirtilmektedir. Öte yandan düşük nevrotikliği olanların, olaylar karşısında daha uyum sağlayıcı, dengeli ve baş etme becerileri güçlü kişiler olduğu açıklanmaktadır (Glass vd., 2013; Wang vd., 2006). Bu durum Eysenck (1990), tarafından yüksek nevrotiklik kişilik özelliklerine sahip bireylerin, otonom sinir sistemlerinin reaktif olması ile açıklamaktadır. Bu reaktiflik sonucunda da kararsızlık düzeylerinin daha yüksek olabileceği belirtilmektedir. Yüksek nevrotikliğin; kararsızlık olasılığını güçlendirdiğinin yanı sıra kişilerin kendisi ve kariyere dair bilgilere ilişkin yetersiz araştırma yapmasına ve kariyer seçim kaygısının artmasına da sebep olabileceği belirtilmektedir (Kelly & Pulver, 2003). Bir başka araştırmada da nevrotikliğin, algılanan yüksek seviyeli iş stresi, kaygı ve depresyon belirtileri ile ilişkili olduğunu açıklanmaktadır (Gramstad vd., 2013).

Bireylerin seçimlerini ve kararlarını etkileyen temel kişilik özelliklerinden biri de mükemmeliyetçiliktir. Bu kişilik yapısının olumlu ve olumsuz boyutuna sahip ergenlerin, kariyer kaygısı açısından farklılaşma durumları da incelenmiştir. Edinilen bulgularda mükemmeliyetçiliğin kariyer kaygısının, aile etkisi ve meslek seçimi boyutları açısından anlamlı yordayıcılar olduğu görülmüştür (Samancı, 2023). Yapılan güncel araştırmalarda ayrıca öğrencilerin mükemmeliyetçi kişilik yapılarının, hem kariyer kaygısı (Ciminli, 2023; Yayla, 2023), hem de kariyer stresleri (Bilgiz-Öztürk & Doğanülkü, 2023) açısından pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Ebeveyn Tutumları.

Ergenlik dönemi sınırların, özerkliğin ve ebeveynlerle ilişkilerin karşılıklı olarak yeniden incelenmesi ile karakterizedir. Bu da ebeveynlerin bu karara katılımını oldukça hassas hale getirebilmektedir (Katz vd., 2018; Sawitri vd., 2012). Ebeveynlerin çocuklarının kariyer serüvenlerine katılımı; çocuklarının ilgi ve yeteneklerini tanımaları adına rehberlik etmek, ilgilendikleri meslekler hakkında konuşmak, onları meslekleri tanıma konusunda yönlendirmek, edindikleri bilgileri değerlendirmek gibi faaliyetleri kapsamaktadır (Hamamcı & Hamurlu, 2005). Bu katılım ergenlerin isteklerini, öz-yeterliklerini, kariyer karar verme becerilerini, kariyer beklentilerini ve istihdam edilebilirliğine katkı sağlayacak beceri ve tutumları geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bu nitelikler de nihayetinde genç neslin farklı kariyer seçeneklerine ve iş fırsatlarına uyum sağlamasına yardımcı olacaktır (Zhang, vd., 2015).

Bireylerin yaşantısında önemli yeri olan ailesinden, arkadaşlarından veya öğretmenlerinden alacağı sosyo-duygusal desteğin, stresli durumlar karşısında, olumsuz düşünceleri azaltabileceği ve olumlu duygu ve düşünceleri de destekleyeceği belirtilmiştir (Higgins vd., 2010). Sosyal çevrenin ve bu çevrenin en güçlü temsilcilerinden olan ailenin, bireylerin kaygı durumları üzerindeki etkisinin incelendiği birçok araştırmada bu durumu desteklemektedir (Şama, 2020). Bu araştırmalarda, kariyer gelişimine dair katılım süreçleri ve ilişkilerin kalitesinin, eğitsel ve kariyere ilişkin kararları olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebileceği belirtilmektedir (Nota vd., 2007; Öztemel, 2013). Bunlardan ebeveyn desteği, çocuklar üzerinde olumlu bir psikolojik etki oluşturarak, onların kendilerinden şüphe duyma durumları ve belirsizlikle başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır (Kautish, vd., 2021). Nitekim Wolfe ve Betz'in (2004), yaptığı araştırma sonuçlarında da ebeveynleri ile güvenli bağlanma gerçekleştirebilmenin, çocukların kariyer kararı öz-yeterliği ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu açıklanmaktadır. Öte yandan ebeveynleri ile kaygılı bağlanmanın, çocukların kariyer kararı öz-yeterliğinin olumsuz ilişkiler içinde olduğu belirtilmiştir. Bir başka araştırmada da daha fazla güvenli bağlanmaya sahip bireylerin, daha düşük düzeyde kariyer kararsızlığı yaşayabilecekleri belirtilmiştir (Tokar vd., 2003).

Ebeveynlerden algılanan destek aynı zamanda ergenin kariyer araştırma ve planlama davranışları ile etkileşim halinde olup, tüm bu durumların bireyin kariyer kararı ile ilişkilendirilmektedir (Rogers vd., 2008). Çünkü ebeveynler, çocuklarının aktaracakları yeni bilgi ve gelişmeleri dinlemeye, konuları açık bir şekilde ele almaya, bağımsız düşünme becerilerine ve aktif olmalarına katkı sağladıkça, ergenler meslek seçim ve keşif sürecinde daha aktif olacaklardır (Kracke, 1997). Ayrıca ebeveynlerin beklentisi ile kendi beklentileri örtüşen

ergenlerin, strese karşı daha güçlü kalabildiği ve daha az kariyer güçlüğü yaşadığı belirtilmektedir (Sawitri vd., 2015).

Ebeveynlerin aşırı beklentileri ve tutumlarındaki farklılaşmalar ise, ergenlerin gelişim sürecini olumsuz etkileyerek, zaman zaman ergenlerin kaygı seviyesini artırabilmektedir (Constantine vd., 2007; Gençtan, 2015; Şama, 2020). Çünkü kaygının oluşumunda bireylerin sosyal yaşantıları önemli bir yer tutmaktadır. Diğer bir deyişle, lise yıllarında öğrencilerin ailelerinin beklentilerini karşılayamaması veya istenen hedeflere ulaşamaması, istenilen mesleği seçememesi gibi birçok konu, kariyer kaygısının ve ebeveyne ilişkin kariyer kaygısının oluşmasına zemin hazırlayabilir (Çetin-Gündüz & Nalbantoğlu-Yılmaz, 2016; Karamenderes & Siyez, 2022).

Ergenlerin kariyere dair yaşadığı kararsızlıkların da işlevsel olmayan inançlardan, benlik hakkında bilgi eksikliğinden, iç ve dış çatışmalardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Burada yaşanan iç ve dış çatışmalar, ebeveynlerden gelen tutarsız bilgiler nedeniyle ortaya çıkabilmektedir (Mortimer, vd., 2002). Ergenlerin kariyer seçimlerinde aileleri ile bu tür çatışmalar yaşamasının, kariyer öz-yeterliği ve mesleki kimlik gelişimi ile olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu açıklanmaktadır (Dietrich & Kracke, 2009). Ebeveynlerin çocuklarının kariyer yolculuklarına olan etkisini başka açılardan da inceleyen birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda (Altun-Çoğalan, 2019; Atli & Gür, 2019; Basow & Howe, 1979; Gati & Saka, 2001; Keller & Whiston, 2008; Öztemel, 2013; Vurucu, 2010) ergenlerin kariyer karar verme sürecinde, en sık yaşadığı karar verme güçlüklerinin; ebeveynler ve diğer aile üyelerinin yanı sıra öğretmenler ve arkadaşlar gibi sosyal faktörlerin de varlığı belirtilmiştir. Bu sosyal faktörler arasında ebeveynlerin etkisi oldukça önemli bir role sahiptir. Bu araştırmalarda genel olarak, ebeveyn tutumları (Bahadır & Sürücü, 2018; Kutlu & Apaydın, 2019), ebeveyn desteği (Turan vd., 2014), ebeveyne bağlanma (Tokar vd., 2003) ve ebeveynlerin demografik değişkenlerinin etkisi (Bakır & Büyükgöze-Kavas, 2021) incelenmiştir.

Destekleyici Ebeveyn Tutumu.

Turner (2003) ve arkadaşları, ebeveynlerin ergen çocuklarının kariyerlerine ilişkin desteğini araçsal destek, model olma, sözlü teşvik ve duygusal destek olarak dört başlık altında açıklamıştır. Bunlardan ilki, ebeveynlerin ergenlerin eğitsel faaliyetlerine yardım ve teşvik etmesi, eğitsel ve mesleki eylemlerin bağlantısının farkında olması ve kariyerle ilgili beceriler için öğrenme fırsatları sağlama durumlarını içeren araçsal destek olarak açıklanmıştır. İkinci özellik olan model oluşturma ise, ebeveynlerin kariyerleriyle ilgili kendilerinin yaptıkları iş ve

mesleki faaliyetlerini çocukları ile paylaşma durumları ile ilişkilendirilmiştir. Ebeveynlerin çocuklarının iyi notlar almaları ve lisans eğitimlerine devam edebilmeleri için onaylayıcı ve ödüllendirici davranışları, sözlü teşvik ile açıklanmış olup, çocuklarının olumlu duygularını pekiştirmeleri ve gelecekteki kariyerlerini çevreleyen olumsuz duygularını kabul etmelerine yardımcı olma durumları ise duygusal destek boyutu ile ilişkilendirmiştir. Öğrenciler ve genç yetişkinler, ebeveynlerinin onayı veya desteği olmadan kariyer olanaklarını takip etmeye ve keşfetmeye isteksiz olabilmektedir (Taylor vd. 2004). Öte yandan ebeveynleri tarafından sağlanan desteğin artmasının, ergenlerin kariyer araştırma faaliyetlerine katılımlarını (Kracke & Noack, 2005) ve kariyer hazırlık sürecine katılım motivasyonlarını arttırdığı belirtilmiştir (Phillips vd., 2002).

Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu.

Özellikle Türkiye gibi kolektivist toplum yapısına sahip ülkelerde, ebeveynler çocuklarının kariyer seçim ve kararları konusunda zaman zaman fazla müdahale edici bir tutuma sahip olabilmektedir. Bu nitelikteki ebeveynler, çocuklarını korumak ve onlara yardım edebilmek amacıyla, çocuklarının talep ve tercihlerini ön plana almaktan ziyade, kendi isteklerini dikkate alarak, çocuklarını bu doğrultuda zorlayabilmektedir (Koçakoğlu & Yalçın, 2020).

Amundson ve Penner'in (1998) belirttiği gibi, çocuklarının kariyer keşiflerine ilişkin farkındalığı olmayan ya da bu konuya ilişkin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan ebeveynlerin, zaman zaman kendi kişisel tercihlerini, hayallerini veya ilgilerini çocukları için uygun görebilmektedir. Kendi hayali doktor olmak olan ebeveynin çocuğunun doktor olması için baskıcı bir tutum sergilemesi, bu durumu anlatabilmek adına sıklıkla karşılaşılan örnekler arasındadır. Ebeveynlerin bu tarz beklentileri ise ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimi olumsuz etkilemekte (Rote vd., 2020), ve ergenlerin kaygı düzeyine olumsuz biçimde yordayabilmektedir (Constantine vd., 2007).

Flower (2021), yaptığı araştırmada otoriter ebeveynlik ile ilişkili gördüğü helikopter ebeveynliğin, gençlerin daha düşük öz-yeterliliğe sahip olması ve daha düşük akademik başarı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Üstelik bu durum bazen çocukların meslekler ve kendi benliklerine ilişkin farkındalıkları yeterli seviyede olsa bile, onları baskılayıp zorlayabilmektedir (Pişkin, 2002). Özellikle kendi akademik uyumunu sağlamış öğrencilere yapılabilecek bu tip dışsal müdahalelerin, öğrenciler açısından daha olumsuz sonuçlara neden olabileceği belirtilmektedir (Flower, 2021). Ayrıca bu ebeveyn tutumu bir kariyer engeli olarak

algılanırsa, bu durumun gençlerin öz-yeterliklerini, sonuç beklentilerini ve seçim hedeflerini olumsuz olarak etkilediği söylenebilir (Wettersen vd., 2005; Sürücü, 2011).

İlgisiz Ebeveyn Tutumu.

İlgisiz ebeveynler, çocuklarının kariyerlerine ilişkin süreçlerinde etki etmeyen ve varlık göstermeyen ebeveynleri temsil etmektedir. Bu ebeveynler, çocukları onların katılımına ihtiyaç duyduğunu belirtse de destek sunmamaktadır (Dietrich & Kracke, 2009). Maccoby ve Martin'de (1983), ilgisiz ya da ihmalkâr ebeveynlerin, çocukları ile çaba ve etkileşim düzeylerinin oldukça az olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu anne babaların, çocuklarının geleceğine dair taleplerinin de yetersiz olduğunu açıklamaktadır.

Bu durum, gençlerin kariyer tercihlerinin beğenilmeyeceğine veya çevrelerinden yeterli desteği göremeyeceklerine ilişkin endişe geliştirmesine neden olmakta ve hedeflerine ulaşma çabalarının azalmasına yol açabilmektedir (Lent, 2005). Bu tutum bir kariyer engeli olarak değerlendirildiğinde ise, kariyer engellerinin gençlerin kariyer karar verme öz-yeterliklerini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür (Ulaş, 2016). Ayrıca bu ebeveynlerin, çocuklarının kariyer süreçleri konusunda yeterli ilgi ve alakayı gösteremediği ve çocuklarının kariyerlerine dair hazırlık ve bilgi yetersizliklerinin var olduğu belirtilmektedir. Bu durum, çocuklarının bağımsız kararlar alması konusunda onları cesaretlendirmeme davranışına da yol açabilmektedir. Bu nedenle ilgisiz ebeveynlerin kariyer kararsızlığında rol oynadığı ve zaten kompleks olan kariyer kararı verme sürecini daha da güçleştirdiği söylenebilmektedir (Guerra & Braugart-Reiker; 1999; Parola vd., 2023).

Sonuç Beklentisi.

Kariyere dair araştırmaların yoğunlaştığı ve netlik kazanmaya başladığı dönemlerde, kariyer eylemlerinin sonucunda bireylerde çeşitli beklentiler geliştirmektedir (Lent vd., 2017). Bu beklentiler, sosyal bilişsel kariyer kuramında, sonuç beklentileri içinde ele alınmaktadır. Sonuç beklentileri, kişilerin belirli davranışları gerçekleştirmesinin sonucuna dair beklediği olumlu veya olumsuz sonuçlara atıfta bulunur (Lent vd., 1994; Lent vd., 2017). Bu kavram kısaca bireylerin mesleki seçimlerinin sonucunun ne olacağına dair yaptıkları kestirimleri, tahminleri ve sonuç beklentilerini ifade eder. Örneğin “İnşaat mühendisi ya da matematik öğretmeni olursam ne olur?” (Sharf, 2006), “Seçtiğim kariyer gelecekte ihtiyacım olan gelir düzeyini sağlayabilecek mi?” ya da “Seçtiğim kariyer istediğim yaşam tarzını sürmeme yardımcı olacak mı” şeklindeki soruların yanıtı sonuç beklentisi ile ilişkilidir (Lent, 2005). Bu sorulardan da anlayabileceğimiz üzere sonuç beklentisi, bir davranışı gerçekleştirmenin hayali

sonuçlarını içererek belirli davranışları motive etmede önemli bir rol oynamaktadır (Albert & Luzzo, 1999).

Sonuç beklentileri, yapılan bu araştırma kapsamında *olumlu gelecek beklentisi* açısından değerlendirilecektir. Gençlerin gelecek zamana dair algısı psikolojik zaman açısından incelenebilecek öznel bir kavramdır. Bu algı ve beklentiler, onların yakın ya da uzak gelecekteki hedeflerine ulaşmak adına şu anda yaptığı eylemleri etkilemektedir (Lens & Tsuzuki, 2007). Geleceğe dair beklentiler aynı zamanda kararların uygulanabilmesi için de oldukça güçlü motivasyon kaynaklarıdır (Çuhadar vd., 2019). Bu nedenle geleceğe dair olumlu inançların varlığı, yükseköğretim için uzun hedefli planlar kurulması, kariyer süreci ile ilişkili olumlu düşüncelerle, sosyal ve duygusal uyumun daha olumlu olması ile ilişkilendirilmektedir (Iovu vd., 2018).

Öğrencilerin kariyer sonucuna ilişkin olumlu beklentilerini artırmanın, akademik motivasyonlarına katkı sağlayabileceğine ilişkin bulgulara bu durumu desteklemektedir (Domene vd., 2011). Nitekim Lee ve Shin' in (2022), araştırmasında akademik çalışmalara dair sonuç beklentilerinin, akademik hedefe ilerleme aracılığıyla, akademik doyumu anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Benzer şekilde Garriott ve arkadaşları da (2015), sonuç beklentilerinin, bireylerin akademik doyumunu anlamlı bir düzeyde yordadığını belirtmektedir.

Kişilerin geleceğe dair olumlu bir tutuma sahip olması bu bağlamda, motivasyon sağlamaya, geleceğe karşı umut dolu bir bakışa, beklentilerin olumlu olmasına ve planların işlevsel olmasına katkı sağlayabilecek bir unsur niteliğindedir (Toker & Kalıpçı, 2021). Ayrıca kişilerin sahip olacağı bu olumlu duygulanımın kariyere dair kaygıya neden olabilecek stresli durumlarda bile olumlu bir tutuma sahip olmaya yardımcı olacağı da belirtilmektedir (Park vd., 2019). Yapılan araştırmalarda, geleceğe dair bakış açısına ilişkin puanın artmasının, kariyer kararsızlığı açısından daha düşük puanlarla (Ferrari vd., 2010) ve karar verme yeterliliği açısından daha yüksek puanlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Jung vd., 2015; Walker & Tracey, 2012).

Yapılan çeşitli araştırmalarda, sonuç beklentilerinin bireylerin seçim hedefleri ve eylemleri üzerinde de etkili olduğu görülmüştür (Betz & Voyten, 1997; Lent & Brown, 2019). Bu durumu açıklar nitelikteki güncel bir araştırma, gençlerin mesleki sonuç beklentilerinin kariyer distressi üzerindeki etkisinde, kariyer hedef tutarsızlık durumunun aracı rol oynadığını belirtmektedir. Bu bulgular ışığında mesleki anlamda olumlu sonuç beklentisine sahip olmanın, gençlerin kariyer distresslerini ve kariyer kaygılarının azalmasına yardımcı olabileceği söylenebilmektedir (Çarkıt, 2022). Bu durumun çalışan kişiler açısından da önemli olduğu ve

onların iş yerlerindeki olumlu gelecek beklentilerinin de iş tatminleri için önemli bir yordayıcı olduğu belirtilmektedir (Maden vd., 2016).

Ergenlerin olumlu gelecek beklentilerini etkileyebilecek faktörler incelendiğinde ise, önemli bir etkenin, ebeveynlerin kariyere dair beklentileri olduğu görülmektedir. Sosyal bilişsel kariyer teorisi kapsamında, yapılan bir araştırma bu durumu doğrular nitelikte olup, bireyin sosyal destek grupları olan aile, arkadaşlar ve diğer önemli kişilerin, mesleki sonuç beklentilerini yordama durumu incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda, sosyal değişkenlerin, mesleki sonuç beklentisi ile düşük düzeyde bir ilişkisi olmasına rağmen, yalnızca aile faktörünün, sonuç beklentilerini anlamlı olarak yordadığı görülmüştür (Işık, 2013). Bir başka araştırmada da benzer şekilde öğrencilerin algıladığı sosyal desteğin, mesleki sonuç beklentilerini olumlu yönde açıkladığı, stresin ise bu beklentiye olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Franco vd., 2019). Mesleki sonuç beklentileri, bireylerin akademik ve kariyer davranışlarını gerçekleştirmenin hayali sonuçlarını temsil etmektedir (Betz & Voyten, 1997). Başka bir ifade ile öğrencinin eğitimini başarılı bir biçimde tamamlaması ile alacağı diplomanın, kariyer serüvenindeki hedeflerini karşılama düzeyi mesleki sonuç beklentisi ile açıklanmaktadır (Saydam, 2018). Bu beklentilerin olumlu olması ise kariyer planlama süreçlerinde aktif rol oynamaya yardımcı olmakta (Marko & Savickas, 1998) ve nihayetinde de kariyere dair kaygıların azalması ile ilişkilendirilmektedir (Gönüloğlu & Çakmak, 2023).

Yapılan Araştırmalar

Kariyer Kaygısına Dair Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Kariyer kaygısına dair yapılan yurt içi araştırmalarda kaygının, bireysel-bilişsel (Akıncı, 2022; Aygün, 2020; Ciminli, 2023; Çağlayan-Tunç vd., 2022; Coğalan & Yazıcı, 2022; Akbaş, 2019; İngeç, 2022; Küçükkeskin, 2021; Samancı, 2023; Söner & Yılmaz, 2022), sosyal (Çiçek, 2022) ve hem bireysel-bilişsel hem de sosyal (Polat vd., 2021; Şama-Çiçek & Zeren, 2023; Yayla vd., 2023;) nitelikteki çeşitli değişkenler açısından incelendiği görülmektedir. Kariyer kaygısına dair yapılan bu araştırmalarda kısmen deneysel (Özer, 2018), karma (Çalı & Doğan, 2021) ve sayıca sınırlı olsa nitel araştırma yöntemlerinin de (Doğan & Üstün, 2015; Yavrutürk, 2023), tercih edildiği görülmektedir. Örneklem grubu için üniversite öğrencilerinin katıldığı araştırmalar kullanılmakla birlikte (Gerçek, 2018; Karaca vd., 2019; Takıl & Sarı, 2021), özellikle son yıllarda lise öğrencilerinin bu çalışmalara sıklıkla dahil edildiği (Çakır, 2020; Değirmencioğlu, 2022; Polat, 2021; Şama, 2020) görülmektedir. Fakat bu araştırmalar

genellikle yalnızca bilişsel-bireysel veya sosyal faktörler dahil edilerek yapılmış olup, bütünsel bir biçimde ele alan araştırmanın sayıca çok yetersiz olduğu görülmektedir.

Güncel bir çalışmada ergenlerin kariyer kaygıları ile umutları, öz-yeterlikleri ve benlik saygılarının negatif ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca bu değişkenlerin tamamı, kariyer kaygısını anlamlı olarak yordamakta ve önemli bir kısmını açıklamaktadır (Cırcır vd., 2023). Şama'nın (2020) pandemi döneminde lise öğrencilerinin kariyer kaygısını incelediği araştırmanın bulgularında da umut kavramına vurgu yapılmaktadır. Araştırmanın sonuçlarında; ergenlerin kariyer kararını netleştirme, ailelerin etkisi ve umut düzeylerinin, kariyer kaygısına dair varyansın yaklaşık yarısını açıkladığı görülmektedir. Araştırmanın diğer bireysel bulgularında ise kız öğrencilerin erkeklerden, mezuniyete yakın sınıf seviyesindekilerin alt sınıftakilerden, düşük gelirli ailede yaşayanların yüksek gelirli ailede yaşayanlardan daha fazla kariyer kaygısı yaşadığı açıklanmaktadır. Ayrıca henüz kariyer kararını netleştirememiş öğrencilerin, kariyer kararı net olanlara kıyasla ve günlük yaşamı ve aile ilişkileri pandemi sürecinden etkilenenlerin, etkilenmeyenlere nazaran kariyer kaygılarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

Yapılan çalışmalarda kariyer kaygısının çeşitli demografik değişkenlerle olan ilişkileri de incelenmiştir. Bu çalışmalardan birisi, Karaca ve arkadaşları tarafından (2019) yapılmıştır. Bu çalışmada lisans ve ön lisans düzeyindeki öğrencilerin, aile etkisi ve meslek seçimine dair kariyer kaygılarını nicel araştırma yöntemleri ile çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin aile etkisi ve meslek seçimine ilişkin kaygı düzeylerinin, okudukları bölümü bilinçli bir şekilde seçmenin yanı sıra, severek ve isteyerek seçim yapma durumu açısından da anlamlı biçimde farklılaştığı belirtilmiştir. Bu farklılaşmada, seçimlerini bilinçli olarak veya severek, isteyerek yaptığını düşünen öğrencilerin kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu açıklanmıştır. Benzer bir çalışmada Nalbantoğlu-Yılmaz ve Çetin-Gündüz (2018a), tarafından yapılmıştır. Bu çalışma lise öğrencilerinin kariyer kaygılarını; sınıf düzeyleri, okul türleri, algıladıkları başarı durumu, seçmek istediği mesleğe ilişkin karar durumu, okul rehberlik servisinden mesleki geleceğe dair destek alıp almaması ve mesleklerle ilgili bilgi toplama durumları açısından incelemiştir. Yapılan analiz sonuçlarında öğrencilerden okul başarılarını yüksek olarak algılayanların meslek seçimine yönelik kaygı puanlarının, okul başarısını düşük olarak algılayanlara nazaran daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca seçmek istediği meslek konusunda kararsız öğrencilerin, meslek seçimine yönelik kaygı düzeylerinin, kararını vermiş öğrencilerden daha fazla olduğu da belirtilmektedir.

Benzer şekilde Akbaş'ın (2019), yaptığı araştırmada lise 11. ve 12. sınıflarda eğitim gören öğrencilerin genel kariyer kaygısı, aile etkisine ve meslek seçimine ilişkin kariyer kaygısı boyutları açısından ele alınarak, çeşitli demografik değişkenler ile incelenmiştir. Yapılan betimsel analizler sonucunda öğrencilerin, genel kariyer kaygıları ve aile etkisine dair kariyer kaygılarının düşük olduğu, meslek seçimine yönelik kariyer kaygılarının ise orta seviyede olduğu açıklanmaktadır. Kız öğrencilerin genel kariyer kaygısının, erkek öğrencilerden daha fazla olduğu da belirtilmektedir. Bu araştırmadan edilen bir diğer sonuç ise anne baba tutumuna ilişkin verileri içermekte olup, buna göre demokratik aile tutumuna sahip olduğunu düşünen öğrencilerin kariyer kaygı düzeyleri, ilgisiz ebeveyne sahip olduğunu düşünen öğrencilere kıyasla daha düşüktür.

Lise öğrencileri ile yapılan güncel bir başka araştırmada ise ergenlerin kariyer kaygıları, özgüvenleri ve kariyer denetim odakları açısından incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmanın sonuçları, özgüvenli olmak ve kariyer denetim odağına sahip olma durumlarının, öğrencilerin kariyer kaygısı düzeylerini orta düzeyde açıklamaktadır (Çoğalan & Yazıcı, 2022). Kahraman'ın yaptığı araştırmada benzer şekilde ilişkisel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, ergenlerin akademik erteleme durumları ile kariyer kaygıları arasında pozitif ilişkiler olduğunu belirtmektedir. Bir başka araştırmada ise öğrencilerin kariyer kararsızlıklarının, kaygıları ve yaşam doyumları için önemli yordayıcılar arasında olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmada öğrencilerin kariyer kararlarından emin olma durumu arttıkça, kaygı düzeylerinin azalacağı ve yaşam doyumlarının artacağı belirtilmektedir (Işık & Bedel, 2013).

Kariyer kaygısının kişilik özellikleri açısından incelendiği bir araştırmada benzer şekilde (Kayadibi & Kırdök, 2020), lise öğrencileri ile yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda öğrencilerin beş faktör kişilik özelliklerine ait alt boyutlarından nevrotiklik ile kariyer kaygısı arasında pozitif yönde orta düzeyde, sorumluluk ve uyumluluk kişilik özellikleri ile kariyer kaygısı arasında ise negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Dışa dönüklük ve açıklık özelliklerinin ise kariyer kaygısı ile anlamlı ilişkisi olmadığı bulgusuna erişilmiştir. Yapılan regresyon analizinde ise beş faktör kişilik ölçeğinin nevrotiklik ve uyumluluk alt boyutlu kişilik özelliklerinin kariyer kaygısının %19'unu açıkladığı görülmektedir.

Sosyal ve bilişsel değişkenlerin birlikte kullanıldığı araştırmalardan birisi de benzer şekilde, lise öğrencileri ile yapılmıştır (Polat vd., 2021). Araştırmada ergenlerin meslek seçimi; kariyer kaygısı, mesleki kararı verme yetkinliği ve meslek seçiminde aile desteği gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada,

öğrencilerin önemli bir kısmının yüksek düzeyde kariyer kaygısına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca mesleki kararı verme yetkinliği ile meslek seçiminde aile desteğinin pozitif yönlü orta düzeyde ilişkili olduğu açıklanmıştır. Öte yandan kariyer kaygısı ile mesleki kararı verme yetkinliği ve meslek seçiminde aile desteğinin negatif yönde orta düzeyde ilişkili olduğu açıklanmıştır.

Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarının, öz-yeterlik ve ebeveyn kariyer uyumu açısından incelendiği güncel bir araştırma da benzer bulgular edinilmiştir. Buna göre, öz-yeterlik ve ebeveyn-ergen kariyer uyumu ile kariyer kaygısı arasında negatif yönde, anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir (Yayla vd., 2023). Özer vd. (2018) ise, yarı-yapılandırılmış bireysel kariyer psikolojik danışma uygulamasının, ergenlerin mesleki karar, kariyer olgunluğu ve kariyer kaygısına olan etkisini incelemiştir. Lise öğrencilerinin katıldığı bu çalışmada, deneysel yöntemin tek grup ön test-son test deseni kullanılmıştır. Yapılan danışma oturumları sonucunda öğrencilerin; mesleki olgunluklarının olumlu anlamda değiştiği, mesleki kararsızlıklarının ve kariyer kaygı düzeylerinin ise azaldığı görülmüştür.

Öğrencilerin kariyer kaygılarını nitel olarak inceleyen bir çalışmada ise, fen lisesi son sınıf öğrencilerinin mesleki kaygılarının sebep olduğu en temel sorunların; umutsuzluk, mutsuzluk ve odaklanma sorunları olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra uyku sorunları, yorgun hissetme ve olumsuz düşüncelerin oluşması gibi faktörlerin de kariyer kaygısının yol açtığı problemler arasında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin mesleki kaygılarının, en fazla geleceğe dair kaygılarla ilişkili olduğu da belirtilmektedir (Yavrutürk, 2023). Bir diğer nitel araştırma da Doğan ve Üstün (2015), tarafından yapılmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin mesleki kaygı nedenleri ve bu durumun dönemsel olup olmadığı derinlemesine incelenmiştir. Bu kapsamda birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşan 30 kişilik gruba çeşitli sorular sorulmuştur. Bu araştırma sonucunda, sistemde yapılan çeşitli değişiklikler ve buna bağlı oluşan belirsizliklerin öğrencileri için temel mesleki kaygı sebepleri arasında olduğu belirtilmiştir.

Çalı ve Doğan (2021), spor lisesi öğrencilerinin kariyer kaygısını, karma yöntem araştırması kullanılarak incelediği çalışmada, kariyer kaygısının; cinsiyet, sınıf ve gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılığının olmadığı belirtmiştir. Araştırmanın nitel verileri ise kariyer kaygı düzeyi olan öğrencilerin, ailesi tarafından maddi ve manevi olarak destek gördüğü ve özgüven duygusunun yüksek olduğunu desteklemektedir. Kariyer kaygı düzeyi yüksek olan öğrencilerin ise çoğunlukla, eğitim aldığı okulun, alandaki gelişimi için yeterli olmadığı,

üniversite sınavında lisans süreci için yeterli başarıyı elde edemeyeceklerine ve istihdam sorunu yaşayacaklarına dair görüşleri olduğu belirtilmektedir.

Yapılan birçok araştırmadan farklı olarak kariyer kaygısının bağımsız değişken olarak ele alındığı güncel bir araştırmada, gençlerin kariyere dair kaygıları ve yaşamın anlamının olumsuz ilişkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu araştırmada kariyer kararı öz-yeterliliğinin bu iki değişken arasındaki etki için düzenleyici bir varlığının olduğu da belirtilmektedir (Müceldili vd., 2023). Şeker'in (2020) yaptığı benzer bir araştırmada da lise öğrencilerinin; iyi oluş düzeyleri ve kariyer kaygılarının, kariyer kararsızlıkları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Korelasyon analizi sonucunda; kariyer kaygısı ile kariyer kararsızlığı arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde, iyi oluş ile kariyer kararsızlığı arasında ise anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analiz sonuçlarında ise, iyi oluşun ilk etapta kariyer kararsızlığının %13 lük kısmını yordadığı, kariyer kaygısının analize dahil olması ile bu sonucun, kariyer kararsızlığına dair varyansın %43'ünü açıkladığı belirtilmiştir.

Gerçek (2018) araştırmasında, farklı bir örneklem grubu olan öğretmen adaylarının kariyer uyumlarını, mesleki kaygıları açısından incelemiştir. Yapılan korelasyon analizinin sonucunda, öğretmen adaylarının görev, öğrenci iletişimi, ekonomik ve sosyal, kişisel gelişim, uyum, atanma, veli ve meslektaş merkezli çeşitli kaygı türlerinin kariyer uyumu ile çoğunlukla düşük düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonuçları genel olarak öğretmen adaylarının kaygı düzeylerindeki artışın, gelecekte karşılaşılma ihtimali olan durumlar karşısında uyum sağlayabilmeye dair inançları ile negatif bir ilişki açısından değerlendirilmiştir. Küçükkeskin'de (2021), benzer şekilde üniversite öğrencileri ile araştırma yapmış olup, kariyer kaygısının umutsuzluk ve yaşam doyumu arasındaki aracı rolü incelenmiştir. Yapılan aracılık analizinin sonucunda umutsuzluk düzeyinin yaşam doyumu üzerine dolaylı etkisinin anlamlı olduğu ve kariyer kaygısının bu ilişkide kısmi bir aracılığının olduğu belirtilmiştir.

Yıldırım-Kurtuluş ve arkadaşları (2022), ergenlerin kariyer kaygısını, benlik saygısı açısından gelecek beklentisi aracılığı ile incelenmiştir. Buna göre ergenlerin gelecek beklentisi ve benlik saygısı, kariyer kaygısı açısından negatif yönde ve anlamlı birer yordayıcıdır. Ayrıca kariyer kaygısı ve benlik saygısı arasında, gelecek beklentisinin aracılığı da anlamlıdır. Aygün'ün (2020), yaptığı güncel bir araştırmada da lise öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeyleri ve kariyer kaygıları nicel araştırma yöntemleri aracılığı ile incelenmiştir. Bu araştırmada lise son sınıf öğrencilerinin, kariyer kaygılarının aile etkisi alt boyutunda diğer

gruplara nazaran anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Bu durum araştırmacı tarafından, ebeveynlerin özellikle sınav süreci yaklaşmış olan ergenler üzerinde oluşturacağı baskının onlarda yaratacağı kaygının etkisi ile açıklanmıştır.

Türkiye’de kariyer kaygısına dair yapılan araştırmaların çoğunlukla ilişkisel türdeki nicel araştırmalar olduğu görülmektedir. Kariyer kaygısı ve beraberinde sıklıkla incelenen kariyer kararsızlığı gibi sorunların, gelecekte toplum adına oluşturacağı maddi ve manevi olumsuz sonuçlarının çözümlenebilmesi adına bu tür çalışmaların varlığı oldukça önemlidir. Ancak kariyer kaygısına dair yapılacak deneysel çalışmalar ile müdahale programlarının geliştirilmesi; boylamsal çalışmalar ile nedensel ilişkilerin derinleştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca kariyer kaygısına dair sunulacak kapsamlı model önerilerini içeren çalışmaların artması da, kaygıyı etkileyebilecek değişkenlere bütüncül bakabilmek ve önleyebilmek adına oldukça önem arz etmektedir. İncelenen bu araştırmalarda dikkat çeken bir diğer durum ise sınıf düzeyi açısından kaygı seviyesinin anlamlı olarak farklılaştığı araştırmalardır. Bu çalışmalarda, sınava yaklaşan öğrencilerin kaygı seviyesinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu durum, bu çalışmanın örneklem grubunun lise son sınıf öğrencilerinden oluşması adına destekleyici ve önemli bir unsurdur.

Kariyer Kaygısına Dair Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Kariyer kaygısına dair yapılan yurt dışı alanyazın incelendiğinde kaygının, bilişsel-bireysel (Chen vd., 2023; Daniels vd. 2006; 2011; Onyishi, 2023; Shin & Lee, 2019) ve sosyal (Salimi vd. 2005) nitelikteki değişkenler ve hem bilişsel-bireysel hem de sosyal nitelikteki değişkenler açısından incelendiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda genellikle nicel araştırma yöntemleri kullanılmış olup (Chen vd., 2021; Pratiwi & Irawati, 2020), bu araştırmalarda ilişkisel ve boylamsal yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir (Germeijs vd. 2006; Obi 2015; Park vd., 2016). Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin, gençlerin kariyer kaygısına olan etkisi de yapılan bu araştırmalar arasındadır (Elfina & Andriany, 2023; Mahmud vd., 2021; Shindi, vd., 2022). Bunun yanı sıra sayıca az olsa da nitel araştırmaların da yapıldığı görülmektedir (Pisarik vd., 2017).

Salimi vd. (2005), İranlı lise öğrencilerinin ebeveynlerinin benlik saygısı ve beklentilerine dair algıları ile eğitim ve kariyer kaygıları arasındaki ilişkiyi nicel araştırma yöntemleri kullanarak incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin eğitim ve kariyer kaygıları ile algılanan ebeveynlik, benlik saygısı ve beklentileri arasında negatif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. Daniels vd.’nin (2006), nicel araştırma yöntemlerini

kullanarak yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının diğer fakültelerde eğitim gören öğrencilere kıyasla, kariyerleri hakkında çok net olmadığını belirtmektedir. Bu duruma neden olabilecek sebeplerin belirlenmesinin mesleki gelişimleri adına katkı sağlayacağını belirtmektedir. Bu değişkenlerinden birisinin de kariyere dair kaygıları olduğunu belirtmektedir. Araştırma sonuçlarına göre kaygının, kariyere dair yeterlik ve kesinliğe dair önemli ve olumsuz bir etkisinin varlığının olduğudur.

Daniels vd. (2011)'nin yaptığı çalışmada, lisans öğrencilerinin yaş, cinsiyet ve algılanan kontrol gibi bireysel değişkenlerin yanı sıra; üniversitede bulunma yılı, oryantasyon programına katılma durumu gibi öğrenme ortamı değişkenlerin de kariyer kaygısı ve kararsızlığına olan etkisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, kariyer kaygısı ve kararsızlığı için; üniversitede bulunma yılı ve oryantasyon programına katılımın anlamlı bir etkiye sahip olmadığı, yaş ve cinsiyet gibi geleneksel bireysel farklılık değişkenlerinin ise düşük düzeyde bir etkisinin olduğu belirtilmiştir. Öte yandan bireylerin çevrelerini kendi amaç ve isteklerine uyumlu hale getirmelerini içeren inançlarını temsil eden, birincil kontrol ve çevrenin değişmezliği karşısında bireylerin durumu anlamlandırmasını ve fayda bulmasını içeren ikincil kontrolün, kariyer kaygısı ve kararsızlığı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu da belirtilmiştir.

Vignoli (2015), Fransız ergenler ile yaptığı çalışmada kariyer kararsızlık durumunu, sürekli kaygı ve kariyere dair kaygılar ile pozitif yönde ilişkili bulmuştur. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise, sürekli kaygı ve kariyer kaygısının, kariyer kararsızlığı ve kariyer araştırması değişkenlerinin arasındaki ilişkiye aracılık ettiğidir. Öğrencilerin kariyer kaygılarının incelendiği bir başka çalışmada da kariyerini henüz netleştiremeyen ve erteleyen sporcuların, kariyerlerine dair genel bir hazırlık eksikliği, güvensizlik ve daha yoğun kaygı hissettiği belirtilmiştir (Ok, 2021).

Çinli 10. sınıf lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmada kariyere dair endişeler bağımsız değişken olarak ele alınmış olup, diğer çalışmalardan farklı bir bakışa sahiptir. Buna göre, gençlerin kariyere dair endişelerinin olması ile kariyer bağlılığı arasında, kariyer keşfi ve karar verme öz-yeterliğinin aracı rolü bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında kariyer kaygısına benzer bir duyum olan kariyer endişesine sahip olmak gençlerin, gelecekteki kariyerleri ile ilgili plansızlık ve kararsızlık ile ilişkilendirilmiştir (Chen vd., 2021). Araştırmada yer alan endişelerin kaygılar ile olan yakın ilişkisi düşünüldüğünde, kariyer kaygısının kişilerin kariyere dair yaşadığı endişeler için de bir sonuç niteliğine sahip olabileceği düşünülmektedir. Çin'de yapılan benzer bir çalışmada kişilerin, psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kariyer kaygısı

arasında olumlu ve olumsuz başa çıkma stillerinin aracı etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında psikolojik dayanıklılığın, kariyer kararı verme kaygısı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca doğrudan etkileyebildiği gibi, (olumlu ve olumsuz) başa çıkma tarzları yoluyla kariyer kararı verme kaygısını dolaylı olarak da etkilediği belirtilmektedir (Chen vd., 2023).

Kuzey Kore’de yapılan boylamsal bir araştırmaya (Park vd., 2016), üniversite öğrencileri katılmış olup, öğrencilerin sürekli kaygı durumu ile kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkide kariyer keşfetme davranışının aracı rolü incelenmiştir. Üç farklı zamanda altı ay ara ile yapılan ölçümler sonucunda yapılan yapısal eşitlik modellemesi analizleri sonucunda, kariyer keşif davranışlarının, kaygı ile kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkiye aracılık ettiği ve sürekli kaygının, kariyer keşfetme davranışları aracılığıyla kariyer kararsızlığı üzerinde anlam ve dolaylı etkisinin olduğu belirtilmiştir. Öte yandan daha yüksek düzeyde bir sürekli kaygı ise, daha düşük düzeyde kariyer araştırması ile ilişkilendirilmiş olup, kaygının zaman içinde kariyer keşif davranışlarını artırdığı belirtilmiştir. Kariyer keşfetme davranışlarındaki artış ise kariyer kararsızlığında azalmaya etki etmiştir. Özetle boylamsal analiz sonuçları, sürekli kaygının kariyer araştırmasının ve karar vermedeki rolünün zamanla değişebileceğini göstermektedir.

Germeijs ve arkadaşları (2006), lise öğrencilerinin kariyer karar verme süreci ve kararsızlıkları arasındaki ilişkisinde, kariyer seçimi kaygısının aracı rolünü boylamsal bir çalışma ile incelemiştir. Ergenlerin katıldığı bu çalışmada, 12. sınıfın başında, ortasında ve sonunda yapılan ölçümler sonucunda, kararsızlık durumunun çeşitli kariyer karar verme görevleri ile başa çıkmak için bir risk faktörü oluşturabileceği açıklanmıştır. Ayrıca 12. Sınıfın başında daha yüksek kararsızlık seviyesine sahip olmak, ergenin kendisi ve çevre hakkında sahip olduğu bilgi miktarının daha düşük seviyede olmasını ve 12. Sınıfın sonunda da karar verme durumunun daha zayıf olmasını yordamaktadır.

Benzer bir çalışmada Pratiwi ve Irawati (2020) tarafından, üniversite öğrencileri ile yapılmıştır. Bu çalışmada öğrencilerin kariyer araştırması durumlarının, kariyer kararsızlığı üzerindeki etkisinde kariyer kaygısının aracı rolünün varlığı incelemiştir. Yapılan hiyerarşik doğrusal modelleme analizinin sonuçlarına göre, kariyer araştırması yapmanın ve kariyer kaygısının, kariyer kararsızlığı ile ilişkili olduğu, aynı zamanda kariyer araştırmasının kariyer kaygısını önemli ölçüde etkilediği belirtilmektedir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin kariyer kaygısının, kariyer araştırması ve kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiği de belirtilmiştir.

Priastanti ve Pratitis'in (2020), pandemi döneminde yaptığı çalışma, üniversite son sınıf öğrencilerinin gelecek zaman algısı ile kariyer kaygıları arasındaki ilişkiyi nicel araştırma yöntemleri kullanarak incelemiştir. Araştırma sonuçlarında, öğrencilerin gelecek zaman algısı ile kariyer kaygıları arasında negatif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Pandemi döneminde nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmış güncel bir araştırmada da mezun öğrencilerin kariyere dair kaygılarının, kariyer öz-yeterlikleri ile olan negatif ilişkisi açıklanmaktadır. Bu çalışmada aynı zamanda COVID-19 dönemindeki ekonomik sorunların, gençlerin gelecek kaygılarındaki artışı etkilediği belirtilmektedir (Elfina & Andriany, 2023). Boo ve arkadaşlarının (2021), farklı kültürlerden üniversite öğrencileri ile yaptığı nicel araştırmada, bilişsel değişkenlerden oluşan bir yapısal modeli tespit etmiştir. Araştırma bulgularında, kariyer uyumu ile kariyer kaygısı arasında, gelecek zaman algısının aracı etkisi incelenmiştir. Bu araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin gelecek zaman algısının, kariyer uyumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkiye aracılık ettiği belirtilmiştir.

Obi'nin (2015) yaptığı deneysel araştırmada ise, başka bir yöntem kullanılarak daha kapsamlı biçimde; kariyer kaygısı, kariyer kararı, kariyer güvensizliği ve kariyer belirsizliği incelenmiştir. Araştırmaya 25 kişilik deney ve kontrol grubu lisans öğrencileri katılmış olup, kariyer yapılandırma kuramı temel alınmıştır. Altı oturumluk süreçlerin öncesinde ve sonrasında yapılan ölçümler, deney grubu öğrencilerinin kariyere dair kaygı, kararsızlık, belirsizlik ve güvensizlik puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı belirtilmiştir.

Pisarık vd., (2017), üniversite öğrencilerinin kariyer kaygısını nitel araştırma yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Katılımcıların kariyer kaygısına dair deneyimleri ve bu kaygıyı hangi bağlamda yaşadıkları araştırılmış olup, bu kapsamda yapılan derin görüşmeler sonucunda yedi farklı tema belirlenmiştir. Bu temalar, genel kaygı, varoluşsal kaygılar, kariyer rehberliği yetersizliği, katılımcıların ebeveynlerinden, üniversitelerinden ve kendilerinden kaynaklanan baskılar, sosyal karşılaştırmalar, bilişsel çarpıtmalar ve ekonomik ya da mesleki belirsizlikleri içermektedir.

Kariyer kaygısının etkilerinin incelendiği güncel kesitsel bir araştırma, bu kaygıyı yaşanabilecek en olumsuz senaryolarından olan yaşama son verme düşüncesi açısından incelemiştir. Bu araştırmada, kaygı düzeyi yüksek mezun öğrencilerin, yaşamdan memnun olmadığı ve intihar düşüncelerinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Kaygı seviyesi düşük öğrencilerin ise aksine yaşama karşı tutunma durumlarının yüksek olduğu açıklanmaktadır (Onyishi, 2023). Bu durumu inceleyen benzer bir araştırma da (Herzer vd., 2014), bir yılda 8934 öğrencinin, başta sınavlarla ilgili olmak üzere farklı gerekçelerden dolayı intihar ettiğini

belirtmektedir. Öğrencilerin danışmanları, onların sınavlar ve kariyerlerindeki genel başarısızlıklarla baş etmekte zorlandıklarını ve bu süreçte ailelerinden veya diğer sosyal destek gruplarından yeterli desteği göremediğini belirtmektedir.

Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, kariyer kaygısının Türkiye'deki çalışmalar gibi sıklıkla bilişsel-bireysel değişkenler açısından ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda boylamsal araştırmaların, yurt içinde yapılan çalışmalara kıyasla sayıca daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca kariyer kaygısında etkili olabilecek değişkenlerin yanı sıra, kaygının olumsuz etkilerinin neler olabileceği de yapılan çalışmalarla genel olarak değerlendirilmiştir. Kişilerin, yaşamla ilgili düşüncelerini ve doyumlarını bile etkileyebilecek bu değişkenin birçok farklı açıdan incelenmesi, olası sorunlar açığa çıkmadan önleyici çalışmalar oluşturmaya yardımcı olabilecektir. Bu kapsamda, kaygıya yol açan bilişsel ve sosyal faktörlerin araştırma değişkenlerimiz ile örtüştüğü görülmekte olup, bunlara bütüncül bir model ile bakabilmek önemlidir. Böylece yapılan araştırma ile kaygıya yol açabilecek etkilerin incelenmesi ve müdahale çalışmaları yapılabilmesi açısından kaynaklık etmesi beklenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ergenlerin kariyer kaygılarının oluşmasına yol açabilecek ebeveyn tutumlarının, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerileri ve olumlu gelecek beklentisinin, seri aracılığı ile incelenmesini içermektedir. Bu işlem için ilişkisel araştırmalar kullanılmakta olup, bu araştırmalar iki veya daha fazla ölçülebilir değişken arasında bir ilişkinin var olup olmadığını ve ilişki varsa bunun ne ölçüde olduğunu belirlemek için yapılmaktadır (Creswell, 2011; Gay vd., 2012; McMillan & Schumacher, 2014). Bu ilişkisel araştırmada, ergenlerin kariyer kaygısı; ebeveyn tutumları, kariyer keşfi öz-yeterlikleri, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerileri ve olumlu gelecek beklentileri açısından incelenmektedir.

Araştırmada Önerilen Model

Bu araştırmada tespit edilmek istenen hipotezler, Lent ve arkadaşlarının öncülük ettiği (1994), sosyal bilişsel kariyer kuramının kuramsal bakış açısı ile oluşturulmuştur. Model oluşturulurken, sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin yapıya, Hayes'in (2017) önerdiği Model 80 tasarımı uygulanmıştır. Hayes tarafından bağımsız değişkenin X ile bağımlı değişkenin ise Y ile tanımlandığı bu modelde, üç aracı değişken yer almakta olup, bu değişkenler M1, M2 ve M3 olarak tanımlanmaktadır. Değişkenlerden ilk ikisi (M1-M2), üçüncü aracı değişken için (M3) öncül niteliğindedir (Hayes, 2017). Lent ve arkadaşları (2016), sosyal bilişsel kariyer kuramını temel alarak yaptığı kariyer öz yönetiminin sosyal bilişsel modelini kariyer keşfi ve karar verme süreci açısından incelemiştir. Bu araştırmada kariyer sonuçlarının, kariyer kaygısı ve kariyer kararı verme durumu olduğu açıklanmaktadır. Bu nedenle kariyer sürecine dair sonuç değişkenlerinden birisi olan ve lise son sınıf öğrencileri açısından oldukça önemli bir sorun olarak kabul edilen kariyer kaygısı, bu çalışmanın bağımlı değişkeni (Y)'dir.

Sosyal bilişsel kariyer kuramı bağlamında bu sonuca etki eden faktörler incelendiğinde ise çevresel ve bilişsel-bireysel değişkenlerin varlığı görülmektedir. Çevresel ya da bağlamsal faktörler olarak değerlendirebilecek ebeveyn tutumları, araştırma kapsamında üç boyut açısından incelenmiş ve bu tutumlar bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda

bağımsız değişkenler; destekleyici ebeveyn tutumu, müdahale edici ebeveyn tutumu ve ilgisiz ebeveyn tutumu (X1, X2, X3) olarak kabul edilmiştir.

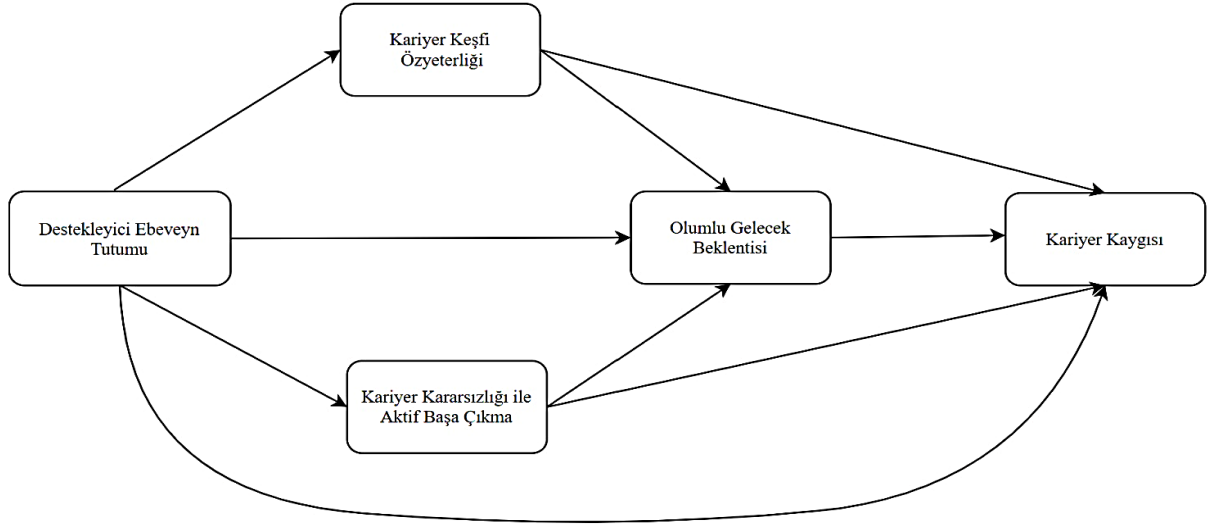
Bu kuramsal bakışta bilişsel değişkenler, arasındaki en temel faktörlerden birisi, öz-yeterlik olup, bu kavram araştırmada kariyer keşfine dair öz-yeterlik (M1) ve kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkabilme becerileri (M2) açısından iki aracı değişken kullanılarak incelenmiştir. Öz-yeterlik becerileri, sağlıklı aile sistemleri tarafından desteklenirse, kariyer keşfine dair öz-yeterliğin gelişebilmesi için önemli bir katkı sağlayabilecektir (Ryan vd., 1996). Ebeveyn tutumları tarafından etkilenebilecek bir diğer değişken ise, kariyer eylemlerine dair başa çıkma yeterliğidir. Bu yeterlik, göreve veya içeriğe özgü öz-yeterlikten farklı olarak, kişinin performansını engelleyen veya karmaşıklaştıran çeşitli durumsal özellikleri değerlendirebilmesine ilişkin inancını ve kapasitesini temsil etmektedir (Lent & Brown, 2001).

Sosyal bilişsel kariyer kuramının bilişsel faktörleri arasında yer alan bir diğer kavram, sonuç beklentileri olarak tanımlanmaktadır. Öz-yeterlik becerilerinin güçlü olmasının, kişilerin kendine güvenmesini sağlayarak, olumlu sonuç beklentileri açısından teşvik edici olduğu ve iyimserlik sağladığı belirtilmektedir (Lent vd., 2017). Aynı zamanda geleceğe dair beklentiler, yetişkinlere kıyasla ergenler için daha kritik ve zor bir yapıyı temsil etmektedir. Bunun temel sebepleri arasında, yetişkinlerin kazanımlarının ergenlerden daha fazla olması ve ergenin geleceğe dair belirsizliğinin daha yoğun olması gibi durumlar bulunmaktadır (Tuncer, 2011). Bu nedenler de göz önüne alınarak öz-yeterlik becerilerinin, aracılık ettiği üçüncü bir aracı değişken olan, olumlu gelecek beklentisi (M3) de modele dâhil edilmiştir. Ardından tüm bu bağımsız ve aracı değişkenlerin sonuç değişkeni olan kariyer kaygısına etkisi test edilmek istenmiştir.

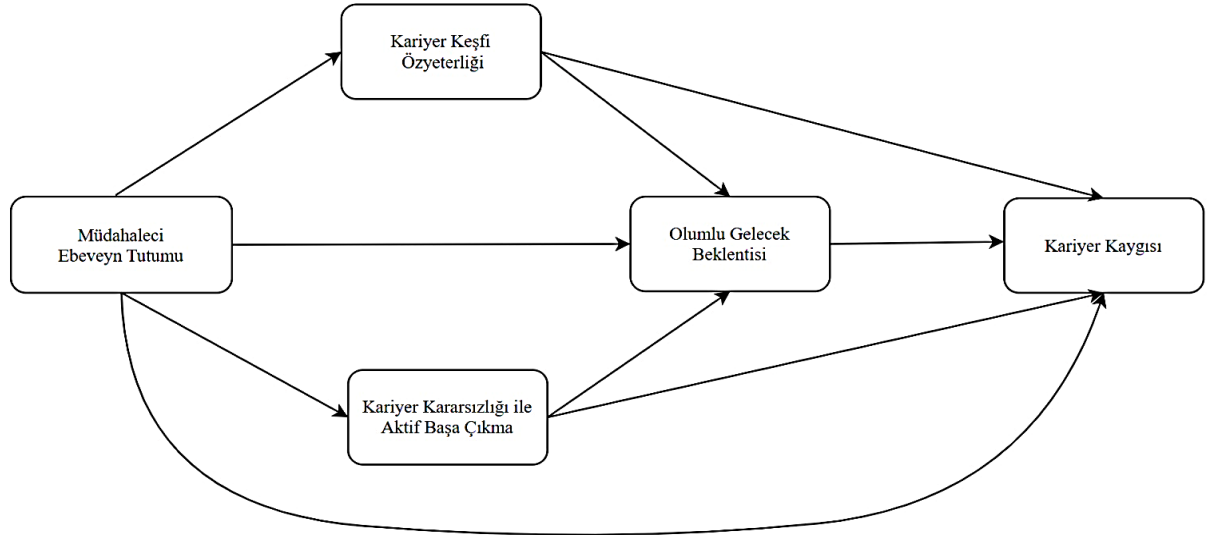
Aracı etkilerin istatistiksel olarak anlamlılık testinin yapılması için de bootstrapp analizinde yararlanılmaktadır. Bootstrap yönteminde yeniden örnekleme sayısı genellikle 5000 örneklemin kullanılmasını önermektedir (Thompson, 2004). Bu nedenle araştırma kapsamında test edilmek istenen aracı etkilerin anlamlılığı, %95 Güven Aralığında (GA) ve standart hatalarını tespit etmek üzere, 5000 bootstrap örneklem üzerinden incelenmiştir. Bu yöntem ile mevcut örneklemin temsil gücünün artırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca dolaylı etkinin anlamlılığını ifade eden sıfırı içermeme durumu güven aralığı aracılığı ile değerlendirilmektedir (Preacher & Hayes, 2008).

Bu bilgiler doğrultusunda sosyal bilişsel kariyer kuramı temel alınarak hazırlanan modeller aşağıda görülebilmektedir:

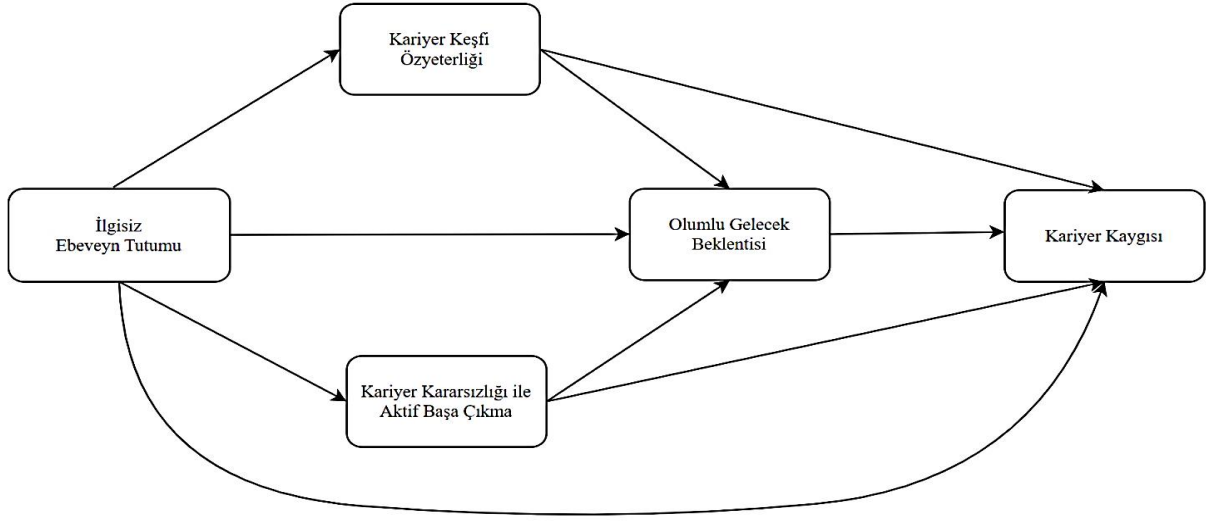
Şekil 1. Kariyer Kaygısını Sosyal-Bilişsel Kariyer Kuramı Doğrultusunda Açıklamak için Sunulan 1. Model

Şekil 2. Kariyer Kaygısını Sosyal-Bilişsel Kariyer Kuramı Doğrultusunda Açıklamak için Sunulan 2. Model

Şekil 3. *Kariyer Kaygısını Sosyal-Bilişsel Kariyer Kuramı Doğrultusunda Açıklamak için Sunulan 3. Model*

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Erzurum ili Palandöken, Yakutiye ve Aziziye ilçelerinde 12. sınıf derecesinde öğrenim gören lise öğrencilerinden oluşmaktadır. Yapılan alanyazın araştırmalarında öğrencilerin meslek seçim süreçlerine yaklaşmasının, genel ve kariyerlerine ilişkin kaygılarının artması ile ilişkili olduğu görülmektedir (Şama-Çiçek & Zeren, 2023). Bu nedenle araştırma kapsamında liselerde eğitim gören son sınıf öğrencilerinin örneklem grubuna dahil edilmesi planlanmıştır.

Bu kapsamda Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden edinilen bilgilere göre, Erzurum il merkezinde toplam 49 lise bulunmaktadır. Erzurum il merkezinde devlete bağlı liselerdeki öğrenci sayısının ise 8792 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Öğrencilerin örneklem grubuna dahil edilmesi için;

Erzurum il merkezindeki ilçelerdeki devlete bağlı liselere devam etmesi,

Lise son sınıf düzeyinde olması, kriterleri dikkate alınmıştır.

Bu bilgilerin ardından örneklem sayısını belirlemek adına, G*Power 3.1. programı aracılığı kullanılmıştır. Bunun için 4 yordayan, 1 yordanan değişkenin var olduğu regresyon temelli analiz yapılmıştır. Sonuç .05 alfa düzeyinde ve .90 güç düzeyinde olan modeller için minimum 869 örneklem sayısının yeterli olduğunu göstermiştir. Bu veriler doğrultusunda

mevcut çalışmadaki örneklem boyutuna ilişkin analiz Şekil 4’te gösterilmekte ve sayıca yeterli olarak değerlendirilmektedir (Faul vd., 2007).

Araştırmaya, random örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 11 lisede eğitim gören 12. sınıf öğrencileri dâhil edilmiştir. Bu seçilimin amacı evrendeki tüm birimlerin örnekleme seçilme olasılığının varlığıdır. Bir başka ifade ile örnekleme dâhil olan bir birim, diğerlerinin seçilimini etkilememektedir (Büyüköztürk vd., 2014; McMillan & Schumacher, 2014).

Tablo 1. *Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetine Ait Betimsel Bulgular*

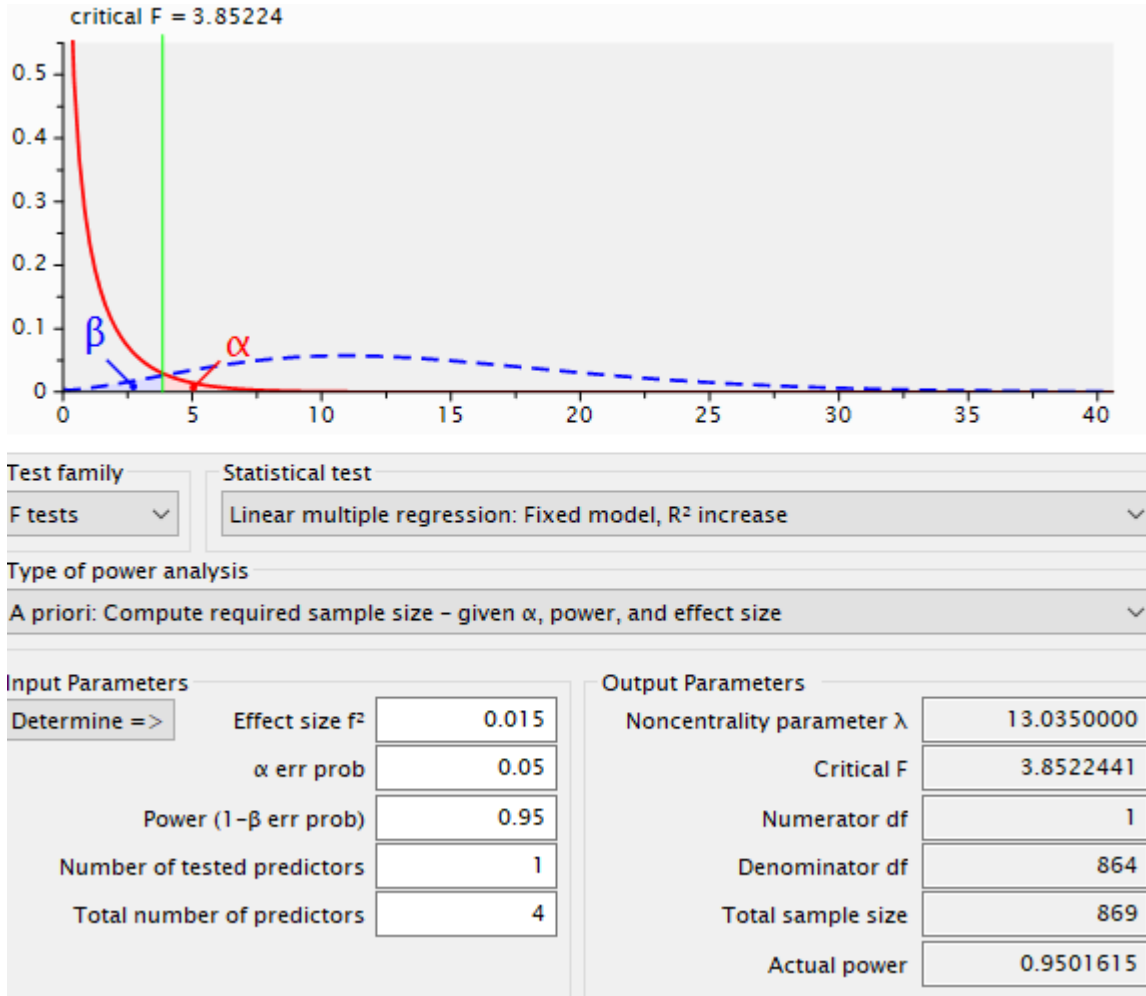
Değişken	<i>n</i>	%
Cinsiyet		
Kız	475	54.6
Erkek	395	45.4

Araştırma bulgularına dâhil edilen 870 öğrencinin 475’inin (%54.6) kız, 395’inin (45.4) ise erkek katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2. *Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okullarına Ait Betimsel Bulgular*

Öğrenci Kabul Türü	Okul Türü	<i>n</i>	%
Merkezi Yerleştirme ile Öğrenci Alan	Fen Lisesi	152	17.5
	Anadolu Lisesi	267	30.7
	Sosyal Bilimler Lisesi	94	10.8
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	154	17.7
Yerel Yerleştirme ile Öğrenci Alan	Anadolu Lisesi	148	17.0
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	25	2.9
Yetenek Sınavı ile Öğrenci Alan	Güzel Sanatlar Lisesi	30	3.4
Toplam		870	100

Şekil 4. Örneklem Sayısının Belirlenmesine İlişkin G*Power Analizi

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilerin cinsiyeti ve okul türü hakkında bilgi toplamak üzere yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır.

Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği

Boerchi ve Tagliabue (2018) tarafından geliştirilen bu ölçme aracı, ergenlerin ebeveynlerinden algıladığı kariyer desteğine ilişkin algılarını ölçmek üzere 18 madde ve üç alt boyuttan oluşmakta olup 'Destekleyici, Müdahale Edici ve İlgisiz' ebeveyn tutumu boyutlarını içermektedir. 5'li likert tipi derecelendirmeye sahip bu ölçekten alınan puanların artması, ergenlerin algıladığı; ebeveyn desteğinin, müdahale ediciliğin ve ilgisizliğin artması anlamını taşımaktadır (Boerchi & Tagliabue, 2018). Ölçeğin Türkçe uyarlaması Karamenderes (2020), tarafından yapılmış olup yapılan DFA sonucunda ölçme aracının orijinaline benzer şekilde

faktör yapısına sahip 16 maddeden oluştuğu belirtilmiştir ($\chi^2=163.83$, $df=90$, $\chi^2/df= 1.82$, $GFI=.95$, $CFI=.97$, $RMSEA=.05$, $SRMR=.04$). Alt boyutlara ait McDonald's Omega (ω) güvenilirlik katsayısı değerleri ise destekleyici tutum için .86, müdahale edici tutum için .84 ve ilgisiz tutum için .83 olarak bulunmuştur.

Kariyere ilişkin ebeveyn destek algısı ölçeğine ilişkin boyutların, ergenlerin kariyer kaygılarını incelemek amacıyla kullanıldığı bu araştırma kapsamında güvenilirlik değerlerini belirlemek adına Cronbach alfa iç tutarlılık analizi incelenmiştir. Bu değerlerin, destekleyici tutum için .88, müdahale edici tutum için .86 ve ilgisiz tutum için ise .83 olduğu görülmektedir. Bu güvenilirlik katsayı değerleri, Creswell'in (2011) referans aralığı kapsamında olup, ölçme aracının bu çalışma kapsamında kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilmektedir.

Kariyer ve Yetenek Gelişimi Öz-yeterliği Ölçeği

Kariyer ve yetenek gelişimi öz-yeterliğini ölçmek amacı ile Yuen vd. (2010) tarafından geliştirilen ölçek 3 boyuttan ve 18 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutlar yetenek gelişimi, kariyer keşfi, çalışma alışkanlıkları ve değerleri olarak sınıflandırılmıştır. Ölçek alt boyutlarına ilişkin ayrı puan verdiği için bu çalışma kapsamında kariyer *keşfi öz-yeterliği* boyutu kullanılmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapan Turan (2013), uygulanan ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda oluşturulan modelin uyumlu olduğunu belirtmiştir. Bu analiz sonucunda modelin tüm uyum iyiliği kriterleri ($\chi^2/sd = 5.53$, $RMSEA = .06$, $GFI = .93$, $AGFI = .91$, $CFI = .93$, $IFI = .93$, $NFI = .91$, $RFI = .90$, $SRMR = .04$) için oldukça iyi değerlere sahip olduğu, bu değerler ile kabul edilebileceği açıklanmaktadır.

Kariyer ve yetenek gelişimi öz-yeterliği ölçeğinin ergenlerin kariyer kaygılarını incelemek amacıyla kullanıldığı bu çalışmada, güvenilirlik değerlerini belirlemek adına Cronbach alfa iç tutarlılık analizi incelenmiştir. Bu değer .75 olduğu belirlenmiştir. Bu güvenilirlik katsayı değerleri, Creswell'in (2011) referans aralığı kapsamında olup, ölçme aracının bu çalışma kapsamında kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilmektedir.

Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği

Olumlu gelecek beklentisi ölçeği İmamoğlu (2001), tarafından geliştirilmiş olup bireylerin geleceklerine ilişkin beklentilerinin olumluluk düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır. Beş maddeden oluşmakta olan bu ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı önceki çalışmalarda, .85 (İmamoğlu, 2001), .93 (İmamoğlu & Güler-Edwards, 2007) ve .84 (Yalçın, 2021) olarak belirtilmektedir. Olumlu gelecek beklentisi ölçeğinin ergenlerin kariyer

kaygılarını incelemek amacıyla kullanıldığı bu araştırma kapsamındaki güvenilirlik değerlerini belirlemek adına Cronbach alfa iç tutarlılık analizi incelenmiştir. Bu analiz sonucu edinilen değer .87 olduğu belirlenmiştir. Bu güvenilirlik katsayısı Creswell'in (2011) referans aralığı kapsamında olup, ölçme aracının bu çalışma kapsamında kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilmektedir.

Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma Ölçeği

Turan (2017) tarafından geliştirilen ölçek 28 madde ve 6 boyuttan oluşmaktadır. Bu faktörler sırasıyla Aktif Başa Çıkma, Duygusal Sosyal Destek Kullanımı, Bilgi Arama, Araçsal Sosyal Destek Kullanımı, Kaçınma ve Çaresizlik olarak adlandırılmıştır. Ölçek alt boyutlarına ilişkin ayrı ayrı puanlanabilmektedir. Bu çalışmada Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma alt boyutu kullanılmakta olup, Turan'ın (2017) yaptığı çalışmada bu alt boyut için hesaplanan iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı $\alpha = .74$ olarak belirtilmiştir. Kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ölçeğinin, ergenlerin kariyer kaygılarını incelemek amacıyla kullanıldığı bu araştırma kapsamındaki güvenilirlik değerlerini belirlemek adına Cronbach alfa iç tutarlılık analizi incelenmiştir. Bu analiz sonucu edinilen değer .86 olduğu belirlenmiştir. Bu güvenilirlik katsayı değeri, Creswell'in (2011) referans aralığı kapsamında olup, ölçme aracının bu çalışma kapsamında kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilmektedir.

Kariyer Kaygısı Ölçeği

Kariyer kaygısı ölçeği, Nalbantoğlu-Yılmaz ve Çetin-Gündüz (2016), tarafından geliştirilmiştir. Kariyer kaygısı ölçeği 14 maddeli olup, iki alt boyuttan oluşmaktadır. Aile etkisine yönelik kariyer kaygısı (5 madde) ve meslek seçimine yönelik kariyer kaygısı (9 madde) bu boyutlardır. Ölçeğin alt boyutlarından alınacak puanların artması bireylerin yaşadığı kariyer kaygısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin geliştirilme sürecinde yapılan analizlerde aile etkisine yönelik kariyer kaygısı boyutuna ait Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .74, meslek seçimi alt boyutuna ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ise .79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iyilik uyum indeksleri ise; $\chi^2/sd=2.518$, RMSEA=0.067, CFI=0.95, NFI=0.92, NNFI=0.94, SRMR=0.055, GFI=0.92 ve AGFI=0.90 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin kullanıldığı güncel bir çalışmada da doğrulayıcı faktör analizi yapılmış olup, referans değerlerinin ($\chi^2/sd=3.75$, RMSEA= .078, SRMR= .065, CFI=.91) kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilmiştir (Cırcır vd., 2023). Kariyer kaygısı ölçeğinin, bu araştırma kapsamındaki genel puanına ilişkin güvenilirlik değerlerini belirlemek adına Cronbach alfa iç tutarlılık analizi incelenmiş olup, bu değer .88 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin aile etkisine

yönelik kariyer kaygısı boyutu için güvenilirlik değeri .90 olup, bir diğer boyut olan meslek seçimine yönelik kariyer kaygısı boyutu için bu değerin .89 olduğu görülmektedir. Bu güvenilirlik katsayı değerleri, Creswell'in (2011) referans aralığı kapsamında olup, ölçme aracının bu çalışma kapsamında kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilmektedir

Veri Toplama Süreci

İlgili alanyazın taraması yapıldıktan sonra araştırma kapsamında kullanılması planlanan ölçme araçlarının kullanım izni, ölçekleri geliştiren kişilerden e-posta aracılığı ile talep edilmiştir. Gerekli dönütler sağlandıktan sonra, araştırmanın yapılacağı liseler random olarak belirlenmiş ve araştırmanın kapsamı, ölçme araçları gibi bilgiler ile Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve Atatürk Üniversitesi Etik Kurulu'ndan resmi araştırma izinleri alınmıştır (Tarih: 24.02.2022, Toplantı Sayısı:03, Karar No:33). Ardından araştırmacı, uygulama yapacağı okul yöneticilerini telefonla arayıp, uygun zaman dilimleri için randevu alarak, okullara gitmiştir. Bunun için yöneticiler ile yapılan görüşmelerin ardından, ders öğretmenleriyle birlikte sınıflara gidilerek, araştırmanın önemi, gerekçesi ve katılımın gönüllük esası gereğine dayandığına ilişkin standart yönergeler açıklamıştır. Araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere, veli onam formu verilmiş ve bu formu olumlu yanıtlayarak çalışmaya gönüllü katılmak isteyen öğrencilerden aynı prosedürle veri toplanmıştır. Verilerin toplanma sürecinin tamamında araştırmacı sınıflarda bulunarak, öğrencilerin sorduğu sorulara yanıt vermiştir. Öğrencilerin ölçekleri tamamlaması ortalama 20 dakika, verilerin toplanma süreci ise 26 gün sürmüştür.

Verilerin Analizi

Çalışmada ebeveyn tutumları ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide kariyer keşfi öz-yeterliliği, kararsızlıkla aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünü incelemek üzere, SPSS 25 ve PROCESS Macro v3.5 istatistik programları kullanılmıştır. Böylece kariyer kaygısını doğrudan ve dolaylı olarak yordayan değişkenlerin, teorik modeli seri aracılık kullanılarak test edilmektedir (Hayes, 2018). Değişkenler arasındaki ilişki için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Ergenlerin kariyer kaygısının cinsiyet ve okul türleri açısından farklılaşma durumunu incelemek için 'bağımsız örneklem için t-testi' yapılmıştır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılacak analizlere başlamadan önce, verilerinin normallik kriterlerini sağlama durumu incelenmiştir. Normallik varsayımı tek ve çok değişkenler açısından incelenebilmektedir. Örneklemde yer alan değişkenlerin normalliği tek tek inceleniyorsa tekli, mevcut değişkenlerin kombinasyonlu biçimlerine dair bir analiz

yapılıyorsa çok değişkenli normallik analizi gerekmektedir (Çokluk vd., 2012). Ancak çoklu normallik yapılmadan önce değişkenlerin tek değişkenli normallik durumu incelenmelidir (Burdenski, 2000). Bunun için, tekli ve çoklu normallik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan ilk analiz olan, tekli normallik analizinde çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve normalliğe uymayan veriler belirlenmiştir. Bu aşamada 15 kişiye ait veri setinin normallik kriterlerine uymadığı görülmüş olup, bu veriler analize dahil edilmemiştir.

Tek Değişkenli Normallik Analizleri

Tablo 3. Kullanılan ölçme araçlarına ilişkin tek değişkenli normallik değerleri

	N	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Kariyer Kaygısı	870	14.00	70.00	37.38	11.54	.08	-.49
Destekleyici	870	6.00	30.00	20.41	5.76	-.28	-.58
Müdahale Edici	870	4.00	20.00	10.18	4.13	.34	-.70
İlgisiz	870	6.00	30.00	9.80	4.25	1.3	1.94
Aktif Başa Çıkma	870	5.00	30.00	21.26	5.05	-.47	.007
Kariyer Keşfi Öz.	870	6.00	36.00	27.39	5.45	-.60	.29
Olumlu Gelecek	870	5.00	25.00	18.49	4.67	-.71	-.05

Tablo 3 incelendiğinde değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayı değerleri tekli normallik varsayımını karşılamaktadır (George & Mallery, 2010).

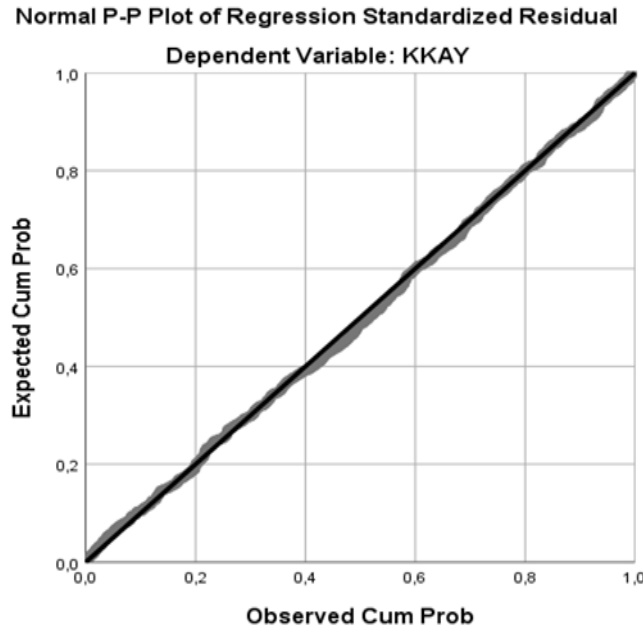
Çok Değişkenli Normallik Analizleri

Araştırma kapsamında bakılan bir diğer normallik analizi ise değişkenler arasındaki çoklu bağıntının varlığının tespitine ilişkindir. Bu kapsamda, araştırmanın değişkenleri arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Kline (2015), araştırmada kullanılan değişkenler arasında .90 ve üstü korelasyon olmamasının çoklu bağıntı sorunun olmadığını açıkladığını belirtmektedir. Bu araştırmanın değişken korelasyonları .09 ile .55 arasında olup, çoklu bağıntı varlığı için bir sorun oluşmadığı söylenebilir.

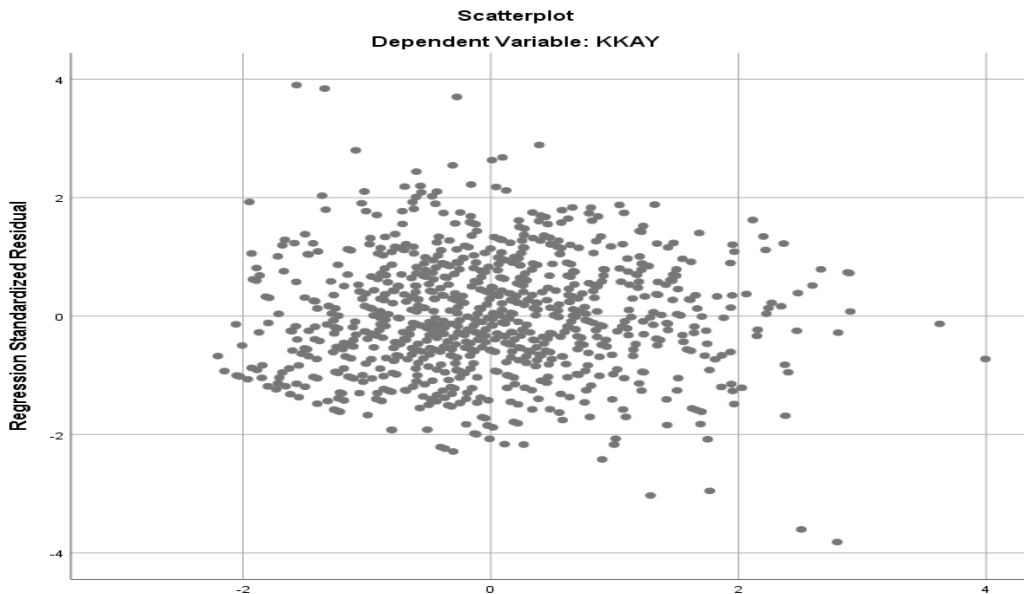
Çoklu bağıntı normallik varsayımı için yapılan Cook's analizinde de maksimum değer 1'den büyük olmadığı (.02) görülmekte olup, uç değer varlığı reddedilmiştir. Ayrıca Tolerans ve varyans büyütme faktörü olan (VIF) değerleri kontrol edilmiştir. Bu değerlerin kriterleri kapsamında, Tolerans değeri .20'den büyük olmalı iken (.61 ile .92 arasında), VIF değeri 10 değerinden büyük veya eşit (1.08 ile 1.62 arasında) olmamalıdır (Field, 2009).

Araştırmada oklu normallik kriterleri kapsamında yapılan bir diğ er analizde, eř varyanslık analizidir. Eř varyanslık, bir sürekli deėiřkене ait puanda gözlenen değişimin, diğ er değişkenlere ait puanlarda da benzer biçimde gözlenebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Schumacker & Lomax, 2010). Regresyon modelinin geçerliliği, değişkenler arası gözlenen farkların normal biçimde dağılması ile desteklenmektedir. Bu normallik durumunu doğrulayan grafikler şekiller ile gösterilmiştir.

şekil 5. Normal P-P Plot Grağiği

şekil 6. Saçılım Grağiği

Şekil 6’da saçılım grafiğinin kesişim noktalarının konumu doğrultusunda modelin normalliğine ilişkin karar verilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2012). Grafikte görüldüğü üzere dağılımın yoğunlukla belli bir nokta üzerinde toplandığı görülmektedir. Bu nedenle modelin çoklu normalliğinin sağlandığı söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular

Bu bölümde, lise son sınıf öğrencilerinin kariyer kaygılarını etkileyen sosyal bilişsel faktörlerin, sosyal bilişsel kariyer kuramı kapsamında açıklanan modelin test edilmesine dair bulgulara yer verilmiştir.

Ergenlerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Cinsiyetleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Tablo 4. *Ergenlerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Cinsiyetleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular*

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t	p
Kariyer Kaygısı	Kız	475	38.65	11.54	3.56	.00
	Erkek	395	35.87	11.37		

*p<.05

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin cinsiyetleri ve kariyer kaygıları arasındaki farklılaşmayı analiz etmek için bağımsız örneklemeler için t testi yapılmış olup, cinsiyet ve kaygı arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($t_{(870)}= 3.56$, $p<.05$). Buna göre, kız öğrencilerin ($\bar{X}=38.65$) kariyer kaygı düzeylerinin, erkek öğrencilere ($\bar{X}=35.87$) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Okul Türleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Tablo 5. *Ergenlerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Okul Türleri Açısından Farklılaşmasına İlişkin t-Testi Sonuçları*

	Okul Türü	N	$\bar{X}$	ss	F	t	p
Kariyer Kaygısı	Merkezi Sınav Puanı ile Öğrenci Alan Liseler	667	35.35	11.22	4.31	-10.58	.00
	Yerel Yerleştirme ve Yetenek Sınavı ile Öğrenci Alan Liseler	203	44.07	9.96			

*p<.05

Tablo 5’ de ergenlerin kariyer kaygılarının, okul türleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek adına, t testi yapılmıştır. Bunun için öncelikle örneklem grubundaki okullar; merkezi yerleştirme puanı ve yerel yerleştirme ile yetenek sınavları sonucu öğrenci alımları açısından iki gruba ayrılmıştır. Yapılan analiz sonucunda iki grup açısından anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($t_{(870)} = -10.58, p < .05$). Buna göre, yerel yerleştirme ve yetenek sınavları ile kabul alan okullardaki öğrencilerin kariyer kaygısının ($\bar{X}=44.07$), merkezi yerleştirme sınavları ile kabul alan okullardaki öğrencilerin kariyer kaygılarından ($\bar{X}=35.35$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Değişkenlerine Dair Korelasyon Bulguları

Araştırmada önerilen modelin testinden önce, bağımsız, bağımlı ve aracı değişkenlerin ilişkisi incelenmek üzere Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6.’da görülmektedir.

Tablo 6. Modelde Yer Alan Değişkenlerin Korelasyon Değerleri, Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	1	2	3	4	5	6	7
Destekleyici Ebeveyn Tutumu 1							
Müdahaleci Ebeveyn Tutumu	-.22*	1					
İlgisiz Ebeveyn Tutumu	-.55*	.25*	1				
Aktif Başa Çıkma	.20*	-.09*	-.10*	1			
Kariyer Keşfi Öz-yeterliği	.34*	-.12*	-.27*	.46*	1		
Olumlu Gelecek Beklentisi	.24*	-.13*	-.22*	.34*	.50*	1	
Kariyer Kaygısı	-.30*	.33*	.30*	-.30*	-.42*	-.47*	1
$\bar{X}$	20.41	10.18	9.8	21.26	27.39	18.49	37,38
SS	5.76	4.13	4.25	5.05	5.45	4.67	11,5

$N = 870$, *Tüm korelasyon değerleri en az $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Değişkenlere ilişkin korelasyon değerleri incelendiğinde, kariyer kaygısı ile destekleyici ebeveyn tutumu ($r = -.30$), aktif başa çıkma becerileri ($r = -.30$), kariyer keşfi öz-yeterliği ($r = -.42$) ve olumlu gelecek beklentisi ($r = -.47$), arasında negatif yönde düşük ve orta derecede anlamlı; müdahale edici ($r = .33$), ve ilgisiz ($r = .30$), ebeveyn tutumlarının ise pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Olumlu gelecek beklentisi ile destekleyici ebeveyn tutumu ($r = .24$), aktif başa çıkma becerileri ($r = .34$), kariyer keşfi öz-

yeterliği ($r = .50$) arasında pozitif yönde düşük ve orta derecede anlamlı; müdahale edici ($r = -.13$), ve ilgisiz ($r = -.22$), ebeveyn tutumları ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu görölmektedir. Kariyer keşfi öz-yeterliği ile destekleyici ebeveyn tutumu arasında düşük ($r = .34$) ve aktif başa çıkma becerileri ($r = .46$) arasında ise orta dereceli pozitif ilişkiler olduğu, müdahale edici ($r = -.12$), ve ilgisiz ($r = -.27$), ebeveyn tutumları ile ise negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu görölmektedir. Kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerisi ile destekleyici ebeveyn tutumu arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde ($r = .20$), müdahale edici ($r = -.09$), ve ilgisiz ($r = -.10$), ebeveyn tutumları ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu görölmektedir. İlgisiz ebeveyn tutumu ile destekleyici ebeveyn tutumu arasında negatif yönlü orta düzeyli ($r = -.55$), müdahale edici ($r = .25$) tutum ile ise pozitif yönlü düşük düzeyli bir ilişki mevcuttur. Müdahale edici tutum ile destekleyici tutum arasında ($r = -.22$) negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu görölmektedir.

Destekleyici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolüne Dair Bulgular

Ebeveyn tutumlarından destekleyici tutumun bağımsız değişken, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı değişken olduğu, kariyer kaygısının ise bağımlı değişken olarak ele alındığı modele dair analiz sonuçları Şekil 7’de gösterilmiştir. Değişkenlerin birbiri üzerindeki doğrudan, dolaylı ve toplam etkisi ise Tablo 7’de gösterilmiştir.

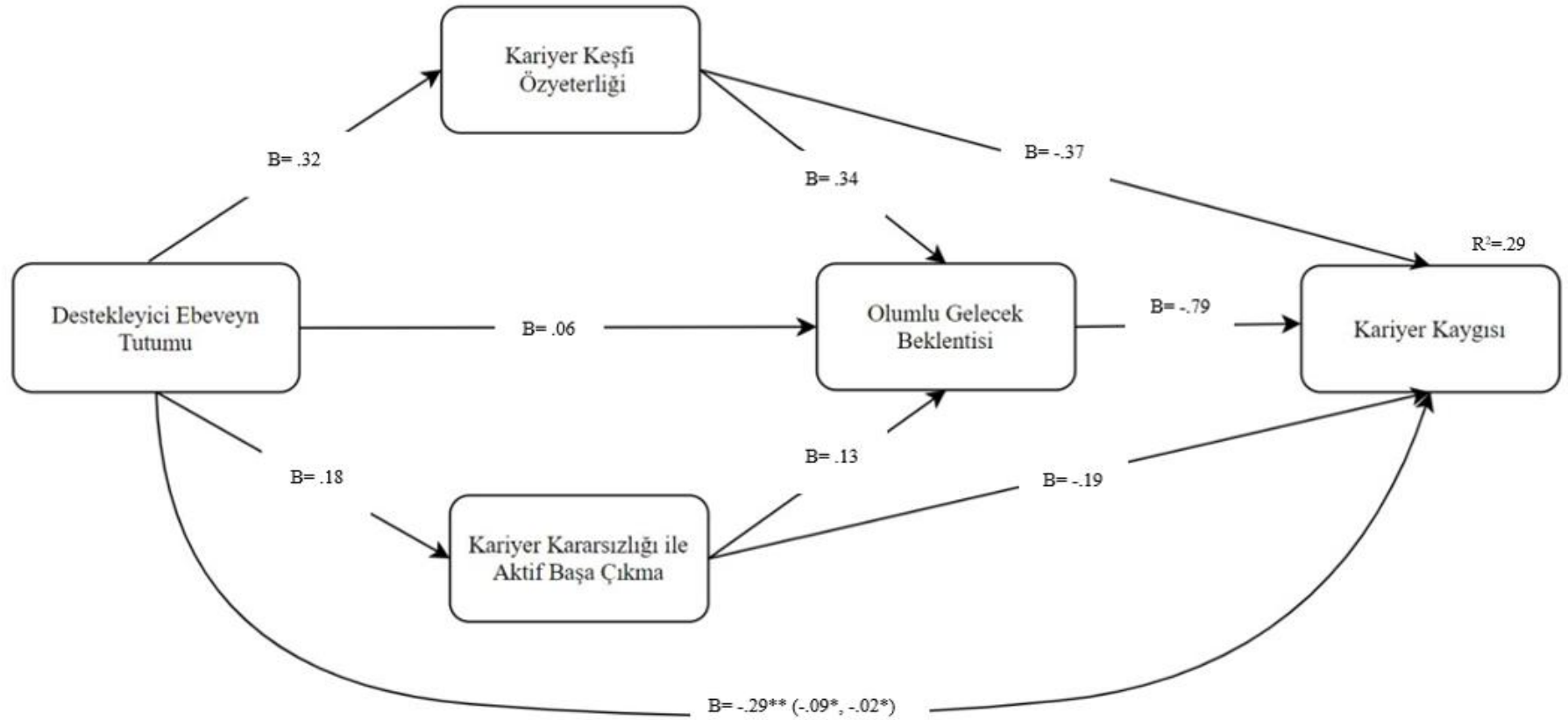
Şekil 7 incelendiğinde bütün yol katsayılarının anlamlı olduğu ve değişkenler arasında anlamlı yordayıcı ilişkiler olduğu görölmektedir. Bu modelin standardize olmayan regresyon katsayılarının analiz bulgularında destekleyici ebeveyn tutumu; kariyer keşfi öz-yeterliğini ($B = .32$, $SH = .03$), kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkmayı ($B = .18$, $SH = .03$) ve olumlu gelecek beklentisini ($B = .06$, $SH = .03$) pozitif yönde anlamlı olarak yordamakta olup; kariyer kaygısını ($B = -.29$, $SH = .06$) ise negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Olumlu gelecek beklentileri için, kariyer keşfi öz-yeterliği ($B = .34$, $SH = .03$) ve kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkmanın ($B = .13$, $SH = .03$) pozitif yönde anlamlı yordayıcılar olduğu görölmektedir. Kariyer keşfi öz-yeterliği ($B = -.37$, $SH = .08$), kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ($B = -.19$, $SH = .07$) ve olumlu gelecek beklentileri de ($B = -.79$, $SH = .08$) kariyer kaygısının negatif anlamlı yordayıcılarıdır. Ayrıca destekleyici ebeveyn tutumu, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin, kariyer kaygısı üzerinde (R^2

= .29, $F_{(4, 865)} = 89,54$, $p < .05$), anlamlı bir yordayıcı etkisi görülmekle birlikte bu değişkenlerin açıkladığı varyans % 29' dur.

Analizin son aşamasında kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin kariyer kaygısı üzerindeki dolaylı etkisi incelenmiştir (Model 80). Kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentileri modele eklendiğinde (Model-80) destekleyici ebeveyn tutumunun, kariyer kaygısı üzerindeki doğrudan etkisinin ($B = -.29$, 95% CI = $-.4127$, $-.1726$) anlamlı olarak azaldığı görülmektedir ($B = -.09$, 95% CI = $-.1187$, $-.0609$; $B = -.02$, 95% CI = $-.0305$, $-.0087$). Modelin standardize edilmemiş dolaylı etkileri Tablo 7'de sunulmuştur.

Şekil 7. Destekleyici Ebeveyn Tutumu ile Kariyer Kaygısı Arasında Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Etkisine Ait Standardize Edilmemiş (Estimate) Regresyon Katsayıları

*** $p < .05$, **doğrudan etki, *dolaylı etki

Tablo 7. Destekleyici Ebeveyn Tutumunun, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılığı ile Kariyer Kaygısı Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri

Toplam Etki	B	SH	LLCI	ULCI
DES→KKAY	-.60	.06	-.7274	-.4730
Doğrudan Etki				
DES →KKAY	-.29	.06	-.4127	-.1726
Dolaylı Etki				
Toplam Dolaylı Etki	-.31	.03	-.3839	-.2360
DES →KES→KKAY	-.12	.03	-.1775	-.0714
DES →AKBC→KKAY	-.03	.01	-.0614	-.0088
DES →OGB→KKAY	-.05	.02	-.0908	-.0081
DES →KES→OGB→KKAY	-.09	.01	-.1187	-.0609
DES→AKBC→OGB→KKAY	-.02	.01	-.0305	-.0087

Not. DES= Destekleyici Tutum, KES= Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, AKBC = Aktif Başa Çıkma, OGB= Olumlu Gelecek Beklentisi, KKAY = Kariyer Kaygısı, LLCI= Bootstrap Güven Aralığı En Düşük Değer, ULCI= Bootstrap Güven Aralığı En Yüksek Değer, SH= Standart Hata

Bootstrap analizi sonuçlarının incelendiği tabloda güven aralıklarına ait en yüksek ve en düşük değer aralığının 0'ı bulundurmadağı görülmekte olup, dolaylı tüm etkilerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tabloda görülen, destekleyici ebeveyn tutumunun, kariyer keşfi öz-yeterliğinin aracılığıyla kariyer kaygısı (B = -.12, SH = .02, %95 GA [-.17 / -.07]) üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Destekleyici ebeveyn tutumunun, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma aracılığıyla kariyer kaygısı (B = -.03, SH = .01, %95 GA [-.06 / -.00]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Destekleyici ebeveyn tutumunun, olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = -.05, SH = .01, %95 GA [-.09 / -.00]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Destekleyici ebeveyn tutumunun, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = -.09, SH = .01, %95 GA [-.11 / -.06]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Son olarak destekleyici ebeveyn tutumunun, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = -.02, SH = .00, %95 GA [-.03 / -.00]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır.

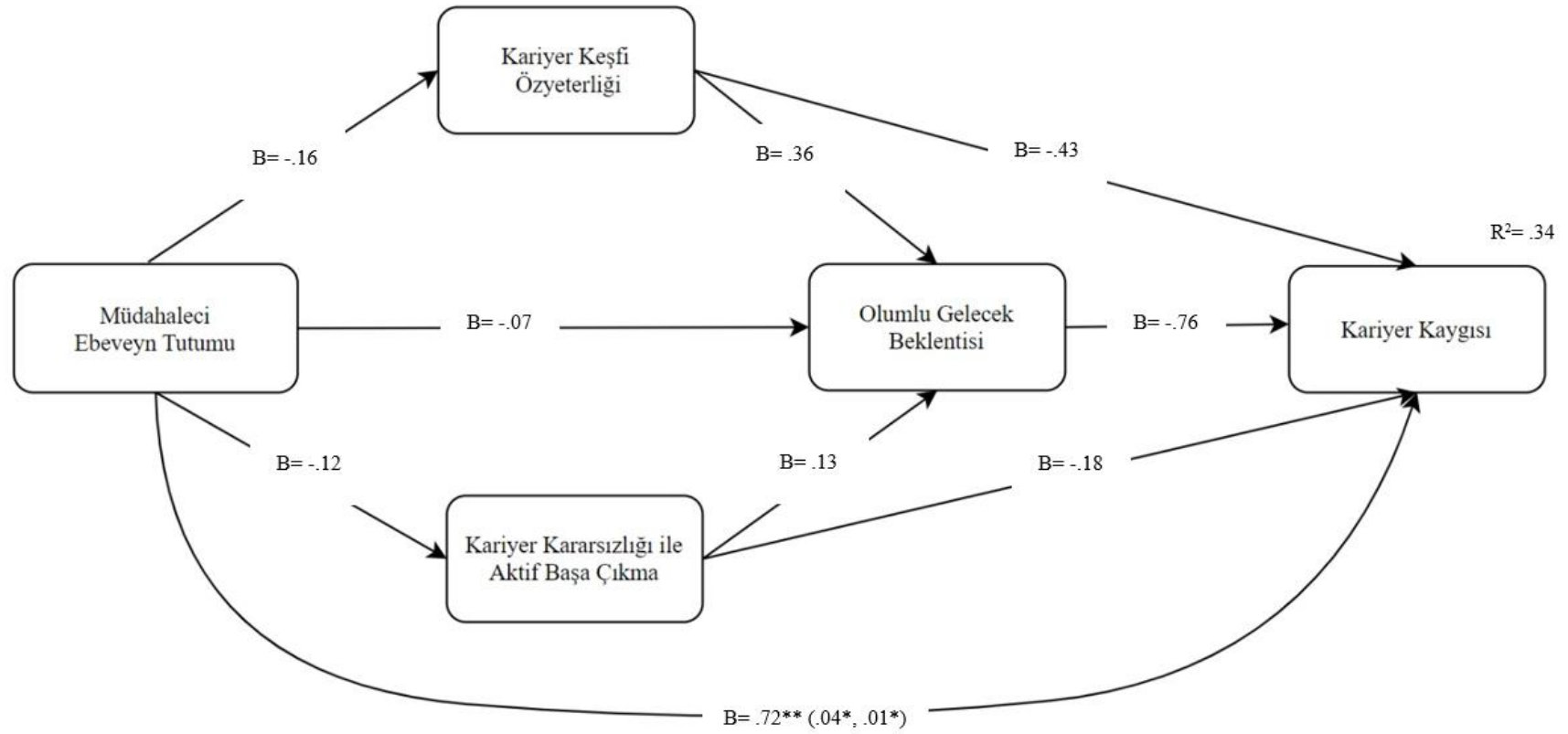
Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolüne Dair Bulgular

Ebeveyn tutumlarından müdahale edici tutumun bağımsız değişken, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı değişken olduğu, kariyer kaygısının ise bağımlı değişken olarak ele alındığı modele dair analiz sonuçları Şekil 8’ de gösterilmiştir. Değişkenlerin birbiri üzerindeki doğrudan, dolaylı ve toplam etkisi ise Tablo 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8 incelendiğinde, bütün yol katsayılarının anlamlı olduğu ve değişkenler arasında anlamlı yordayıcı ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu modelin standardize olmayan regresyon katsayılarının analiz bulgularında, müdahale edici ebeveyn tutumu; kariyer keşfi öz-yeterliğini ($B = -.16$, $SH = .04$), kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkmayı ($B = -.12$, $SH = .04$) ve olumlu gelecek beklentisini ($B = -.07$, $SH = .03$) negatif yönde anlamlı olarak yordamakta olup; kariyer kaygısını ($B = .72$, $SH = .08$) ise pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Olumlu gelecek beklentileri için kariyer keşfi öz-yeterliğinin ($B = .36$, $SH = .03$) ve kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkmanın ($B = .13$, $SH = .03$) pozitif yönde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Kariyer keşfi öz-yeterliği ($B = -.43$, $SH = .07$), kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ($B = -.18$, $SH = .07$) ve olumlu gelecek beklentileri de ($B = -.76$, $SH = .07$) kariyer kaygısının negatif anlamlı yordayıcılarıdır. Ayrıca müdahale edici ebeveyn tutumu, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin, kariyer kaygısı üzerinde ($R^2 = .34$, $F_{(4, 865)} = 110.49$, $p < .05$), anlamlı bir yordayıcı etkisi görülmekle birlikte bu değişkenlerin açıkladığı varyans % 34’ tür.

Analizin son aşamasında kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin, kariyer kaygısı üzerindeki dolaylı etkisi incelenmiştir (Model 80). Kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentileri modele eklendiğinde (Model-80) müdahale edici ebeveyn tutumunun, kariyer kaygısı üzerindeki doğrudan etkisinin ($B = .72$, 95% CI = .5621, .8691) anlamlı olarak azaldığı görülmektedir ($B = .04$, 95% CI = .0189, .0740; $B = .01$, 95% CI = .0031, .0231). Modele ilişkin standardize edilmemiş dolaylı etkiler Tablo 8’de sunulmuştur.

Şekil 8. Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ile Kariyer Kaygısı Arasında Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Etkisine Ait Standardize Edilmemiş (Estimate) Regresyon Katsayıları

*** $p < .05$, **doğrudan etki, *dolaylı etki

Tablo 8. *Müdahale Edici Ebeveyn Tutumunun, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılığı ile Kariyer Kaygısı Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*

Toplam Etki	B	SH	LLCI	ULCI
MUD→KKAY	.92	.09	.7470	1.098
Doğrudan Etki				
MUD→KKAY	.72	.08	.5621	.8691
Dolaylı Etki				
Toplam Dolaylı Etki	.20	.05	.1115	.3061
MUD →KES→KKAY	.07	.02	.0284	.1202
MUD →AKBC→KKAY	.02	.01	.0031	.0466
MUD →OGB→KKAY	.06	.03	.0071	.1158
MUD →KES→OGB→KKAY	.04	.01	.0189	.0740
MUD→AKBC→OGB→KKAY	.01	.00	.0031	.0231

Not. MUD= Müdahale Edici Tutum, KES= Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, AKBC = Aktif Başa Çıkma, OGB= Olumlu Gelecek Beklentisi, KKAY = Kariyer Kaygısı, LLCI= Bootstrap Güven Aralığı En Düşük Değer, ULCI= Bootstrap Güven Aralığı En Yüksek Değer, SH= Standart Hata

Bootstrap analizi sonuçlarının incelendiği tabloda güven aralıklarına ait en yüksek ve en düşük değerlerin 0'ı bulundurmadağı görülmekte olup, dolaylı tüm etkilerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tabloda görülen, müdahale edici ebeveyn tutumunun, kariyer keşfi öz-yeterliğinin aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .07, SH = .02, %95 GA [.03 / .12]) üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Müdahale edici ebeveyn tutumunun, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .02, SH = .01, %95 GA [.00 / .04]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Müdahale edici ebeveyn tutumunun, olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .06, SH = .03, %95 GA [.00 / .11]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Müdahale edici ebeveyn tutumunun, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .04, SH = .01, %95 GA [.01 / .07]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Son olarak müdahale edici ebeveyn tutumunun, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .01, SH = .00, %95 GA [.00 / .02]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır.

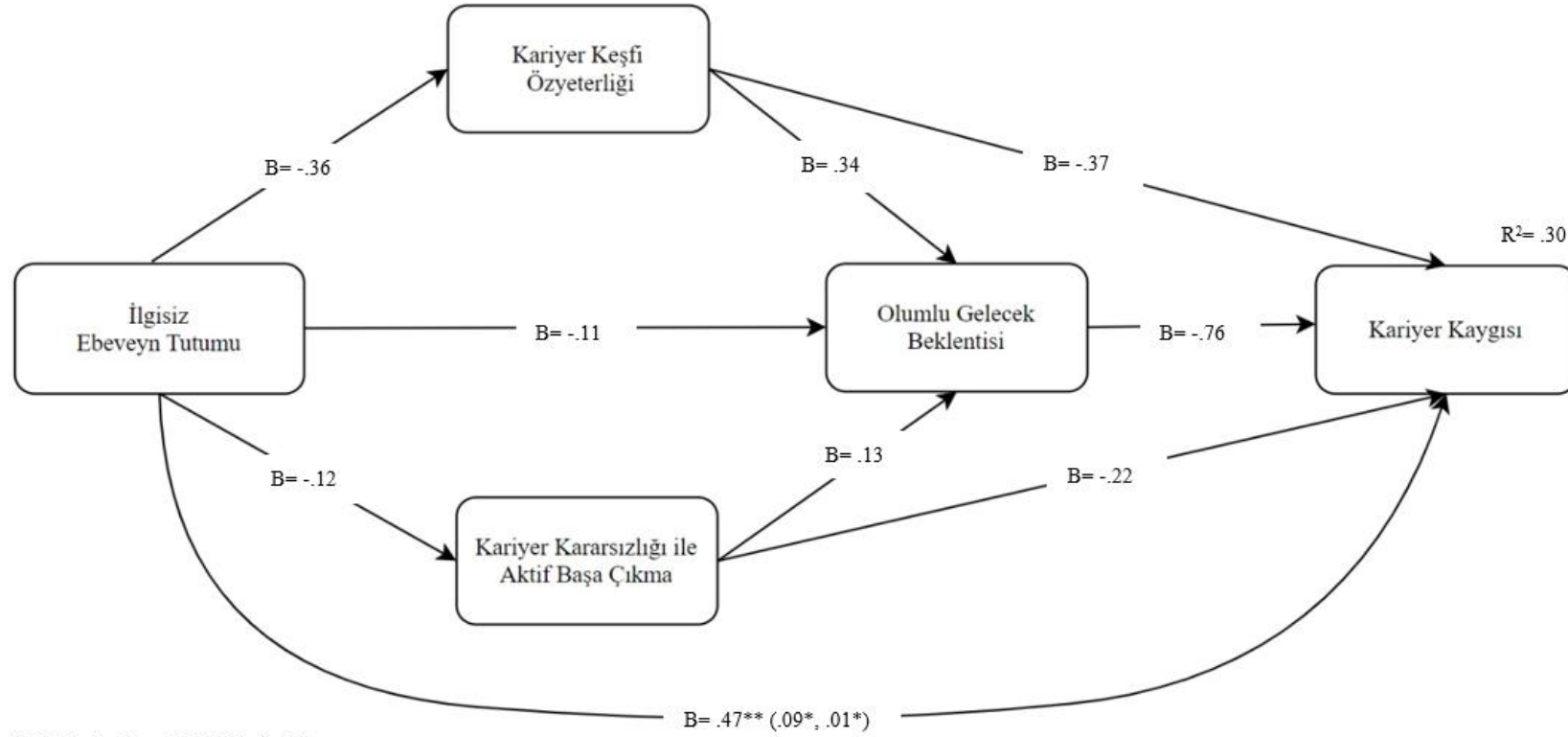
İlgisiz Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolüne Dair Bulgular

Ebeveyn tutumlarından ilgisiz tutumun bağımsız değişken, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı değişken olduğu, kariyer kaygısının ise bağımlı değişken olarak ele alındığı modele dair analiz sonuçları Şekil 9'da gösterilmiştir. Değişkenlerin birbiri üzerindeki doğrudan, dolaylı ve toplam etkisi ise Tablo 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9 incelendiğinde bütün yol katsayılarının anlamlı olduğu ve değişkenler anlamlı yordayıcı ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu modelin standardize olmayan regresyon katsayılarının analiz bulgularında bağımsız değişken olan ilgisiz ebeveyn tutumu; kariyer keşfi öz-yeterliğini ($B = -.36$, $SH = .04$), kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkmayı ($B = -.12$, $SH = .04$) ve olumlu gelecek beklentisini ($B = -.11$, $SH = .03$) negatif yönde anlamlı olarak yordamakta olup; kariyer kaygısını ($B = .47$, $SH = .08$) ise pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Olumlu gelecek beklentileri için kariyer keşfi öz-yeterliği ($B = .34$, $SH = .03$) ve kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkmanın ($B = .13$, $SH = .03$) pozitif yönde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Kariyer keşfi öz-yeterliği ($B = -.37$, $SH = .07$), kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ($B = -.22$, $SH = .07$) ve olumlu gelecek beklentileri de ($B = -.76$, $SH = .08$) kariyer kaygısının negatif anlamlı yordayıcılarıdır. Ayrıca ilgisiz ebeveyn tutumu, kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin, kariyer kaygısı üzerinde ($R^2 = .30$, $F_{(4, 865)} = 93.45$, $p < .05$), anlamlı bir yordayıcı etkisi görülmekle birlikte bu değişkenlerin açıkladığı varyans % 30 dur.

Analizin son aşamasında kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin, kariyer kaygısı üzerindeki dolaylı etkisi incelenmiştir (Model 80). Kariyer keşfi öz-yeterliği, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentileri modele eklendiğinde (Model-80) ilgisiz ebeveyn tutumunun, kariyer kaygısı üzerindeki doğrudan etkisinin ($B = .47$, 95% CI = .3139, .6307) anlamlı olarak azaldığı görülmektedir ($B = .09$, 95% CI = .0593, .1317; $B = .01$, 95% CI = .0038, .0245). Modele ilişkin standardize edilmemiş dolaylı etkiler Tablo 9'da sunulmuştur.

Şekil 9. *İlgisiz Ebeveyn Tutumu ile Kariyer Kaygısı Arasında Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Etkisine Ait Standardize Edilmemiş (Estimate) Regresyon Katsayıları*

*** $p < .05$, **doğrudan etki, *dolaylı etki

Tablo 9. *İlgisiz Ebeveyn Tutumunun, Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracılığı ile Kariyer Kaygısı Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*

Toplam Etki	B	SH	LLCI	ULCI
ILG→KKAY	.82	.08	.6482	.9924
Doğrudan Etki				
ILG→KKAY	.47	.08	.3139	.6307
Dolaylı Etki				
Toplam Dolaylı Etki	.35	.05	.2505	.4529
ILG →KES→KKAY	.13	.03	.0732	.1974
ILG →AKBC→KKAY	.03	.01	.0058	.0569
ILG →OGB→KKAY	.08	.03	.0287	.1461
ILG →KES→OGB→KKAY	.09	.01	.0593	.1317
ILG→AKBC→OGB→KKAY	.01	.01	.0038	.0245

Not. ILG= İlgisiz Tutum, KES= Kariyer Keşfi Öz-yeterliği, AKBC = Aktif Başa Çıkma, OGB= Olumlu Gelecek Beklentisi, KKAY = Kariyer Kaygısı, LLCI= Bootstrap Güven Aralığı En Düşük Değer, ULCI= Bootstrap Güven Aralığı En Yüksek Değer, SH= Standart Hata

Bootstrap analizi sonuçlarının incelendiği tabloda güven aralıklarına ait en yüksek ve en düşük değerlerin 0'ı bulundurmadığı görülmekte olup, dolaylı tüm etkilerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tabloda görülen, ilgisiz ebeveyn tutumunun kariyer keşfi öz-yeterliğinin aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .13, SH = .02, %95 GA [.07 - .19]) üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. İlgisiz ebeveyn tutumunun, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .03, SH = .01, %95 GA [.00 - .05]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. İlgisiz ebeveyn tutumunun, olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .08, SH = .03, %95 GA [.02 - .14]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. İlgisiz ebeveyn tutumunun, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .09, SH = .01, %95 GA [.05 - .13]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Son olarak ilgisiz ebeveyn tutumunun, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisi aracılığıyla kariyer kaygısı (B = .01, SH = .00, %95 GA [.00 - .02]) üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tartışma ve Sonuç

Öğrencilerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Cinsiyetleri Açısından Farklılaşması

Bulgularda, kariyer kaygısının cinsiyet açısından farklılaştığına dair hipotez doğrulanmakta olup, kızların kariyer kaygısının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir^{H1}. Bu sonuç alanyazındaki birçok araştırma ile benzerlik taşımaktadır (Akkoç, 2009; Aydın & Çiftel, 2013; Kahraman, 2023; Kayadibi, 2019; İlhan & Yüksel-Şahin, 2023; Şanlı-Kula & Saraç, 2016). Lent ve Brown (1996), kişilerin cinsiyet algılarının; kariyer ilgisi, seçimleri ve performanslarını etkileyebildiğini söylemektedir. Özcan ve Eranıl da (2018), Türkiye gibi geleneksel toplumlarda, ailelerin meslek seçim sürecinde kız çocuklarını, erkek çocuklarına kıyasla daha fazla etkilediği ve korumacı davrandığını belirtmektedir. Bu da kız çocuklarının, kadınsı rollere dair strese sahip olması ve kariyere dair kararsızlık yaşamaları ile ilişkilendirilmektedir (Arslan vd., 2022).

Kadınların yaşadığı kariyer kararsızlıkları ve kaygısına ilişkin farklılık, toplumun kadına yüklediği anlamın varlığı açısından farklılaşabilmektedir. Bu sorun kadınların eğitim ve iş yaşamında karşılaşılabileceği, ön yargılar ve engellemelerin varlığı ile açıklanabilir (Ayoğul & Baraz, 2020; Yılmaz vd., 2021). Bir diğer faktör, toplumun kadına yüklediği annelik ve evlilik rollerinin yükünün, kariyer süreçlerine olan zorlaştıracı etkisi olabilir. Ayrıca kadınların iş hayatında daha geç rol alması ve mobbinge daha fazla maruz kalması gibi faktörlerde, kariyere dair kaygıyı artırabilmektedir (İlhan & Yüksel-Şahin, 2023).

Cinsiyetin, kariyere dair süreçlerden etkilenmesi durumu; çalışmaların yapıldığı ülkelerin ve grupların geleneksel cinsiyet algısına sahip olma durumlarından ve çeşitli kültürel yapılarından kaynaklanabilir. Bu düşünce yapısı Türk kültüründe giderek azalsa da kız çocukları hala bir takım olumsuz toplumsal cinsiyet algısına maruz kalabilmektedir. Bu da onların kariyer süreçleri açısından olumsuz bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Kızların bu süreçte hissedeceği baskılar ise nihayetinde, olumsuz duyguların ve kariyer kaygısının artmasına yol açabilmektedir.

Öğrencilerin Kariyer Kaygı Düzeylerinin Okul Türü Açısından Farklılaşması

Kariyer kaygısının okul türleri açısından farklılaştığı hipotezi doğrulanmaktadır. Bu kapsamda, öğrencilerin okul türleri, kariyer kaygıları açısından incelendiğinde; yerel yerleştirme ve yetenek sınavları ile kabul alan okullardaki öğrencilerin kariyer kaygısının, merkezi yerleştirme sınavları ile kabul alan okullardaki öğrencilerin kariyer kaygılarından daha yüksek olduğu görülmektedir^{H2}. Bu durum liselere yerleştirme sınavlarından daha yüksek başarı elden eden öğrencilerin, kariyer kaygılarının daha az olabileceği şeklinde açıklanabilir.

Yapılan araştırmalar edinilen bu bulguyu doğrulamakta olup, kariyer kararsızlık durumunun bireylerin daha düşük not ortalamasına sahip olması ile pozitif ilişkisi olduğu belirtilmektedir (Graunke & Woosley, 2005). Bacanlı (2012), akademik başarı düzeylerini olumsuz olarak tanımlayan öğrencilerin kariyer karar verme güçlüklerinin, akademik başarı düzeylerini olumlu olarak algılayan ergenlerden daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Benzer bir durum kariyer kaygısı açısından da incelenmiş olup, liselere yerleştirme puanları daha yüksek öğrencilerin kaygılarının daha düşük olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmaya göre Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin kariyer kaygı düzeylerinin, Anadolu Lisesi öğrencilerinininkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirtilmektedir (Şama, 2020).

Bu durum, öğrencilerin liselere hazırlanırken yaptığı kariyer hazırlıkları ve geçmiş başarı deneyimlerinin, geleceğe dair olumlu bakabilmelerine yardımcı olması ile açıklanabilir. Bu kapsamda ortaokulda kendi yeteneklerinin farkında olan, kariyerine dair keşifler yapabilen, kariyer kararsızlığı yaşadığında bu sorunlar karşısında aktif başa çıkma becerileri üretebilen çocukların, ergenlikte de bu becerilerinin güçlü olabileceği düşünülmektedir. Bu becerileri erken yaşta kazanabilen ergenlerin, ilerleyen yıllarda daha az kariyer güçlüğü ve kararsızlığı yaşaması beklenir. Tüm bunlar ise ergenlerin kariyer kaygısı üzerinde olumlu bir unsur olarak kabul edilebilir.

Destekleyici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Keşfi Öz-Yeterliği ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Bulgularda, destekleyici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünün bulunduğu dair hipotez doğrulanmaktadır^{H3}. Buna göre ebeveyn tutumlarından olan destekleyiciliğin, kariyer kaygısı üzerindeki etkisinde, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracılığı bulunmaktadır.

Edinilen bu sonuç daha önce yapılan birçok araştırma ile benzer bulgulara sahiptir. Örneğin, Turan ve arkadaşlarının (2014), yaptığı araştırmada aile, arkadaş ve özel kişiler gibi farklı sosyal destek gruplarının tamamı, ergenlerin kariyer keşfi açısından olumlu bir unsur olup, en yüksek ilişkinin ebeveyn desteği sonucu ile oluştuğu belirtilmiştir. Bu sonuçtan da anlaşılacağı üzere ergenlerin birçok sosyal kaynağı olmasına karşın, kariyer ve geleceğe dair beklentileri, arkadaşları, öğretmenleri ve psikolojik danışmanlarına kıyasla, ebeveynlerinin desteğinden daha fazla etkilenebilmektedir (Paa & McWhirter, 2000). Ergenlerin kariyer seçim sürecinde sıklıkla karşılaştığı durumlar arasında kaygı, kararsızlık ve geleceğe dair umutsuzluk gibi çeşitli sorunlar görülmektedir. Bu sürecin daha rahat veya zorlu geçmesinde ebeveynlerin etkisinin önemli bir uyarıcı olduğunu söylemek mümkündür (Ogurlu, 2016).

Bu kapsamda yapılmış bir araştırmada, farklı lise sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin kariyerlerine ilişkin daha fazla destek görmesinin, kariyer keşifleri için önemli bir yordayıcı olduğu belirtilmektedir. Bu keşiflerin artması aynı zamanda öğrencilerin gelecek beklentilerinin değişmesi için de önemli bir faktör olarak belirtilmektedir (Rogers & Creed, 2011). Çünkü ebeveynler, çocuklarının ihtiyaçları halinde yeterli kaynakları ve destekleri sağlayarak, geleceğe ilişkin olumlu beklentilerinin artmasına da imkan sağlamaktadır (Higgins vd., 2010). Benzer sonuçlar, risk altındaki ergenler içinde doğrulanmıştır. Buna göre ergenler kişisel veya akademik olarak güçlük yaşadığında, okula devam etmeleri konusunda olduğu gibi; kariyer planlama ve keşfetme eylemlerinde de ebeveynleri tarafından sağlanan desteğe ihtiyaç duymaktadır (Turner vd., 2003). Lise öğrencileri ile yapılan bir başka araştırmada ise destekleyici ebeveyn stiline sahip öğrencilerin, yeterlik algıları ve kariyer karar verme güçlükleri arasındaki ilişkide gelecek ile ilgili beklentilerinin aracı bir role sahip olduğu belirtilmektedir (Karamenderes, 2020). Benzer şekilde, öğrencilerin kariyere ilişkin ebeveyn desteklerinin ve öz-yetkinliklerinin mesleki karar verme güçlüğünü yordadığı belirtilmektedir (Temeloğlu, 2019).

Üniversite öğrencileri ile yapılan kariyer çalışmaları da, benzer sonuçlar ile doğrulanmıştır. Örneğin; Mutlu ve arkadaşları (2019), üniversite öğrencilerinin yaşadığı kariyer kararsızlığı ve mezuniyet sonrası atanamama durumuna ilişkin endişeleri incelemiştir. Bulgularında katılımcıların bu tür sorunlar karşısında sıklıkla; hazırlık yaptığı, bilgi keşfine yöneldiği, uzmanlara ya da çevrelerindeki insanlara danışarak bilgi eksikliğini gidermeyi ve duygusal destek almayı amaçladıkları belirtilmektedir. Öte yandan atanamama kaygısının, geleceğe dair olumlu içeriklerin yetersiz kaldığı umutsuzluk duygusu ile olan yakın ilişkisi belirtilmektedir (Akpolat, 2022; Süner, 2019). Benzer şekilde öğrencilerin algıladığı bağlamsal

desteklerin, kariyer karar verme öz-yeterliğini olumlu etkilediği ve bu öz-yeterliğinde, kişilerin olumlu sonuç beklentileri kapsamında değerlendirebilecek (Rottinghaus vd., 2005), iyimserliklerini etkilediği belirtilmektedir (Garcia vd., 2015). Bu öğrencilerin olumlu gelecek beklentileri ise onların psikolojik iyi olma durumu ve geleceğe yönelik beklentileri ile pozitif ilişki içindedir (Ehtiyar vd., 2017). Bu çalışmalarda görüldüğü üzere kariyer öz-yeterliklerinin güçlü olması kariyer süreçlerindeki eylemleri gerçekleştirebilmek adına olumlu bir unsur temsil etmektedir. Bu gücün varlığı ise geleceğe dair hedeflerin gerçekleştirebilmesi adına destekleyici olup, olumlu bir gelecek beklentisi için yardım edebilmektedir. Bir başka ifade ile keşfe dair yapabilirlik yetisi yüksek olan bireylerin, geleceğe dair bakış açılarının daha olumlu olabileceği söylenebilir.

Gelecek zaman algısının, geleceği iyi bir biçimde hazırlamaya yönelik hedeflere odaklanma, bireylerin hedef yönelimleri ve motivasyonları üzerinde etkili olmaya yardımcı olduğu bilinmekle birlikte (Husman & Lens, 1999), kariyer kaygısı ile negatif ilişki içinde olduğu belirtilmektedir (Boo, vd., 2021). Kişilerin gelecek beklentileri ile kaygı düzeyi arasında negatif ilişkilerin varlığı ise hem genel sorunlar hem de yaşam sorunları açısından benzer ilişkiler çerçevesinde açıklanmaktadır (Kaplan vd., 2021). Nitekim mezun öğrencilerle yapılan bir araştırma, gençlerin kariyere dair beklentilerinin, kaygısını etkilediğini açıklamaktadır (Zhao, 2023).

Tüm bu araştırmalar ve sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin bilgiler dikkate alındığında, kişilerin kariyerine dair sonuçları, bilişsel faktörlerin yanı sıra olumlu bağlamsal unsurların varlığından da etkilenebilmektedir. Ebeveynlerin ergeni desteklemesi ile kariyer kaygısı arasındaki ilişki, kariyer keşif öz-yeterliği ve geleceğe dair olumlu beklentilerin varlığı ile daha da anlamlı hale gelebilmektedir. Ayrıca keşfe dair öz-yeterlik süreci, kişinin geleceğe dair beklentilerini etkileyebilme durumu açısından anlamlı bir unsur olup, bu etkileşimler nihayetinde; ergenlerin kariyer seçimindeki kariyer kaygısının azalması için önemli birer faktördür.

Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Keşfi Öz-Yeterliği ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Bulgularda, müdahale edici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünün bulunduğu dair hipotez doğrulanmaktadır^{H4}. Buna göre ebeveyn tutumlarından olan müdahale edici tutumun, kariyer kaygısı üzerindeki etkisinin bir kısmı kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin varlığı ve seri aracılık etkisi ile oluşmaktadır.

Kariyer kararlarını alma sürecinde ergene müdahale eden, kontrolcü veya otoriter ebeveynler, gencin kariyer keşif eylem ve tutumlarını engelleyerek, bilgi edinme sürecini olumsuz etkileyebilmektedir (Dietrich & Kracke, 2009). Bu keşif yetersizliklerinin nedenleri arasında çeşitli durumlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları müdahale edici ebeveynlerin, çocuklarının geleceği ve kariyerleri adına kararlar alması, yüksek beklentiler oluşturmaları, hatta bazen çocukları adına kariyer fuarlarına veya etkinliklerine katılması gibi eylemlerdir (Bradley-Geist & Olson-Buchanan, 2014). Bu durum ise ergenin kariyer keşiflerini olumsuz etkileyebilmektedir. Nitekim Cheung vd. (2014), otoriter ebeveynliğin kaygı üzerindeki olumsuz etkisinde, gençlerin kariyer hazırlıklarının yetersizliğinin aracı rolü olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, gençlerin akademik süreçlerine ilişkin yüksek beklentileri olan ebeveynlere sahip olmasının, bu alandaki performansının yetersiz olduğunu düşünmesini etkilediği, bunun ise kariyer karar verme güçlükleri adına önemli bir unsur olduğunu belirtilmektedir (Leung vd., 2011).

Sosyal bilişsel kuramda belirtildiği gibi, kişilerin yeterlik düzeylerinin düşük olması, kariyer kararlarında zorluk yaşamalarına ve karar almak yerine ertelemeyi seçmelerine neden olabilmektedir (Lent vd., 1994). Brown ve arkadaşlarının (2006), yaptığı araştırmada kişilerin sahip olduğu iş arama eylemleri ve öz-yeterliklerinin, bu kişilerin kariyerlerine dair edinecekleri sonuçlar açısından önemli bir ilişkisi olduğu belirtilmektedir. Benzer araştırmalarda da öz-yeterliğin sonuçlar ve sonuç beklentisi üzerindeki olumlu etkisi vurgulanmaktadır (Lent vd., 2019). Bir başka ifade ile bu durum ergenlerin iş, eğitim ve gelecek beklenti düzeylerini etkileyebilir (Aygün, 2021). Fakat gençler çevresindeki insanlardan geri bildirim alabilirse, kariyerlerine dair keşif ve planlama yapma konusunda aktif olursa, kariyer sıkıntılarının azalacağı (Creed vd., 2015), mesleki motivasyonlarının (Storme & Çelik, 2017) ve mesleki olgunluklarının artacağı belirtilmektedir (Karaca, 2019). Nitekim Karamenderes'in (2020) çalışması da müdahaleci ebeveynlik tutumuna sahip ergenlerin, yeterlik algısının, geleceğe dair beklentiler aracılığı ile kariyer karar verme güçlüğü üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu belirtmektedir.

Domene (2012), gençlerin kariyer keşfinin, mesleki öz-yeterlikleri aracılığı ile kariyer sonuç beklentileri için anlamlı etkisi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kişilerin kariyer keşif faaliyetleri için oldukça önemli proaktif kişilik özelliklerinin (Thompson, 2005), bireyin gelecekle ilgili olumsuz beklentileri ile olumlu (Nabi vd., 2010); karamsarlıkları ile negatif ilişkili olduğu belirtilmektedir (Mercan & Öztemel, 2023). Polat ve Özdemir'in (2020) sosyal bilişsel kariyer kuramı doğrultusunda yaptığı araştırmada, öğrencilerin öz-yeterlik inancı ve

algıladığı kariyer engellerinin, mesleki sonuç beklentisi için anlamlı yordayıcılar olduğu belirtilmektedir. Benzer bir araştırmada öğrencilerin mesleki sonuç beklentilerinin, kariyer kaygı düzeylerini negatif biçimde anlamlı olarak yordadığı da belirtilmektedir (Gönüllüoğlu & Çakmak, 2022). Olumlu gelecek zaman algısına sahip ergenler; hedeflerini, beklentilerini, motivasyonlarını güçlendirerek, eylemlerin hedeflerle örtüşme durumuna katkı sağlamaktadır. Bu durum ise nihayetinde, ergenlerin kaygılarını indirgemeye yardımcı olması ile açıklanabilir (Boo vd., 2021; Husman & Shell, 2008).

Yapılan araştırmalar ve sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin kuramsal bilgiler göz önüne alındığında, kariyer süreci açısından olumsuz bağlamsal bir unsur olarak değerlendirilen müdahale edici ebeveynliğin, ergenlerin kariyer kaygısına olan etkisi, bilişsel faktörlerden olan kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu sonuç beklentilerinin varlığı ile azalmaktadır. Böylece olumlu bilişsel kaynakların varlığının; müdahaleci tutuma sahip ebeveynleri olan ergenlerin, kariyer kaygıları üzerindeki olumsuz etkisinin azalması açısından önemli ve anlamlı unsurlar olduğu söylenebilmektedir.

İlgisiz Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Keşfi Öz-Yeterliği ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Bulgularda, ilgisiz ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünün bulunduğu dair hipotez doğrulanmaktadır^{H5}. Buna göre ebeveyn tutumlarından olan ilgisiz tutumun, kariyer kaygısı üzerindeki etkisinin bir kısmı, kariyer keşfi öz-yeterliği ve olumlu gelecek beklentisinin varlığı ve seri aracılık etkisi ile oluşmaktadır.

Ebeveynlerinin ilgisizliğinden yakınan ergenlerin; ebeveynlerini, fiziksel ihtiyaçlarını kısmen karşılayan ama akademik ve mesleki ihtiyaçları karşısında tepkisiz kalan kişiler olarak nitelendirdiği belirtilmektedir (Buthelezi vd., 2009). Oysaki ergenlik dönemi, mesleki karar verme sürecinde potansiyel zorlukların görülebildiği dönemlerdendir. Bu dönemde yapılması beklenen keşifler ve seçimler, ergenler için kaygı barındıran önemli durumlar arasındadır (Vignoli, 2015). Bu durum göz önüne alındığında kariyer sürecinde sosyal desteğinin olmaması, ergenlerin kariyer seçimlerine engel olan çevresel unsurlar arasında değerlendirilmektedir (Albert & Luzzo, 1990).

İlgisiz ya da ihmalkâr ebeveynlere sahip öğrencilerin, akademik başarıları ve öğrenme stratejilerinin sorunlu olabileceği belirtilmektedir (Chen, 2015). Bu durum, ergenlerin kariyer planlaması ve araştırması yaparken aile ortamını çevresel bir engel veya destek olarak

algılaması ile açıklanmaktadır (Hargrove vd., 2005). Ayrıca ebeveynleri kariyer gelişimlerine yeterince dahil olmayan gençlerin, kariyere dair motivasyonlarının azaldığı ve kariyer planlama faaliyetlerinin de geciktiği belirtilmektedir (Maite, 2006). Bir başka ifade ile ergenin kariyerine dair planları karşısında ilgi göstermeyen ebeveynler, ergenin keşif faaliyetlerinden vazgeçmesine neden olabilmektedir (Boerchi, 2018). Bu nedenle işlevsiz aile dinamiklerine sahip olmak, gencin mesleki arayış ve kariyer keşif eylemleri ile ilişkili öz-yeterlik becerilerini de olumsuz etkileyebilmektedir (Ryan vd., 1996). Benzer sonuçlar, risk altındaki ergenler içinde doğrulanmış olup, ebeveynler tarafından sağlanacak desteğin, ergenlerin kariyer planlama ve keşfetme eylemlerinde yardımcı olduğu açıklanmaktadır (Turner vd., 2003). Bu durum ise ergenlerin kariyer gelişim faaliyetlerine katılımı ile olumsuz ilişki içindedir (Maietta & College, 2013). Bir başka ifade ile kişilerin, kariyer keşfine ilişkin öz-yeterliliğinin yüksek olması, etkili bir biçimde kariyer keşifleri yapabilmesine ve beraberinde iş arayabilmeleri konusunda nitelikli eylemlerde bulunmaları açısından da merkezi bir role sahiptir (Brown vd., 2006).

Bireylerin öz-yeterliklerinin, olumlu sonuç beklentilerinin ve hedeflerine ulaşmak için yardımcı olan bağlamsal desteklerin varlığında, hedeflerinde ilerleme kaydedebildiği bilinmektedir (Lent & Brown, 2006, 2008). Bu çerçevede gençlerin öz-yeterlik ve sonuç beklentilerinin yüksek olması, öğrenilecek başarılı modellere sahip olmaktan ve görevler için uygun desteği görmekten kaynaklanmaktadır (Creed vd., 2013). Yapılan araştırmalarda, ergenlerin göreceği sosyal desteğin öz-yeterlikleri ve olumlu sonuç beklentileri ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmektedir (Gushue & Whitson, 2006). Ayrıca kariyer keşfinin de bireylerin gelecek yönelimleri ile pozitif ilişkiler içinde olduğu belirtilmektedir (Janeiro & Marques, 2010). Bu bulguyu destekler nitelikteki güncel bir araştırmada, öğrencilerin kariyer kararına ilişkin öz-yeterliklerinin, kariyer kararlılığı üzerindeki etkisini mesleki sonuç değişkeni aracılığıyla anlamlı bulunmuştur (Şen-Baz & Ulaş-Kılıç, 2023). Benzer şekilde ebeveynlerin, ergenlerin kariyerlerinden beklentilerinin; öz-yeterlikleri ve keşif eylemlerini yordadığı, bu durumun ise gelecek beklentileri ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Sawitri & vd., 2014). Ebeveynlerin bu süreçte ilgisiz kalması ise ilişkilerin olumsuzluğu için etkili bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Kim ve Lee (2019), sonuç beklentilerinin; öğrencilerin kariyer hedeflerinde yaşadığı tutarsızlıklar ve kariyer sıkıntıları arasında düzenleyici bir role sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, gençlerin sonuçlara dair olumlu bir bakış açısına sahip olmasının, kariyere dair sorunları engel olarak algılama durumunu azaltabileceği ve olumlu davranışlarda bulunma ihtimallerini

artırabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Böylece ergenlerin keşif öz-yeterliliğine sahip olmasının yanı sıra geleceğe dair olumlu bakabilmesinin, kariyere dair yaşayabileceği olumsuzluklar ve kariyer kaygısı açısından anlamlı ve olumlu yordayıcılar olduğu söylenebilir.

Sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin bilgiler ve yapılan araştırmalar dikkate alındığında, kişilerin kariyerine dair sonuçlarda bilişsel-bireysel varlıkların yanı sıra, çevresel koşulların varlığı da önemli bir yere sahiptir. İlgisiz ebeveynlerin, ergenlerin kariyer kaygısı için anlamlı bir çevresel unsur olduğu görülmektedir. Aynı zamanda kariyere dair keşif öz-yeterliliğinin, geleceğe dair beklentilerin varlığını anlamlı bir biçimde yordadığı, bu etkileşimlerin ise ergenlerin kariyer kaygıları üzerindeki olumsuz etkinin azalması açısından önemli ve anlamlı unsurlar olduğu söylenebilmektedir.

Destekleyici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Bulgularda, destekleyici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin seri aracılık rolünün bulunduğu dair hipotez doğrulanmaktadır^{H6}. Buna göre ebeveyn tutumlarından olan destekleyiciliğin, kariyer kaygısı üzerindeki etkisinde, kariyer kararsızlığı ile başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracılığı bulunmaktadır.

Ergenlik dönemin temel zorluklarından birisi olan kariyer kararsızlığı, bireysel ve çevresel faktörlerin tetikleyebileceği çatışma ve ikilemleri barındırdığı için stresli bir durum olarak kabul edilmektedir (Argyropoulou vd., 2007). Bireylerin karşılaştığı stresli olaylar karşısında, çevrenin oluşturduğu taleplerin üstesinden gelmek ve bu etkileri azaltmak veya tolere edebilmek için çeşitli başa çıkma stratejilerinin kullanıldığı belirtilmektedir (Folkman & Lazarus, 1980). Bu başa çıkma stillerinin kullanımında, birçok faktörün ve kişilik özelliğinin etkisi olduğu bilinirken (Stan, 2022; Yao vd., 2022), ebeveynlerden algılanan eğitsel ve mesleki desteğin etkisi de oldukça önemlidir (Turner vd., 2003). Bir başka ifade ile sosyal destek, bireylerin baş etme stratejilerini aktifleştirmesine yardımcı olarak, bireylerin karşılaştığı bağlamsal engellerin üstesinden gelebilme inançlarını destekleyebilmektedir (Dominguez, 2022). Nitekim Miles ve arkadaşları (2018), ergenlik döneminde destekleyici sosyal ilişkilere sahip olmanın, aktif başa çıkma becerilerini geliştirme noktasında bağlamsal katkı sağladığını ve kaygının oluşmaması adına koruyucu bir faktör olabileceğini belirtmektedir.

Destekleyici davranışları içeren demokratik tutuma sahip ebeveynleri olan çocukların, problem çözme becerilerinin de yüksek olduğu açıklanmaktadır (Kaya vd., 2012). Bu da

nihayetinde mutluluk seviyelerinin artması (Toker & Kalıpçı, 2021) ve gelecek kaygılarının azalması ile ilişkili bir faktör olarak yorumlanmaktadır (Büyüktopçu, 2017). Çünkü ebeveynlerinden destek gören ergenler, hedeflerine karşı daha motive olup, planlarını gerçekleştirebilmektedir. Benzer şekilde daha çok sorun odaklı başa çıkma stratejilerini kullanan ve sosyal destek arama eyleminde bulunan öğretmenlerin de duygusal olarak daha az tükendiği belirtilmektedir (Boujut vd., 2016).

Destekleyici ebeveynlere sahip ergenlerin, yeterlik algılarının ve gelecekle ilgili beklentilerinin olumlu, kariyer kararı verme güçlüklerinin ise olumsuz ilişki içinde olduğu belirtilmektedir (Karamenderes, 2020). Kişilerin olumsuz sonuçlar içeren durumlar karşısında sergileyeceği aktif başa çıkma tarzlarının, uzun vadeli gelecek zaman yönelimine sahip olmak ile olumlu ilişki içinde olduğu açıklanmaktadır (Sirois, 2014). Çünkü gelecek zaman perspektifi, gençlerin gerçekleştirmeyi planladığı fikirler ve projeler için bilişsel bir yapı olarak kabul edilmektedir (Blomgren vd, 2016). Benzer bir şekilde kişilerin geleceğe yönelik tutumlarının incelendiği bir araştırmada (Büyüktopçu, 2017), stresle başa çıkma tarzlarından kendine güvenen yapıda olmanın, bir başka ifade ile aktif başa çıkma stillerinin kullanmasının (Şahin & Durak, 1995), gelecek adına yapılacak planlılık açısından olumlu, gelecek kaygısı açısından ise olumsuz bir yordayıcı etkisinin olduğu belirtilmektedir.

Olumlu bir gelecek beklentisine sahip olan gençler, gelecek konusunda iyimser bir tutuma sahip olarak, geleceğe umutla bakabilmektedir (Çalışkan & Dilmaç, 2021; Toker & Kalıpçı, 2021). Çakır'ın (2020) yaptığı araştırmada, ergenlerin iyimserlik düzeyinin artmasının meslek seçimine dair kaygılarını olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bu durumu açıklar nitelikteki bir başka araştırmada, proaktif aktif başa çıkma becerilerinin kariyer planlılığı üzerinde doğrudan, işe dair umudun aracılığıyla ise dolaylı bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Wu & Shivy, 2007). Bu da kişinin amaçlarına ulaşmak için çabaladığı yolda daha olumlu ve azimli olmasına yardımcı olmaktadır (İmamoğlu & Güler-Edwards, 2007). Gençlerin geleceğe dair olumlu beklentilerinin, umut ve iyimserlik kavramları ile olan yakın ilişkisi değerlendirildiğinde, bu çalışmaların sonuçlarının yapılan araştırma ile benzer nitelikte olduğu söylenebilir. Bu durum, kişilerin problemleri çözmeye ilişkin algılarının ve başa çıkma becerilerinin olumlu olmasının, geleceğe dair olumlu beklentilere zemin hazırladığını açıklayabilir. Böylece bu değişkenlerin varlığı, yaşanabilecek kariyer kaygısı açısından anlamlı birer destekleyici olarak düşünülebilmektedir.

Yapılan alanyazın araştırması ve sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin bilgiler dikkate alındığında, kişilerin kariyerine dair süreç ve sonuçları, bilişsel-bireysel faktörlerin yanı sıra

olumlu bağlamsal katkıların varlığından da etkilenebilmektedir. Destekleyici ebeveynler, ergenlerin kariyer kaygısı için anlamlı bir çevresel yordayıcıdır. Ebeveynlerin ergeni desteklemesi ile kariyer kaygısı arasındaki ilişki, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerileri ve geleceğe dair olumlu beklentilerin varlığı ile daha da anlamlı hale gelebilmektedir. Ayrıca kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerileri, kişinin geleceğe dair beklentilerinin olumlu olmasını etkileyebilme durumu açısından anlamlı bir unsur olup, bu etkileşimler nihayetinde; ergenin kariyer seçimindeki kariyer kaygısının azalması için önemli birer faktördür.

Müdahale Edici Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Bulgularda, müdahale edici ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünün bulunduğu dair hipotez doğrulanmaktadır^{H7}. Buna göre ebeveyn tutumlarından olan müdahale ediciliğin, kariyer kaygısı üzerindeki etkisinin varlığında, kariyer kararsızlığı ile başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracılığı bulunmaktadır.

Ergenler, kariyere ve eğitsel alanlara dair ebeveyn beklentilerini karşılayabileceklerini hissederse, bu alanlarda karşılaştıkları sorunlara yönelik başa çıkma becerileri daha aktif olurken (Leung vd., 2011), ebeveynlerinin beklentilerini karşılayamayacağını düşünenlerin sorun yaşama riski yüksektir (Wang & Heppner, 2002). Çünkü müdahale edici ebeveynleri olan çocuklarda özerklikle ilgili sorunlar gelişebilmekte, bu da onların baş etme becerilerini ve cesaretlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Francis vd., 2020).

Uzun yıllar boyunca devam eden kariyer yolculuğunda, ebeveynler sistematik bir şekilde çocuğun veya ergenin çevresini keşfetmesine engelleyici davranarak, ona sorunlarıyla başa çıkabilecek yeterlikte olmadığını empoze ettiyse, ergenin geleceğine dair belirsiz olaylar karşısında da güçlü olması beklenmemektedir (Ryan vd., 1996). Çünkü başa çıkma becerileri, stresörlerin ve belirsizliklerin olumsuz etkilerini azaltabilen bir potansiyelle ilişkilidir (Sabina & Tindale, 2008). Bu nedenle aktif başa çıkma stratejilerini kullanan öğrencilerin, stres seviyelerinin daha az olduğu belirtilmektedir (Okoro, 2018).

Kişilerin baş etme mekanizmaları ile ilişkili problem çözme becerilerinin aynı zamanda, mesleki sonuç beklentileri açısından anlamlı bir yordayıcı olduğu açıklanmaktadır (Odacı vd., 2022). Olumlu gelecek beklentisine sahip ergenler ise iç kontrollerini sağlayarak, kararlarını daha uygun biçimde alabilmektedir (Çalışkan & Dilmaç, 2021). Bir başka ifade ile başa çıkma

yeterliği ve problem çözme davranışlarının, başarılı kariyer kararlarına katkıda bulunduğu (Chang, 2007) ve kariyer kaygısını azalttığı söylenebilir (Chen vd., 2023). Bu durumu destekleyen bir araştırmada; aktif başa çıkma stratejileri ile işe bağlılığın, iş yerinde canlılık ve katılımın ve yapılan işten memnun olmanın pozitif ilişkili olduğu belirtilmektedir (Pogere vd., 2019). Bu araştırmalar ışığında aktif başa çıkma stratejilerinin kullanımının, kişilerin hem şimdiki hem de gelecekteki memnuniyetini ve sonuç beklentilerini etkilediği söylenebilir (Dubey & Agarwal, 2007). Öte yandan bireye yönelik beklentilerin fazla olması, süreçte karşılaştığı zorluklarla başa çıkmak için yetersiz hissetme duygusu ve geleceğe yönelik olumsuz düşüncelerin varlığı ise, kariyere ve geleceğe dair yaşanan kaygıların sebepleri arasındadır (Cheung vd., 2014; Geylani & Çiriş-Yıldız, 2022).

Lent ve arkadaşlarının (2001), sosyal bilişsel kariyer kuramı bağlamında yaptığı araştırmada kişilerin algıladığı engellerin, alana özgü öz-yeterlik ve başa çıkmaya dair öz-yeterlik boyutlarını kapsayan genel öz-yeterlik becerilerini olumsuz olarak yordadığı görülmektedir. Ayrıca daha yüksek başa çıkma yeterliliğine sahip olmak, engelleri daha az, destekleri ve alana özgü öz-yeterliliği ise daha fazla algılamak ile ilişkilendirilmiştir. Bu beceriler ise nihayetinde, öğrencilerin sonuç beklentilerini etkileyerek ilgi ve seçimlerini yordamaktadır (Ran vd., 2023). Geleceğe dair zaman algısının ise öğrencilerin kariyer kaygıları ile negatif ilişki içinde olduğu belirtilmektedir (Priastanti & Pratitis, 2020). Bu gerekçelerle kariyere dair süreçleri lisede başarı ile geçirerek, geleceğe dair pozitif düşünceler içinde olan ergenlerin, daha az kariyer kaygısı hissedebileceği, bunun ise üniversite yıllarındaki kariyer süreci adına olumlu bir referans sunabileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmalar ve sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin kuramsal bilgilere göre kişilerin kariyer süreç ve sonuçları açısından olumsuz bir unsur olarak değerlendirilen müdahale edici ebeveynliğin, kariyer kaygısına olan etkisi, olumlu bilişsel faktörlerden olan kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin etkilerinin varlığı ile desteklenmektedir. Ebeveynlerin müdahale edici tutumu ile kariyer kaygısı arasındaki ilişki, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma becerileri ve geleceğe dair olumlu beklentilerin varlığı ile daha da anlamlı hale gelebilmektedir. Böylece kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentilerinin, müdahaleci tutuma sahip ebeveynleri olan ergenlerin, kariyer kaygıları üzerindeki olumsuz etkinin azalması açısından önemli ve anlamlı unsurlar olduğu söylenebilmektedir.

İlgisiz Ebeveyn Tutumu ve Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişkide, Kariyer Kararsızlığı ile Aktif Başa Çıkma ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Bulgularda, ilgisiz ebeveyn tutumu ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin aracı rolünün bulunduğu dair hipotez doğrulanmaktadır^{H8}. Buna göre ebeveyn tutumlarından olan ilgisiz tutumun, kariyer kaygısı üzerindeki etkisinin varlığında, kariyer kararsızlığı ile başa çıkma ve olumlu gelecek beklentisinin seri aracılığı bulunmaktadır.

Ergenler, kariyerleri için birtakım hazırlıklar yapmış olsa da sürekli değişkenlik gösteren işgücü dünyasında kariyer seçimlerinde kararsızlık hissedebilmektedir (Russo vd., 2023). Kariyere dair bu kararsızlıklar ise gençlerin, kariyer kaygısı üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Nalbantoğlu-Yılmaz & Çetin-Gündüz, 2018). Bu tür durumlarda ergenler etraflarındaki insanlardan sosyal anlamda destek görmek istemektedir. Bu durum insanların, biyo-psiko-sosyal yapıları nedeni ile sosyal destek aramaya yönelik doğal bir eğilime sahip olması ile açıklanabilir. Çünkü sosyal ve ilişkisel destek (Philips vd., 2001), kişilerin kariyer kararlarındaki ilerlemeler için araçsal kaynaklar sunmakta ve süreci kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle sosyal desteği düşük olan ya da hiç olmayan bireyler, depresif belirtileri veya kaygıyı yoğun düzeyde yaşayabilmektedir (Bukhari & Afzal, 2017; Dafaalla vd., 2016). Nitekim Akbaş ve Okutan (2020), demokratik ebeveyn tutumuna sahip ergenlerin, meslek seçimine ilişkin kariyer kaygısını, ilgisiz ebeveyn tutumuna sahip ergenlere kıyasla daha az hissettiklerini belirtmiştir. Bu durum sosyal desteğin, bireylerin karşılaştıkları baskılarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için sağladığı kaynakları açıklamaktadır (Lubis vd., 2022). Ergenlerin evlerinde ve okullarında gördüğü bağlamsal desteklerin, başa çıkma becerilerine giden yolda anlamlı etkisinin olduğu da yapılan çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Bu etkiler ise öğrencilerin kararsızlık durumları ile ilişkilendirilmektedir (Restubog vd., 2010).

Ebeveynlerin kariyer katılımının olmaması, kariyer uyumu için doğrudan olumsuz bir etkiye sahipken (Guan vd., 2014), algılanan desteğin kariyer uyumu üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir (Taş & Özmen, 2019). Kariyer uyum yeteneklerinin artması ise, ergenlerin olumlu gelecek beklentilerini artırabilmektedir (Cihan-Aksoy, 2022). Nitekim kariyer görevleriyle başa çıkma biçimlerinden adaptifliğin, gelecek yönelimli ve olumlu başarı inancı olan bireyler tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla bireylerin başa çıkma tarzlarındaki aktifliğin, onların olumlu gelecek beklentilerini etkilediği söylenebilir (Janeiro & Marques, 2010).

Kişilerin algıladığı içsel ve dışsal faktörlü kariyer engelleri ile sonuç beklentileri arasında başa çıkma becerilerinin aracı rolü olduğunu açıklayan çalışmada bu durumu desteklemektedir (Lamba, 2003). Benzer şekilde geleceğe dair olumlu bakmak ile pozitif ilişkiler içinde olan umudun, adaptif başa çıkma durumu ile olumlu, stres ile olumsuz ilişkiler içinde olduğu da belirtilmektedir (Macintyre vd., 2022). Ayrıca kariyerlerinde ilerleme yolundaki sorunların üstesinden gelebilme ve beklenmeyen değişimlere uyum sağlayabilme gibi konularda da olumsuz inançlara sahip olan bireylerin, kariyerlerinde kaygı yaşayabildiği belirtilmektedir (Gerçek, 2018). Kariyere dair kaygıların, karar verme sürecinin öncesindeki stres ve endişe duygularını içerdiği düşünüldüğünde (Boo vd., 2021), hem sorunlar karşısında aktif başa çıkma becerilerini kullanmak hem de gelecek için olumlu beklentilere sahip olmak kariyer kaygısı açısından önemlidir.

Alanyazındaki bu araştırmalar ve sosyal bilişsel kariyer kuramına ilişkin bilgiler dikkate alındığında, ergenlerin ilgisiz ebeveyn tutumuna sahip olması ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkinin, kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ve geleceğe dair olumlu beklentiler ile daha anlamlı hale geldiği söylenebilir. Ayrıca kariyer kararsızlığı ile aktif başa çıkma ergenin, olumlu gelecek beklentisini etkileyebilme durumu açısından anlamlı bir unsur olup, bu etkileşimler nihayetinde; ergenin kariyer seçimindeki kariyer kaygısının azalması için önemli birer faktördür.

Öneriler

Araştırmanın bu kısmında, kariyer kaygısının oluşmaması veya mevcut sorunların çözüme kavuşturulmasına yardımcı olabilecek çeşitli öneriler bulunmaktadır. Bu öneriler hem araştırmaları ile alanyazına katkı sağlayacak araştırmacılar adına hem de sahada görev alan konu uzmanlarına yönelik oluşturulmuştur.

Gelecekte Çalışma Yapacak Araştırmacılar İçin Öneriler

Çalışmada sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından incelenen kariyer kaygısına ilişkin yapısal eşitlik modeli; lise öğrencileri dışında ilköğretim öğrencileri, üniversite öğrencileri, lisansüstü öğrenciler veya mezun öğrencileri içeren örneklem grupları açısından da sınanabilir.

Kariyer kaygı seviyesi yüksek olan öğrencilerin; öz-yeterliklerini, kararsızlıkla aktif başa çıkma becerilerini ve geleceğe dair olumlu bakma becerilerini destekleyecek psiko-eğitim programları düzenlenebilir.

Araştırmada kariyer kaygısını etkileyen bağlamsal değişkenler ebeveyn tutumları açısından incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda bu bağlamsal unsurlar genişletilerek, ebeveynlerin dışında, öğretmen ve arkadaş grupları açısından da incelemeler yapılabilir.

Bu araştırma Erzurum il merkezindeki öğrencilerin katılımı ve görüşleri ile sınırlıdır. Yaşanılan coğrafyanın, bireylerin duygu ve düşüncelerini etkilediği düşünüldüğünde, Türkiye'nin farklı bölgelerinde de kariyer kaygısına dair geniş perspektifli çalışmalar yapılabilir.

Mevcut araştırmada kariyer kaygısı ve ebeveyn tutumları, destekleyici, müdahaleci ve ilgisiz tutumlar açısından incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda bu tutumların yanı sıra ebeveynlere ilişkin demografik değişkenler de sıranabilir.

Bu araştırmada kariyer kaygısı, sosyal bilişsel kariyer kuramı bağlamında incelenmiş olup, değişkenler ebeveyn tutumları, kariyer keşfi öz-yeterliği, başa çıkma durumu ve olumlu gelecek beklentileri ile sınırlandırılmıştır. Gelecekteki araştırmalarda bu değişkenleri kuramsal açıdan destekleyecek yeni değişkenler kullanılabilir.

Araştırmada lise son sınıf öğrencilerinin, kariyer kaygıları kesitsel araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Gelecekteki araştırmalarda öğrencilerin kariyer kaygısını incelemek adına boylamsal, karma ya da deneysel yöntemler kullanılabilir. Ayrıca kariyer kaygısını etkileyen kavramlar meta analiz araştırmaları aracılığı ile detaylı biçimde incelenerek, bu sorun açısından etkili olabilecek diğer faktörler de incelenebilir. Böylece kariyer kaygısının gelişimine dair genel bir görüş elde edilerek sorunun gelişmemesi adına önleyici, mevcut sorunların çözüme kavuşması adına ise müdahale edici programlar tasarlanabilir.

Araştırmada kariyer kaygısı, lise eğitimine devam eden 12. sınıf öğrencileri açısından incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda liseli ergenlerin kariyer kaygı düzeyleri farklı sınıf düzeyleri açısından incelenerek, karşılaştırmalar yapılabilir.

Bu araştırmada kariyer kaygısı, güncel kariyer kuramlarından olan sosyal bilişsel kariyer kuramı bağlamında incelenmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, kariyer kaygısı farklı kuramsal bakış açıları ile incelenebilir.

Konu Uzmanlarına Yönelik Öneriler

Kariyere dair süreçlere ne kadar erken müdahale edilirse, ileri yaşlarda sorun çıkma ihtimali o kadar azalabilir. Bu nedenle kariyer kaygısı ve kararsızlıkların oluşmaması adına, üniversitelerin bazılarında seçmeli ders olarak okutulan kariyer planlama dersi, ilk ve orta

dereceli okulların müfredatına dahil edilebilir. Böylece hem önleyici çalışmalar yapılabilir hem de öğrencilerin yaşadığı sorunların azaltılması amaçlanarak, mevcut sorunlarında rehber öğretmenleri eşliğinde çözülmesi beklenebilir.

Öğrencilere sunulan kariyer danışmanlığı sürecinde yaşanacak olumsuz durumların çözülebilmesi adına, ebeveynlerin de yararlanabileceği çeşitli rehberlik çalışmaları hazırlanabilir. Ebeveynlerin bu konuya dair farkındalıklarını yükseltmek adına sunulacak hizmetlerin, sistematik seminerler, paneller veya eğitim programları yardımıyla oluşturulması planlanabilir.

Bu araştırmada ergenlerin kariyer kaygısının yordayıcıları olarak ebeveyn tutumları, kariyer keşfi öz-yeterliği, başa çıkma durumu ve olumlu gelecek beklentilerinin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle kaygılı ergenlere yapılacak müdahale programlarında, bu özelliklerin tamamı çalışmalara dahil edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, M. G. (2019). *Lise öğrencilerinin kariyer kaygısı üzerine bir araştırma: Antalya ili örneği* (Tez No. 569013) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi-Sakarya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akbaş, M. G., & Okutan, E. (2020). Lise öğrencilerinin kariyer kaygısına yönelik alan araştırması: Antalya ili örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 158-187.
- Akıncı, A. Y. (2022). Anadolu Lisesi öğrencilerinin yirmi birinci yüzyıl becerileri ve kariyer kaygısı. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(57), 1338-1345. <http://dx.doi.org/10.29228/JO>
- Akkoç, F. F. (2009). *Lise öğrencilerinin kariyer düşüncelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi*. (Tez No.239323) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akpolat, T. (2022). Öğretmen adaylarının umut düzeylerinin atanamama kaygısına etkisinde sosyal güven ve memnuniyetin aracı etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 5(1), 1-18. <http://doi.org/10.33400/kuje.953838>
- Aktaş, A. (2018). *Lise öğrencilerinin kariyer hedeflerinde aile etkisi ve akılcı olmayan inançların rolü* (Tez No. 516454) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ali, S. R., McWhirter, E. H., & Chronister, K. M. (2005). Self-efficacy and vocational outcome expectations for adolescents of lower socioeconomic status: A pilot study. *Journal of career assessment*, 13(1), 40-58.
- Altun-Çoğalan, D. (2019). *Lise öğrencilerinin kariyer gelişiminde aile etkisi ve algılanan anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 579143) [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi-Ordu]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Amundson, N. E., & Penner, K. (1998). Parent involved career exploration. *The Career Development Quarterly*, 47(2), 135-144. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1998.tb00547.x>
- Argyropoulou, E. P., Sidiropoulou-Dimakakou, D., & Besevegis, E. G. (2007). Generalized self-efficacy, coping, career indecision, and vocational choices of senior high school students in Greece: Implications for career guidance practitioners. *Journal of Career Development*, 33, 316-337. <https://doi.org/10.1177/0894845307300412>
- Arslan, A., Yener, S., & Eroglu, M. (2022). Career indecision among Turkish female high school students: The effect of parenting and societal norms. *Current Psychology*, 1-17.
- Arslansan, R. (2022). *Lise öğrencilerinde gelecek beklentisinin mesleki olgunluk ve algılanan sosyal destek açısından incelenmesi* (Tez No. 774593) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi-Konya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi
- Atik, G., & Yalçın, İ. (2010). Counseling needs of educational sciences students at the Ankara University. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1520-1526.
- Atli, A. (2017). Five-factor personality traits as predictor of career maturity. *Eurasian Journal of Educational Research*, 68, 151-165.
- Atli, A., & Gür, S. H. (2019). Lise öğrencilerinin meslek tercihleri ve bu tercihlerine etki eden faktörler. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 32-53.

- Aydın, O., & Çiftel, N. (2013). Ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin akademik ve mesleki gelecek kaygılarının incelenmesi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 129-166.
- Aygün, M. (2020). Spor lisesi ve düz lise öğrencilerinin kariyer kaygısı ve bilinçli farkındalıklarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(4), 90-100.
- Aygün, N. (2021). *Algılanan ebeveyn tutumları ile ergenlerin gelecek beklentileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Tez No. 680783) [Yüksek lisans tezi, Biruni Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ayoğul, H. & Baraz, A. B. (2020). Kadın çalışanların kariyer engelleri: Eskişehir'de bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 13-27.
- Bahadır, Y., & Sürücü, A. (2018). Lise öğrencilerinin anne baba tutumlarının kariyer kararı yetkinlik beklentisini yordayıcı gücü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2444-2461
- Bakır, V. & Büyükgöze-Kavas, A. (2021). Çocukların kariyer gelişiminde ebeveyn desteği ve sosyo-demografik özelliklerin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 119-136. <https://doi.org/10.53444/deubefd.780311>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive perspective*. Princeton-Hall.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2(1), 21-41.
- Barlow, D. H. (2002). *Anxiety and its disorders*. Guilford Press.
- Bartel, V. B. (2010). Home and school factors impacting parental involvement in a title I elementary school. *Journal of Research in Childhood Education*, 24, 209-228. <https://doi.org/10.1080/02568543.2010.487401>
- Basmacı, G., Tektaş, M., Tektaş, N. & Ceviz N. Ö. (2017). Kaygı düzeylerini etkileyen faktörler: Önlisans öğrencileri ve mezunları üzerine bir araştırma. *Istanbul Journal of Social Sciences*, 18, 69-85.
- Baş, N. & Altun, F. (2020). Ortaokul öğrencilerindeki gelecek beklentilerinin açıklanmasında okula bağlılık, okul yaşam kalitesi ve akademik başarının rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 197-213.
- Bell, D. C. (2008). *Constructing social theory*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Betz, N., & Voyten, K. K. (1997). Efficacy and outcome expectation influence career exploration. *Career Development Quarterly*, 46, 197-189.
- Bi, X., & Wang, S. (2023). The relationship between family communication quality and the career maturity of adolescents: The role of time perspective. *Psychology Research and Behavior Management*, (16), 3385-3398.
- Bilgin, M. (2000). Üniversite öğrencilerinin sorunları ile değerleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 18-25. <https://doi.org/10.17679/iuef.10643>
- Bilgiz-Öztürk, Ş., & Doğanülkü, H. A. (2023). The mediating role of perceived social support in the relationship between university students' perfectionism and career

- stress. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 52(2), 556-580. <https://doi.org/10.14812/cuefd.1195619>
- Bilgiz-Öztürk, Ş., & Karabacak-Çelik, A. (2023). Hope and career regret: Mediator role of career adaptability and career construction. *The Career Development Quarterly*, 71(4), 267-283. <https://doi.org/10.1002/cdq.12337>
- Blomgren, A. S., Svahn, K., Åström, E., & Rönnlund, M. (2016). Coping strategies in late adolescence: Relationships to parental attachment and time perspective. *The Journal of Genetic Psychology*, 177(3), 85-96. <https://doi.org/10.1080/00221325.2016.1178101>
- Boo, S., Wang, C., & Kim, M. (2021). Career adaptability, future time perspective, and career anxiety among undergraduate students: A cross-national comparison. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29, 100328.
- Boujut, E., Dean, A., Grouselle, A., & Cappe, E. (2016). Comparative study of teachers in regular schools and teachers in specialized schools in France, working with students with an autism spectrum disorder: Stress, social support, coping strategies and burnout. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(9), 2874-2889. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2833-2>.
- Bozgeyikli, H., Görgülü, Z., & Boğazlıyan, E. E., (2022). *I am afraid of not joblessness but working a job that I do not like: Investigation of youth employment anxiety*. 23. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi (pp.57-59). İstanbul, Turkey
- Bradley-Geist, J. C., & Olson-Buchanan, J. B. (2014). Helicopter parents: An examination of the correlates of over-parenting of college students. *Education Training*, 56(4), 314-328.
- Brown, D. J., Cober, R. T., Kane, K., Levy, P. E., & Shalhoop, J. (2006). Proactive personality and the successful job search: A field investigation with college graduates. *Journal of Applied Psychology*, 91(3), 717-726. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.91.3.717>
- Bölükbaş, N. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin meslek seçimi ve etkileyen faktörler. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 10-17.
- Bukhari, S. R., & Afzal, F. (2017). Perceived social support predicts psychological problems among university student. *The International Journal of Indian Psychology*, 4 (2), 18-27.
- Bullock-Yowell, E., Reed, C. A., Mohn, R. S., Galles, J., Peterson, G. W., & Reardon, R. C. (2015). Neuroticism, negative thinking, and coping with respect to career decision state. *The Career Development Quarterly*, 63(4), 333-347.
- Burdenski, T., (2000). Evaluating univariate, bivariate, and multivariate normality using graphical and statistical procedures. *Multiple Linear Regression Viewpoints*, (26)2, 16-21.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri* (İ.D. Erguvan-Sarioğlu, çev.) Kaknüs.
- Buthlezi, T., Alexander, D., & Seabi, J. (2009). Adolescents' perceived career challenges and needs in a disadvantaged context in South Africa from a social cognitive career theoretical perspective. *South African Journal of Higher Education*, 23(3), 505-520. <https://doi.org/10.4314/sajhe.v23i3.51033>

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. baskı). Pegem Akademi
- Büyüktopçu, U. K. (2017). *Üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumlarının incelenmesi* (Tez No. 468260) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Boerchi, D., I'Urso, G. & Pace, U. (2019). The mediating role of students' perception of parental behaviours between parental attachment and school choice exploration. *Journal of Child and Family Studies*, 28(12), 3499-3507.
- Boerchi, D. & Tagliabue, S. (2018). Assessing students' perception of parental career-related support: Development of a new scale and a new taxonomy. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 1-21.
- Brown, S. I., & Lent, R. W. (1996). A social cognitive framework for career choice counseling. *The Career Development Quarterly*, 44, 354– 366.
- Brown, S.D., Lamp, K., Telander, K., & Hacker, J. (2013). Career development as prevention: Toward a social cognitive model of vocational hope. In E. M. Vera (Ed.), *The Oxford handbook of prevention in counseling psychology*. (pp. 374392). New York: Oxford University Press.
- Bryant, B., K., Zvonkovic, A. M. & Reynolds, P. (2006). Parenting in relation to child and adolescent vocational development. *Journal of Vocational Behavior*, 69, 149-175.
- Büyükgöze-Kavas, A. (2012). Kariyer karar ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 159-168
- Büyükgözeavas, A. (2011). *Testing a model of career indecision among university students based on social cognitive career theory* (Tez No. 300766) [Doktora tezi, Middle East Technical University- Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Campagna, C. G., & Curtis, G. J. (2007). So worried I don't know what to be: Anxiety is associated with increased career indecision and reduced career certainty. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 17(1), 91– 96. <https://doi.org/10.1375/ajgc.17.1.91>.
- Carr, V. M., Francis, A.P. & Wieth, M. B. (2021). The relationship between helicopter parenting and fear of negative evaluation in college students. *Journal of Child and Family Studies*, 30, 1910–1919. <https://doi.org/10.1007/s10826-021-01999-z>
- Casas Moreno, Y., & Blanco Blanco, Á. (2017). Testing Social Cognitive Career Theory in Colombian adolescent secondary students: A study in the field of mathematics and science. *Revista Complutense de Educación*, 28(4), 1173-1192
- Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S., & Hawkins, J. I. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 98–124. <https://doi.org/10.1177/0002716203260102>
- Cenkseven-Önder, F., Kırdök, O., & Işık, E. (2010). High school students career Decision-making pattern across parenting styles and parental attachment levels. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 8(1), 263-280.

- Chang, Y. (2007). *Examining the relationships among dysfunctional beliefs, career anxiety, coping styles and career indecision using a cognitive behavioral theory approach* (Doctoral dissertation, Purdue University-Indiana).
- Chartrand, J. M., Robbins, S. B., Morrill, W. H., & Boggs, K. (1990). Development and validation of the Career Factors Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 37(4), 491.
- Chen, C., C., & Hung, C., H. (2023). A Man who knows what he wants-the moderation effects of professional identity on career self-efficacy, outcome expectation, learning burnout, and career hope in preservice teachers. *Journal of Research in Education Sciences*, 68(1), 1-33. [https://doi.org/10.6209/JORIES.202303_68\(1\).0001](https://doi.org/10.6209/JORIES.202303_68(1).0001)
- Chen, M., Liang, Y.Y., Kou, H. (2023). A study on the effect of psychological resilience on career decision-making anxiety of chinese normal university graduating students: Mediating effect of coping styles. *Korean Association for Learner-Centered Curriculum and Instruction*, 23(20), 437-454. <https://doi.org/10.22251/jlcci.2023.23.20.437>
- Chen, Z., & Solberg, V. S. H. (2018). Pathways from caring and engaging adults to youth vocational identity: The mediational roles of career search self-efficacy and goal capacity. *Youth & Society*, 50(6), 780. <https://doi.org/10.1177/0044118X17725459>
- Chen, S., Xue, Y., Chen, H., Ling, H., Wu, J., & Gu, X. (2021). Making a commitment to your future: investigating the effect of career exploration and career decision-making self-efficacy on the relationship between career concern and career commitment. *Sustainability*, 13(22), 12816.
- Cheung, C. K., Cheung, H. Y., & Wu, J. (2014). Career unreadiness in relation to anxiety and authoritarian parenting among undergraduates. *International Journal of Adolescence and Youth*, 19(3), 336-349.
- Choi, M. K. (2003). Symptoms, depression, and coping behaviors of university students. *Taehan Kanho Hakhoe Chi*, 33(3), 433-439.
- Cırcır, O., Gönültaş, O., Uzun, K., & Tagay, O. (2023). The predictive role of hope, self-efficacy and self-esteem on adolescents' career anxiety. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 52(2), 644-666. <https://doi.org/10.14812/cuefd.1291825>
- Cihan-Aksoy, S. (2022). *Spor lisesi öğrencilerinde kariyer uyum yeteneği ve olumlu gelecek beklentisi* (Tez No. 764454) [Yüksek lisans tezi, Trabzon Üniversitesi-Trabzon]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ciminli, A. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinin kariyer kaygısının yordayıcıları olarak mükemmeliyetçilik ve meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançlar. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 35-43. <https://doi.org/10.17556/erziefd.1163647>
- Coolidge, F. L., Segal, D. L., Hook, J. N., & Stewart, S. (2000). Personality disorders and coping among anxious older adults. *Journal of Anxiety Disorders*, 14(2), 157-172.
- Constantine, M. G., Kindaichi, M. M., & Miville, M. L. (2007). Factors influencing the educational and vocational transitions of Black and Latino high school students. *Professional School Counseling*, 10, 261-265.
- Constantine, M. G., Wallace, B. C., Kinlaichi, M. M. (2005). Examining contextual factors in the career Decision status of African American Adolescents. *Journal of Career Assessment*, 13, 307-319.

- Creed, P. A., Buys, N., Tilbury, C. & Crawford, M. (2013), The relationship between goal orientation and career striving in young adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(7), 1480-1490.
- Creed, P. A., Hood, M., Praskova, A., Makransky, G. (2016). The career distress scale: Using Rasch measurement theory to evaluate a brief measure of career distress. *Journal of Career Assessment*, 24, 732–746.
- Creed, P., Prideaux, L. A., & Patton, W. (2005). Antecedents and consequences of career decisional states in adolescence. *Journal of Vocational Behavior*, 67(3), 397-412. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.08.008>
- Creed, P., Patton, W., & Prideaux, L. A. (2006). Causal relationship between career indecision and career decision-making self-efficacy: A longitudinal cross-lagged analysis. *Journal of Career Development*, 33(1), 47-65.
- Creed, P. A., Wamelink, T., & Hu, S. (2015). Antecedents and consequences to perceived career goal-progress discrepancies. *Journal of Vocational Behavior*, 87, 43-53.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.
- Creswell, J. W. (2011). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed). Pearson Press.
- Crites, J. O. (1969). *Vocational psychology the study of vocational behavior and dev*. McGraw-Hill.
- Crowley, J. L., & High, A. C. (2018). Parents' information seeking during adolescent career Development: A test of the theory of motivated information management. *Journal of Applied Communication Research*, 46(3), 348-367.
- Çağlayan-Tunç, A., Karaçam, A., & Özdemir, A. S. (2022). Özel yetenek sınavına giren bireylerin gelecek zaman algısı ve kariyer kaygısı düzeylerinin incelenmesi. *Farmasötik Negatif Sonuçlar Dergisi*, 2072-2077. <https://doi.org/10.47750/pnr.2022.13.S08.257>
- Çakır, Ö. (2020). Kariyer kaygısı ve iyimserlik-kötümserlik ilişkisi: Lise öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(72), 763-771.
- Çalı, O., & Doğar, Y. (2021). Spor lisesi öğrencilerinin kariyer kaygılarının incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 81-93.
- Çalışkan, S. & Dilmaç, B. (2021). Ergenlerin sahip olduğu gelecek beklenti, umut ve psikolojik iyi oluş arasındaki yordayıcı ilişkiler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 131-143.
- Çarkıt, E. (2022). *Kariyer distresi ve yaşam doyumunun sosyal bilişsel yordayıcıları: İyi oluş modelini test etme* (Tez No. 772580) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çınar, Ç. (2011). *Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçimi kararlarında benlik algısının önemi* (Tez No. 296663) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çiçek, M. (2022). *Spor lisesi öğrencilerinin mesleki gelişim süreçlerinde yaşadıkları kariyer kaygılarıyla aile desteği arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 713654) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi-Elazığ]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Çivilidağ, A. & Durmaz, Ş. (2021). Kariyer danışmanlığı. *Ergenlerde kariyer danışmanlığı* içinde (ss. 137-177). Nobel.
- Çoğalan, Y., & Yazıcı, H. (2022). Lise öğrencilerinin özgüvenleri, kariyer denetim odakları ve kariyer kaygıları arasındaki ilişki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 152-165. <https://doi.org/10.17755/esosler.941314>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamalar*. (2. baskı). Pegem.
- Çuhadar, A., Demirel, M., Er, Y., & Serdar, E. (2019). Lise öğrencilerinde boş zaman yönetimi ve gelecek beklentisi ilişkisi. *Journal of International Social Research*, 12(66), 1498–1505.
- Dafaalla, M., Farah, A., Bashir, S., Khalil, A., Abdulhamid, R., Mokhtar, M., & Abdalrahman, I. (2016). Depression, anxiety, and stress in Sudanese medical students: A cross sectional study on role of quality of life and social support. *American Journal of Educational Research*, 26(13), 937–942. <https://doi.org/10.12691/education-4-13-4>.
- Daniels, L. M., Clifton, R. A., Perry, R. P., Mandzuk, I., & Hall, N. C. (2006). Student teachers' competence and career certainty: The effects of career anxiety and perceived control. *Social Psychology of Education*, 9(4), 405-423. <https://doi.org/10.1007/s11218-006-9000-0>
- Daniels, L. M., Stewart, T. L., Stupnisky, R. H., Perry, R. P., & LoVerso, T. (2011). Relieving career anxiety and indecision: The role of undergraduate students' perceived control and faculty affiliations. *Social Psychology of Education*, 14(3), 409-426. <https://doi.org/10.1007/s11218-010-9151-x>
- Değirmencioğlu, L. (2022). Career anxiety of fine arts high school students: a case study (Kayseri fine arts high school). *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 20, 2417-2453. <https://doi.org/10.35826/ijetsar.548>.
- Demir, A. (2020). Aşırı ebeveynlik, ençoklamacı karar verme eğilimleri ve kariyer kararsızlığı ilişkisi: Sinop örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(25), 1-14.
- Demirtaş, A. S., & Kara, A. (2022). Career adaptability and unemployment anxiety in Turkish senior undergraduate students: The mediating role of career stress. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 12(64), 19-33.
- Diaz, K., & Murguia, E. (2015). The philosophical foundations of cognitive behavioral therapy: Stoicism, Buddhism, Taoism, and Existentialism. *Journal of Evidence-Based Psychotherapies*, 15(1), 39-52.
- Dickinson, J., & Tokar, D. M. (2004). Structural and discriminant validity of the career factors inventory. *Journal of Vocational Behavior*, 65, 239 –254.
- Dietrich, J., & Kracke, B. (2009). Career-specific parental behaviors in adolescents' development. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 109-119.
- Doğan, A., & Üstün, K. (2015). Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin meslek edinme kaygısı üzerine nitel bir çalışma. *Turkish Studies* 10(4), 421- 442.
- Domene, J. F. (2012). Calling and career outcome expectations: The mediating role of self-efficacy. *Journal of Career Assessment*, 20(3), 281-292.

- Domene, J. F., Socholotiuk, K. D., & Woitowicz, L. A. (2011). Academic motivation in post-secondary students: Effects of career outcome expectations and type of aspiration. *Canadian Journal of Education*, 34(1), 99-127.
- Dubey, A., & Agarwal, A. (2007). Coping strategies and life satisfaction: Chronically ill patients' perspectives. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 33(2), 161-168.
- Dugas, M. J., Schwartz, A. & Francis K. (2004). Intolerance of uncertainty, worry, and depression. *Cognitive Therapy and Research*, 28(6), 835-842.
- Dursun, A., & Kara, A. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcısı olarak kariyer kararı yetkinlik beklentisi ve kariyer seçiminde aile etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(1), 39-55.
- Dusek, J. B., & Danko, M. (1994). Adolescent coping styles and perceptions of parental child rearing. *Journal of Adolescent Research*, 9(4), 412-426.
- Elfina, M. L., & Andriany, D. (2023). Relationship between career self-efficacy and future career anxiety among Indonesian fresh graduates during the pandemic. *Jurnal Kajian Bimbingan dan Konseling*, 8(1), 24-32. <https://doi.org/10.17977/um001v8i12023p24-32>
- Ehtiyar, R. V., Ersoy, A., Akgün, A., & Karapınar, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutum ve olumlu gelecek beklentilerinin psikolojik iyilik halleri üzerindeki etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(2), 251-262.
- El-Hassan, K. & Ghalayini, N. (2020). Parental attachment bonds, dysfunctional career thoughts and career exploration as predictors of career decision-making self-efficacy of grade 11 students. *British Journal of Guidance & Counselling*, 48(5), 597-610. <https://doi.org/10.1080/03069885.2019.1645296>
- Erdurcan, S., & Kırdök, O. (2017). Mesleki karar pişmanlığı ölçeği: Adaptasyon, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1140-1150. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.330880>
- Erol, E., & Özdemir, Y. (2019). *Kariyer seçim kuramlarına ilişkin genel bir çerçeve*. Eğitim.
- Ergün, A. (2019). Sosyal bilişsel kariyer kuramı açısından Stem kariyer ilgisine cinsiyetin etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 1284-1311.
- Erus, S. M. & Zeren, Ş. G. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik kariyer uyumları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 657-668. <https://doi.org/10.5961/jhes.2017.242>
- Eryılmaz, A., & Mutlu, T. (2017). Yaşam boyu gelişim yaklaşımı perspektifinden kariyer gelişimi ve ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 227-249. <https://doi.org/10.18863/pgy.281802>
- Eysenck, H. J. (1990). Biological dimensions of personality. In L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 244-276). Guilford Press.
- Ezeofor, I., Lent, R. W., & Moturu, B. P. (2022). Test of a social cognitive model of restorative well-being: Application to International Students. *Journal of Prevention and Health Promotion*, 3(4), 468-494. <https://doi.org/10.1177/26320770221097627>
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.G., & Buchner, A. (2007). G* Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39(2), 175-191. <https://doi.org/10.3758/BF03193146>

- Ferrari L., Nota L., Soresi S. (2010). Time perspective and indecision in young and older adolescents. *British Journal of Guidance & Counselling*, 38(1), 61-82. <https://doi.org/10.1080/03069880903408612>
- Ferry, T. R., Fouad, N. A., & Smith, P. L. (2000). The role of family context in a social cognitive model for career-related choice behavior: A math and science perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 57(3), 348-364. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1999.1743>
- Fidan, V. (2019). *Meslek seçiminde kariyer karar verme zorlukları: izmir ilindeki denizcilik meslek liseleri ile diğer liselerdeki son sınıf öğrencileri üzerine bir araştırma* (Tez No. 551051) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). Sage Publications.
- Fiorini, M. C., Mor'e, C. L. O. O., & Bardagi, M. P. (2017). Family and young adults' Career Development in the Brazilian context: Integrative review. *Revista Brasileira de Orientac, a~o Profissional*, 18, 43–55. <https://doi.org/10.26707/1984-7270/2017v18n1p43>
- Flower, A. T. (2021). *The effects of helicopter parenting in emerging adulthood: An investigation of the roles of involvement and perceived intrusiveness* [Honor Thesis, Dayton University, Ohio]. https://ecommons.udayton.edu/uhp_theses
- Fluharty, M., Bu, F., Steptoe, A., & Fancourt, D. (2021). Coping strategies and mental health trajectories during the first 21 weeks of COVID-19 lockdown in the United Kingdom. *Social Science & Medicine* (1982), 279, 113958. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.113958>
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 219-239.
- Fouad, N. A., Cotter, E. W., Fitzpatrick, M. E., Kantamneni, N., Carter, L., & Bernfell, S. (2010). Development and validation of the family influence scale. *Journal of Career Assessment*, 18(3), 276–291.
- Fouad, N. A., Kantamneni, N., Smothers, M. K., Chen, Y. L., Fitzpatrick, M. E., & Terry, S. (2008). Asian American career Development: A qualitative analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 43-59.
- Fort, D., & Murariu, A. (2018). The paths between gender, barriers, social support, coping efficacy and vocational indecision. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 18, 241-256.
- Fuqua, I. R., Seaworth, T.B., & Newman, J. L. (1987). The relationship of career in decision and anxiety: A multivariate examination. *Journal of Vocational Behavior*, 30, 175-186.
- Francis, A. P., Drake, N., Chen, M., & Young, L. (2020). Reduced gritty perseverance partially explains the relationship between overinvolved parenting and stress in physician assistant graduate students. *The Journal of Physician Assistant Education*, 31(3), 150-154.
- Franco, M., Hsiao, YS., Gnika, P.B., & Ashby, J. S. (2019). Acculturative stress, social support, and career outcome expectations among international students. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 19, 275–291 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10775-018-9380-7>

- Froiland, J. M. (2011). Parental autonomy support and student learning goals: A preliminary examination of an intrinsic motivation intervention. *Child and Youth Care Forum*, 40, 135–149. <https://doi.org/10.1007/s10566-010-9126-2>.
- Froiland, J. M., Peterson, A., & Davison, M. L. (2013). The long-term effects of early parent involvement and parent expectation in the USA. *School Psychology International*, 34, 33–50. <https://doi.org/10.1177/0143034312454361>.
- Gamboa, V., Paixao, M. P., & Ie Jesus, S. N. (2013). Internship quality predicts career exploration of high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 83(1), 78-87.
- Garcia, P. R. J. M., Restubog, S. L. I., Borlia, P., Borlia, S., & Roxas, R. E. O. (2015). Career optimism: The roles of contextual support and career decision-making self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 10-18.
- Gati, I., Krausz, M., & Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision-making. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 510-526.
- Gati, I., & Tal, S. (2008). Decision-making models and career guidance. In J. A. Athanasou & R. V. Esbroeck (Eds.), *International handbook of career guidance*, (pp. 157-187), Springer.
- Gati, I. & Saka, N. (2001). Career-related decision-making difficulties of high-school students. *Journal of Counseling and Development*, 79(3), 331-340. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2001.tb01978.x>
- Gay, L. R, Mills, G. E. & Airasian, P. (2012). *Educational research: Competencies for analysis and applications*. (11th ed.). Pearson Education
- Gençtan, E. (2015). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar* (13. baskı). Remzi.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.). Pearson.
- Gerçek M., (2018). Mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasındaki ilişkiler: Öğretmen adayları açısından bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 297-312.
- Germeijs, V., & Verschueren, K. (2007). High school students' career decision-making process: Consequences for choice implementation in higher education. *Journal of Vocational Behavior*, 70(2), 223-241.
- Germeijs, V., Verschueren, K., & Soenens, B. (2006). Indecisiveness and high school students' career decision-making process: Longitudinal associations and the mediational role of anxiety. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 397-410. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.4.397>
- Geylani, M., & Çiriş-Yıldız, C. (2022). Üniversite öğrencilerinde gelecek kaygısı ölçeği' nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 10 (1), 284-300. <https://doi.org/10.33715/inonusaglik.1011330>
- Gibbons, M. M., & Shoffner, M. F. (2004). Prospective first-generation college students: Meeting their needs through social cognitive career theory. *Professional School Counseling*, 8(1), 91-97.
- Gibson, D. E. (2004). Role models in career development: New directions for theory and research. *Journal of Vocational Behavior*, 65, 134-156.

- Glass, R., Prichard, J., Lafortune, A., & Schwab, N. (2013). The influence of personality and facebook use on student academic performance. *Issues in Information Systems*, 14(2), 119-126.
- Gönüllüoğlu, S. & Çakmak, D. (2022). Mesleki sonuç beklenti düzeyi ile kariyer kaygı durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ferizli MYO öğrencileri üzerine bir uygulama. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11(1), 149-170.
- Gramstad, T. O., Gjestad, R., & Haver, B. (2013). Personality traits predict job stress, depression and anxiety among junior physicians. *BMC Medical education*, 13(1), 1-9.
- Graunke, S. S., & Woosley, S. A. (2005). An exploration of the factors that affect the academic success of college sophomores. *College Student Journal*, 39(2), 367-377.
- Guan, Y., Wang, F., Liu, H., Ji, Y., Jia, X., Fang, Z., Li, Y., Hua, H., & Li, C. (2015). Career-specific parental behaviors, career exploration and career alaptability: A three-wave investigation among Chinese undergraduates. *Journal of Vocational Behavior*, 86, 95-103.
- Guerra, A. L., & Braungart-Rieker, J. M. (1999). Predicting career indecision in college students: The roles of identity formation and parental relationship factors. *Career Development Quarterly*, 47, 255-266. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1999.tb00735.x>
- Gushue, G. V., & Whitson, M. L. (2006). The relationship of ethnic identity and gender role attitudes to the development of career choice goals among black and Latina girls. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 379-385. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.3.379>
- Hacker, J., Carr, A., Abrams, M., & Brown, S. D. (2013). Development of the career indecision profile: Factor structure, reliability, and validity. *Journal of Career Assessment*, 21(1), 32-41.
- Hackett, G., & Byars, A. M. (1996). Social cognitive theory and the career development of African American women. *The Career Development Quarterly*, 44(4), 322-340.
- Hamamcı, Z., Bacanlı, F., & Doğan, H. (2013). İlköğretim ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin mesleki ve eğitsel kararlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 284-299.
- Hamamcı, Z. & Hamurlu, M. K. (2005). Anne babaların meslek gelişimine yardımcı olmaya yönelik tutumları ve bilgi düzeylerinin çocuklarının mesleki kararsızlıkları ile ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 55-69.
- Hargrove, B. K., Inman, A. G., & Crane, R. L. (2005). Family interaction patterns, career planning attitudes, and vocational identity of high school adolescents. *Journal of Career Development*, 31(4), 263-278. <https://doi.org/10.1007/s10871-005-4740-1>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2nd ed.). Guilford Press.
- Hepkul, A. (2014). Meslek lisesi tercihi sürecinin keşifsel olarak incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 41-52. <https://doi.org/10.18037/ausbI.93452>
- Herzer, F., Wendt, J., & Hamm, A. O. (2014). Discriminating clinical from nonclinical manifestations of test anxiety: A validation study. *Behavior Therapy*, 45, 222-231.

- Higgins, M., Dobrow, S.R., & Roloff, K.S. (2010). Optimism and the boundaryless career: The role of developmental relationships. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 749-769. <http://dx.doi.org/10.1002/job.693>.
- Hirschi, A., Niles, S. G., & Akos, P. (2011). Engagement in adolescent career preparation: Social support, personality and the development of choice decidedness and congruence. *Journal of Adolescence*, 34(1), 173-182.
- Holahan, C. J., & Moos, R. H. (1987). Personal and contextual determinants of coping strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 946-955.
- Huang, H., Ding, Y., Liang, Y. (2022). The mediating effects of coping style and resilience on the relationship between parenting style and academic procrastination among Chinese undergraduate nursing students: A cross-sectional study. *BMC Nursing*, 21, 351-361. <https://doi.org/10.1186/s12912-022-01140-5>
- Husman, J., & Lens, W. (1999). The role of the future in student motivation. *Educational Psychologist*, 34(2), 113-125.
- Husman, J., & Shell, D. F. (2008). Beliefs and perceptions about the future: A measurement of future time perspective. *Learning and individual differences*, 18(2), 166-175. <http://dx.doi.org/10.1016/j.lindif.2007.08.001>
- Iovu, M.B., Hărăguș, P.T. & Roth, M. (2018). Constructing future expectations in adolescence: Relation to individual characteristics and ecological assets in family and friends. *International Journal of Adolescence and Youth*, 23(1), 1-10.
- Irwin, S., & Elley, S. (2013). Parents' hopes and expectations for their children's future occupations. *The Sociological Review*, 61(1), 111-130.
- Işık, E. (2012). The relationship of career decision self efficacy, trait anxiety and affectivity among undergraduate students. *Psychological Reports: Human Resources & Marketing*, 111(3), 805-813.
- Işık, E. (2013). Mesleki sonuç beklentisinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve denetim odağı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1419-1430. <https://doi.org/10.12738/estp.2013.3.1520>
- Işık, E., & Bedel, A. (2013, September). *The relationship of career indecision to anxiety and life satisfaction in a sample of high school students*. [Sözlü bildiri]. World Congress of Psychological Counselling and Guidance, İstanbul.
- İlhan, A. H., & Yüksel-Şahin, F. (2023). Lise öğrencilerinin kariyer kararlarının ve kariyer kaygılarının, kariyer yapılandırılmalarına, sorumluluk duygusuna ve davranışına göre incelenmesi. *The Journal of Social Sciences*, 64, (Haziran), 429-453.
- İmamoğlu, E. O., & Güler-Edwards A. (2007). Geleceğe ilişkin yönelimlerde benlik tipine bağlı farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22(60), 115-132.
- İnceç, D. (2022). *Genç yetişkinlerin belirsizliğe karşı tahammülsüzlük, ileriye yönelik kariyer kaygısı ve sınav kaygısı arasındaki ilişki üzerinde psikolojik direnç ve başa çıkma stratejilerinin aracı rolü* (Tez No. 746963) [Yüksek lisans tezi, Özyeğin Üniversitesi - İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Jehangir, R. R. (2010). *Higher education and first-generation students: Cultivating community, voice and place for the new majority*. Palgrave Macmillan.

- Jex, S. M., & Bliese, P. D. (1999). Efficacy beliefs as a moderator of the impact of work-related stressors: A multilevel study. *Journal of Applied Psychology*, 84(3), 349-361. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.84.3.349>
- Janeiro, I. N., & Marques, J. F. (2010). Career coping styles: Differences in career attitudes among secondary school students. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 10(1), 35-48. <https://doi.org/10.1007/s10775-009-9170-3>
- Joseph, L. L. (2012). *The impact of family influence and involvement on career development*. [Unpublished Phd Dissertation, University of Central Florida, USA].
- Jung H., Park I. J., Rie J. (2015). Future time perspective and career decisions: The moderating effects of affect spin. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 46-55. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.04.010>
- Kabadayı, F. & Şahin, M. (2019). Kariyer araştırma öz-yeterliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 215-229. <https://doi.org/10.9779/pauefd.453987>
- Kahn, J. F., Nauta, M. M., Gailbreath, R. D., Tipps, J., & Chartrand, J. M. (2002). The utility of career and personality assessment in predicting academic progress. *Journal of Career Assessment*, 10, 3-23. <https://doi.org/10.1177/1069072702010001001>
- Kahraman, Ü. (2023). *Ortaöğretim öğrencilerinin kariyer kaygısının yordayıcısı olarak akademik erteleme davranışı* (Tez No. 822780) [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kalliope, I., & Psyhogiyos, K. (2008, October 26-28). *Students' occupational decision making ability, parental authority style & family type* [Paper presentation]. 4th WSEAS/IASME International Conference on Educational Technologies (EIUTE'08) Corfu, Greece.
- Kaplan, V., Kürümlüoğlu, R. & Bütün, B. (2021). COVID-19 pandemisine bağlı karantina sürecinin ergenlerin gelecek beklentileri ve anksiyete düzeylerine etkisi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 4(7), 12-23.
- Karaca, F. (2019). *Ortaöğretim düzeyinde turizm eğitimi gören öğrencilerin anne baba tutumlarının mesleki olgunluk düzeylerine etkisi* (Tez No. 566452) [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyon]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karaca, M., Karaçetin, M., Miray, E., & Kala, E. (2019). *Lisans ve ön lisans öğrencilerinin kariyer kaygılarını ölçmeye yönelik bir araştırma: Burdur ve Isparta örneği* [Sözlü bildiri]. International Conferences on Social Science Research, KOSOVO.
- Karamenderes, A. (2020). *Lise öğrencilerinde kariyer kararı verme güçlüğü ile kariyere ilişkin ebeveynlerden algılanan destek, yeterlik algısı, gelecek beklentisi arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi* (Tez No. 648594) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karamenderes, A., & Siyez, D. M. (2022). Kariyere ilişkin ebeveyn destek algısı ölçeği (KİEDAÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 23(1), 35-49. <https://doi.org/10.12984/eegefd.902340>
- Katz, I., Cohen, R., Green-Cohen, M., & Morsiano-davidpur, S. (2018). Parental support for adolescents' autonomy while making a first career decision. *Learning and Individual Differences*, 65, 12-19. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2018.05.006>

- Kaya, A., Bozaslan, H. & Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 208-225.
- Kaya, M., Genç, M., Kaya, B. ve Pehlivan, E. (2007). Tıp fakültesi ve sağlık yüksekokulu öğrencilerinde depresif belirti yaygınlığı, stresle başa çıkma tarzları ve etkileyen faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18, 137- 146.
- Kayadibi, S. (2019). *Lise öğrencilerinin kariyer kaygıları ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 590003) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi-Adana]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kayadibi, S., & Kırdök, O. (2020). Lise öğrencilerinin kariyer kaygıları ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 372-388.
- Kautish, P., Walia, S., & Kour, P. (2021). The Moderating influence of social support on career anxiety and career commitment: An empirical investigation from India. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 38(8), 782-801.
- Keller, B. K., & Whiston, S. C. (2008). The role of parental influences on young Adolescents' career development. *Journal of Career Assessment*, 16(2), 198-217. <https://doi.org/10.1177/1069072707313206>
- Kelly, K.R., & Pulver, C.A. (2003). Refining measurement of career indecision types: A validity study. *Journal of Counseling and Development*, 81(4), 445-454.
- Kenny, M. E., & Claudius, M. (2020). Self-efficacy, Career. In B. J., Carducci & C. S. Nave (Eds.), *The Wiley encyclopedia of personality and individual differences*, (3rd ed., pp. 393-397). Wiley.
- Kesici, Ş., Hamarta, E., & Arslan, C. (2008). İlköğretim öğrencilerinin anne baba tutumları ve rehberlik ihtiyaçlarının mesleki karar verme zorluklarını yordaması. *İlköğretim Online*, 7(2), 361-367.
- Kessler, R. C., Petukhova, M., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., & Wittchen, H.-U. (2012). Twelve-month and lifetime prevalence and lifetime morbid risk of anxiety and mood disorders in the United States. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 21(3), 169–184. <https://doi.org/10.1002/mpr.1359>
- Kim, J. G., & Lee, K. H. (2019). Major incongruence and occupational engagement: A moderated mediation model of career distress and outcome expectation. *Frontiers in Psychology*, 10, 2360. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02360>
- Kim, S. Y., Ahn, T., & Fouad, N. (2016). Family influence on Korean students' career decisions: A social cognitive perspective. *Journal of Career Assessment*, 24(3), 513-526.
- Kline, R. B. (2015). Principles and practice of structural equation modeling (4th ed.). Guilford Press.
- Koçakoğlu, M. G., & Yalçın, B. (2020). Kariyer gelişim sürecinde aile. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(37), 1921-1929.
- Koçyiğit, M., & Eğmir, E. (2015). Yükseköğretim, neden ve nasıl: Üniversite seçimlerinde perspektifinden bir bakış. *Rota Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 241-256.

- Korkut-Owen, F., Kelecioğlu, H., & Owen, D. W. (2014). A decade of change gender trends in university enrollment: Implications for career counseling. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 794-813.
- Küçükkeskin, F. (2021). *Yaşam doyumu ve umutsuzluk arasındaki ilişkide kariyer kaygısının aracı rolü: Rekreatyon bölümü öğrencileri üzerine bir uygulama* (Tez No. 691889) [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi-Mersin]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kracke, B. (1997). Parental behaviors and adolescents' career exploration. *The Career Development Quarterly*, 45, 341-350.
- Kracke, B. (2002). The role of personality, parents and peers in adolescents career exploration. *Journal of Adolescence*, 25, 19-30. <https://doi.org/10.1006/jado.2001.0446>
- Kracke, B., & Noack, P. (2005). Die Rolle der Eltern für die Berufsorientierung von Jugendlichen. In B. H. Schuster, H.-P. Kuhn, & H. Uhlenlörff (Eds.), *Entwicklung in sozialen Beziehungen* (pp. 169-193). Lucius & Lucius.
- Kracke, B., & Schmitt-Rolermund, E. (2001). Adolescents' career exploration in the context of educational and occupational transitions. In J.-E. Nurmi (Ed.), *Navigating through adolescence: European perspectives* (pp. 141-165). Routledge.
- Krumboltz, J. D. (1992). The wisdom of indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 41(3), 239-244. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(92\)90025-u](https://doi.org/10.1016/0001-8791(92)90025-u)
- Krumboltz, J. D. (1993). Integrating career and personal counselling. *The Career Development Quarterly*, 42, 143-148
- Kush, K., & Cochran, L. (1993). Enhancing a sense of agency through career planning. *Journal of Counseling Psychology*, 40, 434-439.
- Kutlu, A., & Apaydın, B. (2019). Ortaokul öğrencilerinin algılanan anne baba tutumlarının kariyer gelişimleri ile ilişkisi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 54-72.
- Lamba, G. (2003). *The relationship among career barriers, coping efficacy, outcome expectancies, and choice goals in African American female college students* (Order No. 3095671). (The University of Memphis-Memphis). ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. Springer.
- Lee, J., & Kang, S. (2018). Perceived helicopter parenting and Korean emerging adults' psychological adjustment: The mediational role of parent-child affection and pressure from parental career expectations. *Journal of Child and Family Studies*, 27(11), 3672-3686. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1193-2>
- Lee, B., Park, H. I., & Park, S. (2022). Parent-adolescent vocational aspiration congruence and its relations with academic adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 35347631. <https://doi.org/10.1007/s10964-022-01598-1>
- Lee, E. S., & Shin, Y. J. (2022). Cross-sectional and longitudinal tests of social cognitive model of well-being in Korean College students. *Journal of Career Assessment*, 30(1), 110-133. <https://doi.org/10.1177/10690727211026>
- Lee, S. D., Aquino, A., Kuncel, N. R., & Hansen, J. I. C. (2023). Personality predictors of career exploration: A meta-analysis. *The Career Development Quarterly*, 71(1), 41-55.

- Lent, W., & Tsuzuki, M. (2007). The role of motivation and future time perspective in educational and career development. *Psychologica*, 46, 29–42.
- Lent, R.W. (2005). A social cognitive view of career development and counselling. In Brown, S.D & Lent, R.W. (Eds.), *Career Development and Counselling: Putting Theory and Research to Work*. (pp. 101-130). John Wiley & Sons.
- Lent, R. W. (2021). Career development and counseling: A social cognitive framework. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (3rd ed., pp. 129-164). John Wiley.
- Lent, R. W. (2013). Career-life preparedness: Revisiting career planning and adjustment in the new workplace. *Career Development Quarterly*, 61, 2-14. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2013.0003>
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2006). Integrating person and situation perspectives on work satisfaction: A social-cognitive view. *Journal of Vocational Behavior*, 69, 236-247. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.02.006>
- Lent, R., Brown, S., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027>
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 36. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.1.36>
- Lent, R. W., Brown, S. D., Brenner, B., Chopra, S. B., Davis, T., Talleyrand, R., & Suthakaran, V. (2001). The role of contextual supports and barriers in the choice of math/science educational options: A test of social cognitive hypotheses. *Journal of Counseling Psychology*, 48(4), 474–483. <https://doi.org/10.1037//0022-0167.48.4.474>
- Lent R, W., Brown S. D., Gover M. R., & Nijjer S. K. (1996). Cognitive assessment of the sources of mathematics self-efficacy: A thought-listing analysis. *Journal of Career Assessment*, 4, 33-46
- Lent, R. W., Brown, S. D., Schmidt, J., Brenner, B., Lyons, H., & Treistman, I. (2003). *Relation of contextual supports and barriers to choice behavior in engineering majors: Test of alternative social cognitive models*. *Journal of Counseling Psychology*, 50(4), 458–465. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.50.4.458>
- Lent, R. W., Brown, S. D., Sheu, H., Schmitt, J., Brenner, B. R., Gloster, C. S....Treistman, I. (2005). Social cognitive predictors of academic interests and goals in engineering: Utility for women and students at historically Black universities. *Journal of Counseling Psychology*, 52, 84–92.
- Lent, R. W., Ezeofor, I., Morrison, M. A., Penn, L. T., & Ireland, G. W. (2016). Applying the social cognitive model of career self-management to career exploration and decision-making. *Journal of Vocational Behavior*, 93, 47-57. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.12.007>
- Lent, R.W., Hackett, G., & Brown, S. D. (1999). A social cognitive view of school-to-work transition. *The Career Development Quarterly*, 47, 297-311. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1999.tb00739.x>
- Lent, R. W., Ireland, G. W., Penn, L. T., Morris, T. R., & Sappington, R. (2017). Sources of self-efficacy and outcome expectations for career exploration and decision-making: A

- test of the social cognitive model of career self-management. *Journal of Vocational Behavior*, 99, 107–117. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.01.002>
- Lent, R. W., Sheu, H., Gloster, C. S., & Wilkins, G. (2010). Longitudinal test of the social cognitive model of choice in engineering students at historically Black universities. *Journal of Vocational Behavior*, 76, 387–394.
- Lent, R. W., Singley, I., Sheu, H. B., Gainor, K. A., Brenner, B. R., Treistman, I., & Ades, L. (2005). Social cognitive predictors of domain and life satisfaction: Exploring the theoretical precursors of subjective well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 52(3), 429.
- Lent, R. W., Singley, I., Sheu, H. B., Schmitt, J. A., & Schmitt, L. C. (2007). Relation of social-cognitive factors to academic satisfaction in engineering students. *Journal of Career Assessment*, 15(1), 87–97.
- Leung, S. A., Hou, Z.-J., Gati, I., & Li, X. (2011). Effects of parental expectations and cultural-values orientation on career decision-making difficulties of Chinese university students. *Journal of Vocational Behavior*, 78, 11–20. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.08.004>.
- Leung, G. S., Yeung, K. C., & Wong, D. F. (2010). Academic stressors and anxiety in children: The role of paternal support. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 90–100.
- Li, Y., Guan, Y., Wang, F., Zhou, X., Guo, K., Jiang, P., Mo, Z., Li, Y., & Fang, Z. (2015). Big-five personality and bis/bas traits as predictors of career exploration: The mediation role of career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 39–45.
- Lim, Y., & Lee, O. (2021). Social cognitive factors as mediators between gender role personality and career exploration. *Journal of Career Development*, 44(4), 325–337. <https://doi.org/10.1177/0894845319852754>
- Lipshits-Braziler, Y., Tatar, M., & Gati, I. (2015). Strategies for coping with career in decision: Concurrent and predictive validity. *Journal of Vocational Behavior*, 91, 170–179. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.10.004>
- Lipshits-Braziler, Y., Gati, I., & Tatar, M. (2017). Strategies for coping with career indecision: Convergent, divergent, and incremental validity. *Journal of Career Assessment*, 25 (2), 183–202.
- Lounsbury, J. W., Hutchens, T., & Loveland, J. M. (2005). An investigation of big five personality traits and career decidedness among early and middle adolescents. *Journal of Career Assessment*, 13(1), 2539. <https://doi.org/10.1177/1069072704270272>
- Lubis, F. Y., Syahlaa, S., Susiati, E., Yuanita, R. A., Wijayanti, P. A. K., & Wedyaswari, M. (2022). Academic adjustment and social support roles among undergraduate students during the COVID-19 pandemic. *The Open Psychology Journal*, 15(1).
- Ma, P. W. W., & Shea, M. (2021). First-generation college students' perceived barriers and career outcome expectations: Exploring contextual and cognitive factors. *Journal of Career Development*, 48(2), 91–104. <https://doi.org/10.1177/0894845319827650>
- Macintyre, P., Mercer, S., Gregersen, T., & Hay, A. (2022). The role of hope in language teachers' changing stress, coping, and well-being. *System*, 109, 102881. <https://doi.org/10.1016/j.system.2022.102881>
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. P. H. Mussen (Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child*

- psychology: *Socialization, personality, and social development* (4th ed., pp. 1-101). Wiley.
- Maden, C., Özcelik, H., & Karacay, G. (2016). Exploring employees' responses to unmet job expectations: The moderating role of future job expectations and efficacy beliefs. *Personnel Review*, 45(1), 4-28.
- Mahmud, M. S., Talukder, M. U., & Rahman, S. M. (2021). Does "Fear of COVID-19" trigger future career anxiety? An empirical investigation considering depression from COVID-19 as a mediator. *International Journal of Social Psychiatry*, 002076402093548. <https://doi.org/10.1177/0020764020935488>
- Maietta, H., & College, M. (2013). The four year experience: Career search self-efficacy of new graduates. *Online Journal for Workforce Education and Development*, 6(2), 1.
- Maite, O. S. (2006). *Parental involvement in career development: Perceptions of disadvantaged grade 9 learners* [PhD dissertation, University of the Witwatersrand-South Africa].
- Maner, J. K. (2009). Anxiety: Proximate processes and ultimate functions. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(5), 798–811. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00211.x>
- Maraş, Z. Ş. (2018). *Üniversite öğrencilerinin meslek seçimlerinin ve geleceğe yönelik tutumlarının algılanan anne-baba tutumları ile ilişkisinin incelenmesi* (Tez No. 527183) [Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Marcionetti, J., & Rossier, J. (2016). The parental career-related behaviors (PCB) questionnaire: Italian validation. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 23, 347-363.
- McLaren, M. (2011). *The role of meaning and purpose in the career development of adolescents: A qualitative study*. [Master thesis, Colorado State University, USA].
- McLeod, B. I., Wool, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 27(2), 155-172. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.03.001>
- McMillan, J., & Schumacher, S. (2014). *Research in education evidence based inquiry*. The UK: Pearson Education.
- Mercan, O. & Öztemel, K. (2023). Proactive personality and career adaptability: The mediator role of career pessimism. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 10(2), 334-347. <https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.2.955>
- Michael, R., Cinamon, R. G., & Most, T. (2015). Career-related parental support of adolescents with hearing loss: Relationships with parents' expectations and occupational status. *American Annals of The Deaf*, 160(1), 60-72.
- Miller, A. D., & Rottinghaus, P. J. (2014). Career indecision, meaning in life, and anxiety: An existential framework. *Journal of Career Assessment*, 22(2), 233–247.
- Miles, M. M., Szwedo, D. E., & Allen, J. P. (2018). Learning to cope with anxiety: Long-term links from adolescence to adult career satisfaction. *Journal of Adolescence*, 64, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.01>

- Miu, A. C., Heilman, R. M., & Houser, I. (2008). Anxiety impairs decision-making: Psychophysiological evidence from an Iowa gambling task. *Biological Psychology*, 77, 353–358. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2007.11.010>.
- Moyne, A., Barthod-Malat, Y., & Kubiszewski, V. (2018). Stress scolaire des collégiens et des lycéens: Effet de l'appréhension de l'orientation et de la pression de la note. *Pratiques Psychologiques*, 24(2), 177-194.
- Mortimer, J. T., Kim, M., Staff, J., & Vuolo, M. (2016). Unemployment, parental help, and self-efficacy during the transition to adulthood. *Work and Occupations*, 43(4), 434-465.
- Mortimer, J. T., Zimmer-Gembeck, M. J., Holmes, M., & Shanahan, M. J. (2002). The process of occupational decision making: Patterns during the transition to adulthood. *Journal of Vocational Behavior*, 61(3), 439-465.
- Multon, K. D., Heppner, M. J., Gysbers, N. C., Zook, C., & Ellis-Kalton, C. A. (2001). Client psychological distress: An important factor in career counseling. *The Career Development Quarterly*, 49(4), 324-335.
- Muris, P., Schmidt, H., Lambrichs, R. ve Meesters, C. (2001). Protective and vulnerability factors of depression in normal adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 39, 555-565.
- Mutlu, T. (2018). *The relationships among career influences, career exploration and career in decision: A test of systems theory framework* [Doctoral thesis, Middle East Technical University-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Mutlu, T., Korkut-Owen, F., Özdemir, S., & Ulaş-Kılıç, Ö. (2019). Career plans, career indecision and strategies for coping with career indecision among teacher candidates. *Journal of Career Counseling*, 2(1), 1-31.
- Müceldili, B., Tatar, B. & Erdil, O. (2023). Career anxiety as a barrier to life satisfaction among undergraduate students: The role of meaning in life and self-efficacy. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, (Advance online publication), <https://doi.org/10.1007/s10775-023-09617-8>
- Nabi, H., Koskenvuo, M., Singh-Manoux, A., Korkeila, J., Suominen, S., Korkeila, K., Vahtera, J., & Kivimäki, M. (2010). Low pessimism protects against stroke: The health and social support (hessup) prospective cohort study. *Stroke*, 41, 187-190. <https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.109.565440>
- Nalbantoğlu Yılmaz, F., & Çetin Gündüz, H. (2018a). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1585-1602.
- Nalbantoğlu-Yılmaz, F., & Çetin-Gündüz, H. (2018b). Career indecision and career anxiety in high school students: An investigation through structural equation modelling. *Eurasian Journal of Educational Research*, 18(78), 23-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejer/issue/42563/512832>
- Neuenschwander, M. P., & Hofmann, J. (2021). Career Decision, work adjustment and person-job fit of adolescents: Moderating effects of parental support. *Journal of Career Development*, 0894845321995960.
- Nota, L., Ferrari, L., Solberg, V. S. H., & Soresi, S. (2007). Career search self-efficacy, family support, and career indecision with Italian youth. *Journal of Career Assessment*, 15(2), 181-193.

- Obi, O. P. (2015). Constructionist career counseling of undergraduate students: An experimental evaluation. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 215-219.
- Odacı, H., Çıkırcı, N., & Değerli, İ. F. (2022). The role of problem-solving skills in career decision-making self-efficacy and vocational outcome expectations. *International Journal of Educational Reform*, (Advance online publication). <https://doi.org/10.1177/10567879221076084>
- Oettingen, G., & Mayer, D. (2002). The motivating function of thinking about the future: expectations versus fantasies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1198.
- Ogurlu, Ü. (2016). Hopelessness level and future expectations of gifted students. *Turkish Journal of Education*, 5(1), 4-17. <https://doi.org/10.19128/turje.30206>
- Ok, S. (2021). An exploration of career anxiety of college athletes. *The Korea Journal of Sport*, 19(4), 973-984.
- Okoro, E. (2018). *Assessment of stress related issues & coping mechanisms among college students* [Master Thesis, Minnesota State University-Mankato]. Proquest.
- O'Neil, J. M., & Denke, R. (2016). An empirical review of gender role conflict research: New conceptual models and research paradigms. In Y. J. Wong & S. R. Wester (Eds.). *APA handbook of men and masculinities* (pp. 51-79). American Psychological Association.
- Onyishi, C. N. (2023). Linking career anxiety with suicide tendencies among university undergraduates. *The Open Public Health Journal*, 16(9), 1-10.
- Özcan, M., & Eranıl, A. K. (2018). Meslek seçimi kapsamında: Anne baba tutumu ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutum. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 1291-1304.
- Özer, A., Acar, T., Zencir, T., Aras Kemer, F. N., & Bilgili, H., (2018). *Yarı-yapılandırılmış kariyer psikolojik danışması uygulamasının lise öğrencilerinin mesleki karar, kariyer olgunluğu ve kariyer kaygısı üzerindeki etkisi* [Sözlü bildiri]. 20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Samsun.
- Özyürek, R. (2013). *Kariyer psikolojik danışmanlığı kuramları*. Nobel.
- Paa, H. K., & McWhirter, E. H. (2000). Perceived influences on high school students' current career expectations. *The Career Development Quarterly*, 49, 29-44. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2000.tb00749.x>.
- Paloş, R., & Drobot, L. (2010). The impact of family influence on the career choice of Adolescents. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 3407-3411.
- Park, Y. H. (2017). The effect of career decision making self-efficacy and career maturity on the university students' job-seeking anxiety. *Journal of Digital Convergence Vol. 17*(3), 353-360. <https://doi.org/10.14400/JDC.2019.17.3.353>
- Park, C. L., Folkman, S., & Bostrom, A. (2001). Appraisals of controllability and coping in caregivers and HIV+ men: Testing the goodness of fit hypothesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(3), 481.
- Park, I., Gu, M., & Hai, S. (2020). How can personality enhance sustainable career management? The mediation effects of future time perspective in career decisions. *Sustainability*, 12(3), 1167-1188. <https://doi.org/10.3390/su12031167>

- Park, K., Woo, S., Park, K., Kyea, J., & Yang, E. (2016). The mediation effects of career exploration on the relationship between trait anxiety and career indecision. *Journal of Career Development*, 44(5), 440–452. <https://doi.org/10.1177/0894845316662346>
- Park, I. J., Lee, J., Kim, M., Kim, J. Y., & Jahng, S. (2019). Affect in daily career decision self-efficacy and career choice anxiety. *The Career Development Quarterly*, 67(4), 313-326.
- Parola, A., & Marcionetti, J. (2021). Career decision-making difficulties and life satisfaction: The role of career-related parental behaviors career adaptability. *Journal of Career Development*, 0894845321995571.
- Parola, A., Fusco, L., & Marcionetti, J. (2023). The parental career-related behaviors questionnaire (PCB): Psychometric properties in adolescents and young adults in the Italian context. *Current Psychology*, 42, 14376–14386. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02764-1>
- Peila-Shuster, J. J. (2018). Fostering hope and career adaptability in children's career development. *Early Child Development and Care*, 188(4), 452-462.
- Peng, H. (2005). Reduction in state anxiety scores of freshmen through a course in career decision. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 5, 293-302.
- Penn, L. T., & Lent, R. W. (2019). The joint roles of career decision self-efficacy and personality traits in the prediction of career decidedness and decisional difficulty. *Journal of Career Assessment*, 27(3), 457-470. <https://doi.org/10.1177/1069072718758296>
- Perez, M., & Gati, I. (2017). Advancing in the career decision-making process: The role of coping strategies and career decision-making profiles. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 17, 285-309. <https://doi.org/10.1007/s10775-016-9334-x>
- Perrone, K. M., & Civiletto, C. L. (2004). The impact of life role salience on life satisfaction. *Journal of Employment Counseling*, 41(3), 105-116.
- Perrone, K. M., Webb, L. K., & Jackson, Z. V. (2007). Relationships between parental attachment, work and family roles, and life satisfaction. *Career Development Quarterly*, 55, 237-248.
- Phillips, S. I., Blustein, I. L., Jobin-Iavis, K., & White, S. F. (2002). Preparation for the school-to-work transition: The views of high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 61(2), 202-216.
- Phillips, S. I., & Bruch, M. A. (1988). Shyness and dysfunction in career development. *Journal of Counseling Psychology*, 35(2), 159.
- Pisarik, C. T., Rowell, P. C. & Thompson, L. K. (2017). A phenomenological study of career anxiety among college students. *The Career Development Quarterly*, 17(65), 339-352.
- Pişkin, M. (2002). Çocuğun kariyer planlamasında ailenin rolü. *2001 yılı aile raporu* içinde (ss.245-272). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Pişkin, M. (2016). Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı: Kuramdan uygulamaya. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Kariyer gelişim sürecini etkileyen faktörler* içinde (7. baskı, ss. 43-87). Pegem Akademi.
- Polat, F. B., & Özdemir, Y. (2020). Self-efficacy belief and perceived career barriers as a predictor of vocational outcome expectations. *Middle East Journal of Management*, 7(5), 452-470. <https://doi.org/10.1504/MEJM.2020.109681>

- Polat, M., Ayaz Dursun, B., Dik, E., & Gür, O. (2021). Lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 14-23.
- Pratiwi, S. N., & Irawati, W. (2020). Pengaruh career exploration terhadap career indecision yang dimediasi career anxiety mahasiswa Iploma III Fakultas Ekonomi dan Bisnis Universitas Syiah Kuala. *Jurnal Ilmiah Mahasiswa Ekonomi Manajemen*, 5(1), 136-151.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891.
- Priastanti, I., & Pratitis, N. T. (2020, December). *Future time perspective and career anxiety of final-year students during a pandemic*. [Paper presentation]. In International Seminar of Multicultural Psychology. Indenosa.
- Ran, J., Liu, H., Yuan, Y., Yu, X., & Dong, T. (2023). Linking career exploration, self-reflection, career calling, career adaptability and subjective well-being: A self-regulation theory perspective. *Psychology Research and Behavior Management*, 16, 2805–2817. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S420666>
- Raque-Bogdan, T. L., Klingaman, E. A., Martin, H. M., & Lucas, M. S. (2013). Career-related parent support and career barriers: An investigation of contextual variables. *Career Development Quarterly*, 61, 339–353. doi:10.1002/j.2161-0045.2013.00060.x
- Rathore, S., & Jain, P. (2022). Career anxiety and its correlates. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(5), 3021-3027. <https://doi.org/10.9756/ntjecse/v14i5.315>
- Reisberg, R., Raelin, J. A., Bailey, M. B., Hamann, J. C., Whitman, D. L., & Pendleton, L. K. (2011, June). *The effect of contextual support in the first year on self-efficacy in undergraduate engineering programs* [Paper presentation]. *ASEE Annual Conference & Exposition*.
- Renk, K. & Smith, T. (2007). Predictors of academic-related stress in college students: An examination of coping, social support, parenting, and anxiety. *NASPA Journal*, 44(3), 405-431.
- Restubog, S. L. D., Florentino, A. R., & Garcia, P. R. J. M. (2010). The mediating roles of career self-efficacy and career decidedness in the relationship between contextual support and persistence. *Journal of Vocational Behavior*, 77, 186–195. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2010.06.005>.
- Rogers, M. E., & Creed, P. A. (2011). A longitudinal examination of adolescent career planning and exploration using a social cognitive career theory framework. *Journal of Adolescence*, 34(1), 163-172. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.12.010>
- Rogers, M. E., Creed, P. A., & Glendon, A. I. (2008). The role of personality in adolescent career planning and exploration: A social cognitive perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 73(1), 132-142.
- Rote, W. M., Olmo, M., Feliscar, L., Jambon, M. M., Ball, C. L., & Smetana, J. G. (2020). Helicopter parenting and perceived overcontrol by emerging adults: A family-level profile analysis. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 3153-3168. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01824-z>

- Rottinghaus, P. J., Day, S. X., & Borgen, F. H. (2005). The career futures inventory: A measure of career-related adaptability and optimism. *Journal of Career Assessment*, 13, 3-24. <http://dx.doi.org/10.1177/1069072704270271>.
- Russo, A., Zammitti, A., & Zarbo, R. (2023). Career readiness and well-being: The mediation role of strategies for coping with career indecision. *Australian Journal of Career Development*, 32(1), 14–26. <https://doi.org/10.1177/10384162221142747>
- Rowland, K. D. (2004). Career decision-making skills of high school students in the Bahamas. *Journal of Career Development*, 31(1), 1-13.
- Ryan, N. E., Solbers, V. S. & Brown, S.D. (1996). Family dysfunction, parental attachment and career search self-efficacy among community college students. *Journal of Counseling Psychology*, 43(1), 84-89.
- Sabina, C., & Tindale, R. S. (2008). Abuse characteristics and coping resources as predictors of problem-focused coping strategies among battered women. *Violence Against Women*, 14(4), 437-456.
- Saka, N., Gati, I., & Kelly, K. R. (2008). Emotional and personality-related aspects of career-decision-making difficulties. *Journal of Career Assessment*, 16, 403–424. <https://doi.org/10.1177/1069072798318900>
- Salimi, S. H., Mirzamani, S.M., & Shahiri-Tabarestani, M. (2005). Association of parental self-esteem and expectations with adolescents' anxiety about career and education. *Psychological Reports*, 96(3), 569–578. <https://doi.org/10.2466/pr0.96.3.569-578>
- Samancı, F. T. (2023). *Ortaöğretim öğrencilerinin olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik özellikleri ile gelecek beklentisi ve kariyer kaygısı ilişkisinin incelenmesi* (Tez No. 780647) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi-Konya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sauermann, H. (2005). Vocational choice: A decision making perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 273–303. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.10.001>
- Sawitri, D. R., & Creed, P. A. (2016). Collectivism and perceived congruence with parents as antecedents to career aspirations. *Journal of Career Development*, 44(6), 530–543. <https://doi.org/10.1177/0894845316668576>
- Sawitri, D. R., Creed, P. A., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2014). Parental influences and adolescent career behaviours in a collectivist cultural setting. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 14, 161-180.
- Saydam, S. (2018). *Yükseköğretimde örgütsel imaj ve aidiyetin, mesleki sonuç beklentisi ve öğrenci sadakatini yordaması* (Tez No. 520000) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Schmid, K. L., Phelps, E., & Lerner, R. M. (2011). Constructing positive futures: Modeling the relationship between adolescents' hopeful future expectations and intentional self regulation in predicting positive youth development. *Journal of Adolescence*, 34(6), 1127–1135. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.07.009>
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A beginners guide to structural equation modeling* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Serrano, C., Andreu, Y., Greenglass, E., & Murgui, S. (2021). Future-oriented coping: Dispositional influence and relevance for adolescent subjective well being, depression, and anxiety. *Personality and Individual Differences*, 180, 110981.

- Sharf, R. S. (2013). *Applying career development theory to counselling*. Brooks/Cole Cengage Learnings.
- Shen, F. C., Liao, K. Y. H., Abraham, W. T., & Weng, C. Y. (2014). Parental pressure and support toward Asian Americans' self-efficacy, outcome expectations, and interests in stereotypical occupations: Living up to parental expectations and internalized stereotyping as mediators. *Journal of Counseling Psychology*, 61(2), 241.
- Shin, Y. J., & Lee, J. Y. (2019). Self-focused attention and career anxiety: The mediating role of career adaptability. *The Career Development Quarterly*, 67(2), 110-125.
- Shindi, Y.A., Emam, M.M. & Farhadi, H. (2022). Does fear of covid-19 prolongation lead to future career anxiety among adolescents? The mediating role of depressive symptoms. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1–10. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s40653-022-00506-w>
- Solberg, V. S. (1998). Assessing career search self efficacy: Construct evidence and developmental antecedents. *Journal of Career Assessment*, 6 (2), 181-193.
- Solberg, V. S., Good, G. E., Fischer, A. R., Brown, S. D., & Nord, D. (1995). Career decision making and career search activities: Relative effects of career search self-efficacy and human agency. *Journal of Counseling Psychology*, 42(4), 448-455.
- Solberg, V. S., Good, G. E., & Nord, D. (1994). Career search self-efficacy: Ripe for applications and intervention programming. *Journal of Career Development*, 21(1), 63-72. <https://doi.org/10.1177/089484539402100106>
- Söner, O., & Yılmaz, O. (2022). How do personality traits influence adolescents' career anxiety and self-efficacy in making career decisions? *Journal of Teacher Education and Lifelong Learning*, 4(2), 110-123.
- Sirois, F. M. (2014). Out of sight, Out of time? A meta-analytic investigation of procrastination and time perspective. *European Journal of Personality*, 28, 511–520.
- Stan, R. (2022). Personality traits, technology-related teaching skills, and coping mechanisms as antecedents of teachers' job-related affective well-being and burnout in compulsory and higher education online teaching settings. *Frontiers in Psychology*, 13, 792642.
- Storme, M., & Çelik, P. (2018). Career exploration and career decision-making difficulties: The moderating role of creative self-efficacy. *Journal of Career Assessment*, 26(3), 445–456. <https://doi.org/10.1177/1069072717714540>
- Stumpf, S. A., Brief, A. P., & Hartman, K. (1987). *Self-efficacy expectations and coping with career-related events*. *Journal of Vocational Behavior*, 31(1), 91-108. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(87\)90037-6](https://doi.org/10.1016/0001-8791(87)90037-6)
- Sun, V. J., & Yuen, M. (2012). Career guidance and counseling for university students in China. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 34(3), 202-210.
- Super, D. E. (1990) A life span, life-space approach to career development. In D. Brown, L. Brooks (Eds.), *Career Choice and Development*, (2nd ed. pp. 197–261). Jossey–Bass.
- Sutin, A. R., Costa, P. T., Miech, R., & Eaton, W. W. (2009). Personality and career success: Concurrent and longitudinal relations. *European Journal of Personality*, 23(2), 71-84.
- Süner, Ş. (2019). Öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının umutsuzluk düzeyleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi (Tez No. 585126) [Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Swanson, J. L., Daniels, K. K., & Tokar, D. M. (1996). Measuring perceptions of career-related barriers: The career barriers inventory. *Journal of Career Assessment*, 4, 219-244.
- Şama, H. (2020). *Ergenlerin kariyer kaygısını yordamada aile desteği ve umudun rolü* (Tez No. 636799) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şama-Çiçek, H., & Zeren, Ş. G. (2023). Adolescents' career anxiety during the COVID-19: The role of family support, hope and career decision-making. *International Innovative Education Researcher*, 3(1), 15-42.
- Şanlı-Kula, K. & Saraç, T. (2016). Üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 227-242.
- Şeker, G. (2020). Well-Being and career anxiety as predictors of career in decision. *Pamukkale University Journal of Education*, 51, 262-275.
- Şen-Baz, D., & Ulaş-Kılıç, Ö. (2023). A test of the career self-management model with Turkish undergraduate students. *Australian Journal of Career Development*, 32(2), 94-106. <https://doi.org/10.1177/10384162231165620>
- Şimşek, H. (2012). Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek beklentileri ve gelecek beklentilerini etkileyen faktörler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 90-109.
- Şirin, S. (2021). *Yetişin çocuklar* (49. baskı). Doğan Kitap.
- Taber, B. J., & Blankemeyer, M. (2015). Future work self and career adaptability in the prediction of proactive career behaviors. *Journal of Vocational Behavior*, 86, 20-27.
- Takıl, N. B., & Sarı, B. A. (2021). Trait anxiety vs career anxiety in relation to attentional control. *Current Psychology*, 40, 2366-2370. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-0169-8>
- Tanhan, F., & Yılmaz, Ü. (2017). Öğrencilerin kariyer seçimlerinde aile ve sosyal medyanın etkisinin incelenmesi (Bir odak grup çalışması). *Van Yüzüncü Yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 145-157.
- Tarigan, M., & Wimbarti, S. (2011). Career planning program to increase career search self efficacy in fresh graduates. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 11(4), 75-87.
- Taş, M., & Özmen, M. (2019). Meslek seçiminde aile desteği ve kariyer uyum yetenekleri ilişkisi: Olumlu gelecek beklentisinin aracılık rolü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 736-761. <https://doi.org/10.33692/avrasya1.543865>
- Temeloğlu, G. (2019). *Kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak kariyere ilişkin ebeveyn desteği ve meslek kararı verme öz yetkinliği* (Tez No. 568671). [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tokar, I. M., Withrow, J. R., Hall, R. J., & Morali, B. (2003). Psychological separation, attachment security, vocational self-concept crystallization, and career indecision: A structural equation analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 50, 3-19.
- Toker, B., & Kalıpçı, M. B. (2021). Benlik saygısı, olumlu gelecek beklentisi ve geleceğe yönelik tutumun mutluluk üzerindeki etkisi: Meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir uygulama. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(2), 473-484.

- Totan, T., & Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 8(2), 53-68.
- Thomas, C. L., Cassady, J. C., & Heller, M. L. (2017). The influence of emotional intelligence, cognitive test anxiety, and coping strategies on undergraduate academic performance. *Learning and Individual Differences*, 55, 40-48.
- Thompson, J. A. (2005). Proactive personality and job performance: A social capital perspective. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 1011-1017. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.5.1011>
- Tuncer, M. (2011). Ergen gelecek beklentileri ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Electronic Turkish Studies*, 6(3), 1265-1275.
- Turan, M. E. (2013). *Ergenlerde kariyer ve yetenek gelişimi öz-yeterliğinin, üstbilişsel farkındalık, yaşam doyumu ve algılanan arkadaş sosyal desteği ile ilişkisi* (Tez No. 336028) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi-Sakarya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Turan, M. E. (2017). *Kariyer uyumluluğu geliştirme psiko-eğitim programının kariyer kararsızlığı ile başa çıkma üzerindeki etkisi* (Tez No. 483073) [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi-Sakarya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Turan, E., Çelik, E., & Turan, M. E. (2014). Perceived social support as predictors of Adolescents' career exploration. *Australian Journal of Career Development*, 23(3), 119-124. <https://doi.org/10.1177/1038416214535109>
- Turner, S. L., Alliman-Brissett, A., Lapan, R. T., Udipi, S., & Ergun, D. (2003). The career-related parent support scale. *Measurement & Evaluation in Counseling and Development*, 36(2), 83-94.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021, Mart). *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2020.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022, Aralık). *İstatistiklerle Türkiye*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_turkiye.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *İstatistiklerle Kadın*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Kad%C4%B1n-2022-49668&dil=1>
- Trempala, J., & Malmberg, L. E. (2002). *Adolescents' future-orientation: Theory and research* Frankfurt am Main. P. Lang
- Trommsdorff, G. (1994). *Future time perspective and control orientation: Social conditions and consequences*. In Z. Zaleski (Ed.), *Psychology of future orientation* (pp.39-62). Towarzystwo Naukowe KUL.
- Tsai, C. T., Hsu, H., & Hsu, Y. C. (2017). Tourism and hospitality college students' career anxiety: Scale Development and validation. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 29(4), 158-165.
- Türküm, A. S., Kızıldaş, A., & Sarıyer, A. (2002). Anadolu üniversitesi psikolojik danışma ve rehberlik merkezi'nin hedef kitlesinin psikolojik ihtiyaçlarına ilişkin ön çalışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(21), 15-27.
- Ulaş, Ö. (2016) *Kariyer kararı verme öz-yetenliği: Bir model testi* (Tez No. 454929) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Ülev, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde bilinçli farkındalık düzeyi ile stresle başa çıkma tarzının depresyon, kaygı ve stres belirtileriyle ilişkisi* (Tez No. 365039) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Vautero, J., Taveira, M. Io C., Silva, A. I., & FouaI, N. A. (2020). Family influence on academic and life satisfaction: A social cognitive perspective. *Journal of Career Development, 089484532090227*. <https://doi.org/10.1177/0894845320902270>
- Vignoli, E., Croity-Belz, S., Chapeland, V., de Fillipis, A., & Garcia, M. (2005). Career exploration in adolescents: The role of anxiety, attachment, and parenting style. *Journal of Vocational Behavior, 67*(2), 153-168.
- Vignoli, E. (2015). Career indecision and career exploration among older French adolescents: the specific role of general trait anxiety and future school and career anxiety. *Journal of Vocational Behavior, 89*, 182–191. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.06.005>
- Vondracek, F. W., Silbereisen, R. K., Reitzle, M., & Wiesner, M. (1999). Vocational preferences of early adolescents: Their development in social context. *Journal of Adolescent Research, 14*(3), 267-288.
- Vurucu, F. (2010). *Meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçimi yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörler* (Tez No. 249055) [Yüksek lisans tezi, Yelİtepe Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Wagner, B. M., Cohen, P., & Brook, J. S. (1996). Parent/adolescent relationships. Moderators of the effect of stressfullife events. *Journal of Adolescent Research, 11*, 347–374.
- Wagrowska, J. (2020). Occupational themes, ambiguity tolerance level and coping strategies in career decision-making. *Educational Psychology, 60*(18), 117-131. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6229>
- Walker, J. V., & Peterson, G. W. (2012). Career thoughts, indecision, and depression: Implications for mental health assessment in career counseling. *Journal of Career Assessment, 20*(4), 497-506.
- Walker T., & Tracey T. (2012). The role of future time perspective in career decision-making. *Journal of Vocational Behavior, 81*(2), 150-158. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.06.002>
- Wang, L. F., & Heppner, P. P. (2002). Assessing the impact of parental expectations and psychological distress on Taiwanese college students. *The Counseling Psychologist, 30*, 582–608. <https://doi.org/10.1177/00100002030004006>.
- Wang, N., Jome, L. M., Haase, R. F., & Bruch, M. A. (2006). The role of personality and career decision-making self-efficacy in the career choice commitment of college students. *Journal of Career Assessment, 14*(3), 312–332. <https://doi.org/10.1177/1069072706286474>
- Wang, D., Liu, X., & Deng, H. (2022). The perspectives of social cognitive career theory approach in current times. *Frontiers in Psychology, 13*, 1023994. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1023994>
- Wei, Y. C. (2022). Effects of career course assignment design on undergraduates' career self-efficacy and exploration. *Asia Pacific Journal of Education (1-13)*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/02188791.2022.2074372>
- Weinstein, F. M., Healy, C. C., & Ender, P. B. (2002). Career choice anxiety, coping, and perceived control. *The Career Development Quarterly, 50*(4), 339-349.

- Williams, K. E., & Bond, M. J. (2002). The roles of self-efficacy, outcome expectancies and social support in the self-care behaviours of diabetics. *Psychology, Health & Medicine*, 7(2), 127–141. <https://doi.org/10.1080/13548500120116076>
- Wolfe, J. B., & Betz, N. E. (2004). The relationship of attachment variables to career decision making self-efficacy and fear of commitment. *Career Development Quarterly*, 52, 363-369.
- Wu, J. J., & Shivy, V. A. (2007). Work hope as a mediator between proactive coping and career planfulness in domestic and international university students. [Master dissertation, University of Virginia, Commonwealth].
- Xu, H., & Bhang, C. H. (2019). The structure and measurement of career indecision: A critical review. *The Career Development Quarterly*, 67(1), 2-20.
- Yalçın, R. Ü. (2021). *Ergenlerde pozitif genç gelişiminin bireysel ve okul ile ilgili faktörler açısından incelenmesi* (Tez No. 668249) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yao, Y., Jing, X., & Lu, L. (2022). Interaction of job-related psychological flexibility, coping style and personality types in depression in Chinese physicians: A cross-section study. *Medicine*, 101(39).
- Yavrutürk, A. R. (2023). Fen lisesi son sınıf öğrencilerinin kariyer kaygıları ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 1-11. <https://doi.org/10.47770/ukmead.1217778>
- Yayla, İ. E. (2023). *Lise öğrencilerinde kariyer kaygısı ile mükemmeliyetçilik ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişki* (Tez No. 819991) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi-Sakarya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yayla, İ. E., Çelik, E., & Makas, S. (2023, Mayıs). *Ergenlerde kariyer kaygısının yordayıcıları olarak ergen-ebeveyn kariyer uyumu ve öz-yeterlik*. [Paper presentation]. 9th Eurasian Conference on Economics and Social Sciences, TRNC.
- Yeşilyaprak, B. (2016). *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı: Kuramdan uygulamaya* (7. baskı). Pegem.
- Yıldırım-Kurtuluş, H., Kurtuluş, E., & Yaman, K. G. (2022). Ergenlerin benlik saygısı ile kariyer kaygısı arasındaki ilişki: Gelecek beklentisinin aracı rolü. *EKEV Akademi Dergisi*, 90, 283-302.
- Yılmaz, A., Kandak, M., Demir, E., Çelik, A., Haydar, K., & Demir, M. (2021). Eğitim alanında kadın yöneticilerin kariyer engellerinin incelenmesi. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 90-104. <https://doi.org/10.46236-jovosst.891723-1619981>
- Zhang, J., Yuen, M., & Chen, G. (2015). Career-related parental support for vocational school students in China. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 37(4), 346-354.
- Zhang, Y. C., Zhou, N., Cao, H., Liang, Y., Yu, S., Li, J., ... & Fang, X. (2019). Career-specific parenting practices and career decision-making self-efficacy among Chinese adolescents: The interactive effects of parenting practices and the mediating role of autonomy. *Frontiers in Psychology*, 10, 363.
- Zhao, A. (2023). The impact of career expectation on employment anxiety of art students in higher vocational colleges during The COVID-19: A chain mediating role of social

- support and psychological capital. *Frontiers in Psychology*, 14, 1141472. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1141472>
- Zhao, X., Lim, V. K., & Teo, T. S. (2012). The long arm of job insecurity: Its impact on career-specific parenting behaviors and youths' career self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 619–628. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.018>
- Zhou, N., Cao, H., Wang, S., Li, X., & Liang, Y. (2023). Parental career expectation predicts adolescent career development through career-related parenting practice: transactional dynamics across high school years. *Journal of Career Assessment*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/10690727231184609>
- Zimmer-Gembeck, M. J., & Skinner, E. A. (2016). The development of coping: Implications for psychopathology and resilience. *Developmental Psychopathology*, 1-61.

EKLER

EK-1. Kişisel Bilgi Formu

Cinsiyetiniz:

☐ Kız

☐ Erkek

Okul Türü:

☐ Fen Lisesi

☐ Sosyal Bilimler Lisesi

☐ Anadolu Lisesi

☐ İmam Hatip Lisesi

☐ Meslek Lisesi

☐ Güzel Sanatlar Lisesi

☐ Diğer:.....

Okulunuzun Adı:

EK-2. Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği

Aşağıda ebeveyn davranışlarıyla ilgili bazı maddeler yer almaktadır. Ebeveynlerinizin ne sıklıkta size karşı bu davranışlarda bulunduğunu “X” işareti belirtiniz.	(1) Hiçbir zaman	(2) Nadiren	(3) Bazen	(4) Çoğu zaman	(5) Her zaman
1. Ebeveynlerim bana hangi derslere daha fazla ilgi duyduğumu sorar.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6. Ebeveynlerim gelecekteki meslek seçimime yeterince ilgi göstermiyor.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13. Ebeveynlerim kendime en uygun eğitimi nasıl seçeceğim konusunda bana önerilerde bulunur.					
14.					
15.					
16.Ebeveynlerim gelecekteki meslek seçimime çok yardımcı olamayacaklarını düşünür.					

EK-3. Kariyer ve Yetenek Gelişimi Öz-yeterliği Ölçeği

1	Kariyer hedeflerimi ve bu hedeflere giden yolları keşfedebilirim	1	2	3	4	5	6
2		1	2	3	4	5	6
3		1	2	3	4	5	6
4		1	2	3	4	5	6
5	Okul yaşamım, gelecekteki eğitimim ile kariyerim arasındaki ilişkiyi anlayabilirim.	1	2	3	4	5	6
6		1	2	3	4	5	6

EK-4. Kariyer Kararsızlığı ile Başa Çıkma Ölçeği

1 2 3 4 5 6

1=kesinlikle katılmıyorum 2=katılmıyorum 3=pek katılmıyorum 4= biraz katılıyorum
5= büyük ölçüde katılıyorum 6= tamamen katılıyorum

Kariyer kararsızlığı yaşadığımda;

1	Kariyerimle ilgili kararsızlıklarımı aşmak için harekete geçme planı yaparım.	1	2	3	4	5	6
2		1	2	3	4	5	6
3		1	2	3	4	5	6
4		1	2	3	4	5	6
5		1	2	3	4	5	6

EK-5. Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği

1.	1	2	3	4	5
2. Eninde sonunda hedeflerime ulaşacağıma inanıyorum.	1	2	3	4	5
3.	1	2	3	4	5
4.	1	2	3	4	5
5. Bazı güçlükler olsa da geleceğe iyimser bakıyorum.	1	2	3	4	5

EK-6. Kariyer Kaygısı Ölçeği

Aşağıda kariyer kaygı durumunuza ilişkin ifadeler yer almaktadır. Lütfen bu ifadelere katılma derecenizi ilgili paranteze (x) işareti koyarak belirtiniz.		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle
1						
2	Ailemin meslek seçimiyle ilgili kararlarımı onaylamayacağı düşüncesi beni huzursuz ediyor.					
3						
4						
5	Üniversitede eğitim almak istediğim alanı aileme söyleme fikri içimde sıkıntıya yol açıyor.					
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14	Gelecekte istediğim mesleği yapamayacağımdan kaygılanıyorum.					

EK-7. Ölçek İzinleri

Zimbra

Re: Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği Kullanım İzni

27 Nis 2021 Sal 12:26
1 ek

İyi çalışmalar dilerim.

Seyma Bilgiz <[REDACTED]> 27 Nis 2021 Sal, 11:35 tarihinde şunu yazdı:
Sayın hocam merhaba, izninizle "Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı" ölçeğinizi doktora tezimde kullanmak istiyorum. Rica etsem ölçek maddelerini ve bilgilerini paylaşabilir misiniz?

Arş. Gör. Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK
[REDACTED]

KİEDAÖ.docx
20 KB

KARİYER KARARSIZLIĞI İLE BAŞA ÇIKMA ÖLÇEĞİ

Seyma Bilgiz Öztürk <[redacted]> 9 Mar 2021 Sal, 12:56 tarihinde şunu yazdı:
[Alıntılanan metin gizlendi]

--

 Kariyer Kararsızlığı ile Başa Çıkma Ölçeği.docx
20K

Kariyer ve Yetenek Gelişimi Özyeterlik ölçeği kullanım izni**Mehr**
Alıcı:

27 Nisan 2021 13:30

Me

z. Ölçek maddelerini ekte paylaşıyorum. Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Seç
[Alın]

Pzt, 22:46 tarihinde şunu yazdı:

--

 Kariyer ve Yetenek Gelişimi Özyeterliği Ölçeği.doc
87K

Zimbra

Re: Kariyer Kaygısı Ölçeği

51

n

Konu: Kariyer Kaygısı Ölçeği

Sayın hocam merhaba, izninizle "Kariyer Kaygısı" isimli ölçeğinizi doktora tezimde kullanmak istiyorum. Rica etsem ölçek maddelerini ve bilgilerini paylaşabilir misiniz?

Arş. Gör. Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK

Re: Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği

İyi dilek ve sevgilerimle,
Olçay

Alıntı Seyma Bilgiz <seyma.bilgiz@atauni.edu.tr>:

- > Sayın hocam merhabalar, izninizle "Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği"
- > nizi doktora tezimde kullanmak istiyorum. Rica etsem ölçeğin
- > maddelerini paylaşabilir misiniz?
- >
- > Arş. Gör. Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK
- > [Redacted]
- >

 Olumlu_Gelecek_Beklentisi.doc
25 KB

EK-8. Atatürk Üniversitesi Etik Kurul Onay Belgesi

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
Eğitim Bilimleri Birim Etik Kurul Başkanlığı
PROJE DEĞERLENDİRME FORMU

Projenin/Çalışmanın Adı: Danışmanlığını Doç.Dr. Adem PEKER'in yürüttüğü doktora öğrencisi Şeyma Bilgiz Öztürk'ün "Ergenlerin Kariyer Kaygısını Etkileyen Bireysel ve Sosyal Faktörlerin İncelenmesi" isimli çalışması ile ilgili Etik kurul uygunluk-onay belgesi talep edilmesi.

Gönderildiği Tarih: 11.11.2021

Teslim Tarihi: 11.11.2021

Değerlendirenin Adı Soyadı: Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı Adına

Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Etik Kurul Başkanı

İmza :

[İmza]

Bu Tez/Çalışma uygundur: ☒

Gerekçe/Açıklama: Yapılacak çalışmada yaklaşım ve yöntemler dikkate alınarak, konu ile ilgili çalışmaların gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel açıdan herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Bu Tez/Çalışma uygun değildir: ☐

Gerekçe/Açıklama

EK-9. Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzinleri

T.C.
ERZURUM VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-36648235-605.01-36966769
Konu : Uygulama Çalışması
(Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK)

15.11.2021

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi: 09.11.2021 tarihli ve E.2100307055 sayılı yazınız.

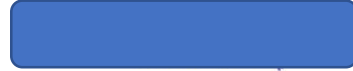
İlgi yazı ile; Üniversiteniz Araştırmacılarından; Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Eğitimi Bilim Dalı öğrencisi Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK tarafından Doç. Dr. Adem PEKER'in danışmanlığında; "*Ergenlerin Kariyer Kaygısını Etkileyen Bireysel ve Sosyal Faktörlerin İncelenmesi*" adlı çalışmasının kabulüne ilişkin 14.11.2021 tarihli ve E.36879262 sayılı Valilik Onayı yazımız ekinde gönderilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Salih KAYGUSUZ
İl Milli Eğitim Müdürü

Ek: Valilik Onayı ve Ekleri (6 sayfa)

Güvenli Elektronik İmza
Aslı ile Aynıdır
16.11.2021

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Adres : Yönetim Cad. Valilik Binası Kat:4 Yakutiye ERZURUM Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>
Telefon No : 0 (442) 234 48 00 /179 Bilgi için: Ar-Ge Birimi H.TEMEL
E-Posta: erzurummeh@meh.gov.tr Unvan : Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni
Kep Adresi : meh@hs01.kep.tr İnternet Adresi: arge25@meh.gov.tr Faks: 0 (442) 2351032

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meh.gov.tr> adresinden d078-47f4-31ea-bd29-b31b kodu ile teyit edilebilir.

FORM:2	
T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü	
ARAŞTIRMA DEĞERLENDİRME FORMU	
ARAŞTIRMA SAHİBİNİN	
Adı Soyadı	Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK
Kurumu / Üniversitesi	Atatürk Üniversitesi
Araştırma yapılacak iller	Erzurum
Araştırma yapılacak eğitim kurumu ve kademesi.	Ekli Listedeki Okullar
Araştırmanın konusu	Ergenlerin Kariyer Kaygısını Etkileyen Bireysel ve Sosyal Faktörlerin İncelenmesi
Üniversite / Kurum onayı	Kurum Onayı İle
Araştırma / Proje /ödev / Tez önerisi	Uygulama İzni
Veri toplama araçları	Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği, Kariyer Kararsızlığı İle Başa Çıkma Ölçeği, Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği, Kariyer Kaygısı Ölçeği
Görüş İstenilecek Birim / Birimler.	
Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri konulu 2020/2 nolu genelge doğrultusunda yapılan incelemede araştırmanın kabulüne karar verildi.	
Komisyon Kararı	Oybirliği ile Kabulüne
Muhalef Üyenin Adı ve Soyadı	
KOMİSYON	
11.11.2021	

T.C.
ERZURUM VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-36648235-605.01-36879262
Konu : Uygulama Çalışması
(Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK)

14/11/2021

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğünün 09.11.2021 tarihli ve E.2100307055 sayılı yazısı.

İlgi yazı ile; Atatürk Üniversitesi Araştırmacılarından; Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Eğitimi Bilim Dalı öğrencisi **Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK** tarafından Doç. Dr. Adem PEKER'in danışmanlığında; "*Ergenlerin Kariyer Kaygısını Etkileyen Bireysel ve Sosyal Faktörlerin İncelenmesi*" konulu uygulama çalışması için izin talebinde bulunulmuştur.

İlgi yazı ve ekleri, Bakanlığımızın 21.01.2020 tarihli ve E.1563890 (2020/2) sayılı genelgesi çerçevesinde Komisyonumuzca incelenmiş olup; "*Araştırmaların, Eğitim Öğretim Faaliyetlerini Aksatmayacak Şekilde, gönüllük esasıyla ve varsa veli onay belgesinin onaylatılması*" ve komisyon kararlarında belirtilen veri toplama araçlarının kullanılarak isimleri belirtilen okullarda uygulama ve anket çalışmasının yapılması, yapılan çalışmalarının sonuçlarının birer örneğinin Müdürlüğümüz, Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü (AR-GE Birimi)'ne gönderilmesi ve çalışmaların bir eğitim öğretim yılını kapsayacak şekilde yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Salih KAYGUSUZ
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
İlyas ÖZTÜRK
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek: İlgi Yazılar (1 adet dosya)

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Yönetim Cad. Valilik Binası Kat:4 Yakutiye ERZURUM

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>

Telefon No : 0 (442) 234 48 00

E-Posta: arge25@meb.gov.tr

Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

Bilgi için: H.TEMEL

Unvan : Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni

İnternet Adresi: erzurummeb@meb.gov.tr

Faks: 4422351032

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden de26-7c57-3996-a035-b47d kodu ile teyit edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

Şeyma BİLGİZ ÖZTÜRK, 1991 yılında . doğdu. 2010 yılında Yavuz Selim Anadolu Öğretmen Lisesinden mezun oldu. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde lisans, 2018 yılında ise aynı üniversitede Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Araştırmacı, 2015 yılı Aralık ayı itibarı ile Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış olup, hala aynı kurumda görevine devam etmektedir.

